

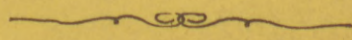
ספר

דברי משה

דברים מאירים ומזהירים. קדושים, וטהורים. מהנשר
 הגדול רבן של ישראל אדוננו ורבינו הרמב"ם ז"ל זיע.
 ונלוו לזה עוד כתבי יד מרבותינו הקדושים והקדמונים ז"ל.

יצא לאור ע"י

יעקב מהרש"ק

ווארשא

ברפוס ר' חיים קעלמער ג"י

ברחוב נאוואליפיע נומר 11

שנת תרמ"ו לפ"ק

159
 B

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 159.

ЯКОВЪ МАРШАКЪ, г. Пултускъ (Ломжин. губ.)
Jacob Marschak in Putusk (bei Warschau.)

Дозволено Цензурою
Варшава 31 Января 1885 года.

הסכמות הגאונים

ב"ה

הנה המופלג מו"ה יעקב מהרש"ק נ"י מווארשא חפץ להעלות על מכבש הדפוס ספר יקר דברי משה מהרמב"ם ז"ל אשר נפש כל ישראל תשתוקק לדבריו הקדושים המאירים כספירים וכעצם השמים למוהר והמביאים אורה לעולם, ומהראוי לגדור נדר שלא להשיג גבול המופלג הנ"ל שלא יהיה שליחא מצוה נזיקין, ועל כל פנים משך ששה שנים מיום דלמטה חלילה לשום אדם להסיג גבולו, ופורץ נדר יעמוד בארור משיג גבול עולם. דברי הבא עה"ח יום ה' סבת תרמ"ו לפ"ק פיעמערקאוו.

גאון חיים אלעזר וואקס

אב"ד דק"ק הנ"ל

ב"ה

הנה המופלג ומשכיל רב פעלים מ' יעקב מהרש"ק נ"י מק' ווארשא מצא כתבי יד מרבתינו הראשונים ז"ל אשר לכל בהם חיי רוח הוגי תורה, וקנה הוא את הכתבים והדפיסם להוציאם לרבים, וזה מבוקשו לגדור בעד מדפיסי ספרים שלא יקפחו את פעלו בהדפיס אותם עוד הפעם, וראיתי שהצדק אתו, והוא זכה בהם לראות שכר טוב בהם כמו המחבר עצמו המוציא חיבורו וכמו האומר לרבים מאמר איזה קדמון יש לו זכות וכבוד אותו קדמון להזכיר שמו כמו שם הקדמון בעל המאמר, וכראייתא במסכת נזיר י"ג ג' ע"ב, בקדמאי ובתראי אמרינן, הכי נמי זכה המוציא לרבים בראשונה איזה חבור קדמון שיהא הוא

רשאי להדפיסו ולא אחר כמו המחבר עצמו, וגם כי בזה תקנת מוציאם לאור שיהיו רודפין ומחזירין אחרי מצוה זו, על כן יהיו דברי אלה לרצון ככל מדפיסי ספרים שימשכו ידיהם מהדפסת זה הספר דברי משה והמחבר לו בלי רשות המופלג מהרש"ק נ"י הנ"ל, וזכות תורתן של הראשונים ז"ל יהיה נר לרגלו, להוציא לאור מפעלי ולראות ברכה בעמלו.

כנפש העמוס בעבודה, הבא על החתום היום ג' ששי דימי חנוכה שנת תר"ם

פח"ק וואלאזין

נפתלי צבי יהודא ברלין

הסכמות

בעזה"ת

לכו חזו מפעלות קדושי ה' אשר כננו בתבונות כפס הגאונים הקדמונים, ומפיקים נוגה המדע כלם נקבצו באו בהספר הנחמד דברי משה הנדפס מכתב יד ישן נושן אשר היה צפון ונעלם מעין כל חי, עד כי דרך כוכב מיעקב להגיה אופל ולגלות עמוקים מני נסתרות הוא החכם השלם המשכיל מו"ה יעקב מהרש"ק בהרב החסיד הישיש וכו' מוהר"ר משה צבי נ"י בווארשא, וה' אנה לידו וביעקב בחר להוציא הסגולות לאור, והנה להעיד על יפעת האור כי טוב, דבר שפתים אך למחסור, כי מי יעיד על השמש בחצי השמים, אשר מידה לנו קרנים, כי הוא אור בהיר בשחקים, כל באי שער הספר הזה יכירו וידעו כי ממקום קדוש יהלך, וכל צמא לרבר ה' ישתה לרויה מימיו הנאמנים אשר דלה דלה משה רוענו ראש מדברים בכל מקום, ואחריו יאיר נתיב החמה מיתר גאונים קדמונים איתני ארץ ודרך הקודש יקרא לה, לכן הננו להתחזיק טובה להמביא לבית הדפוס אשר כאלה חלק יעקב, יגע ועמל לחפוש בגרות אמרות טהורות מאבותינו הראשונים ז"ל, אשר נעלמו היו מאתנו, ולהציגם לעין השמש כלול בהדרם, למען טועמיה חיים יזכו, ובאורם יראו אור, כי הוא דבר השווה להוגי התורה ולחכמי הפלסופיא האמתית, יען מכיל בקרבו הרבה שאלות ותשובות הנוגעים לדת ולדין, וגם חקר אלהי ימצא בו, סוף דבר! כלו זרע אמת מטעי ה' להתפאר, לזאת גם ידינו תכון עמו וזרוענו תאמצהו להוציא כלי חפץ זה למעשהו, לבנו נכון ובטוח כי שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא ישחיתו נחלת יעקב אשר קנה בכסף מלא, ויגע בועת אפים, להוציא לאור דברי אלהים חיים, אשרי אנוש יחזיק בו להביא ברכה אל ביתו, למען תעשינה ידיו תושיה, וזכות העושים והמעשים תגן עליהם כי יתברכו בכל טוב סלה.

כה דברי ראשי בד"צ הבאים על החתום, אור ליום ג' שהוכפל בו כי טוב.
לסדר ולפרט ומשה היה ר'עה פה ווארשא יע"א

שמואל זנוויל בסוהר"ו ז"ל קלעפפיש

יצחק ברי"א חכהן פייגענבוים

מה נכבד היום בהגלות לעיני ישראל אור יקרות תורתן של אבות העולם
ה"ה ספר הק' דברי משה מהנשר הגדול אדוננו ורבינו הרמב"ם זצ"ל זי"ע ,
ונלוו לזה עוד כתבי יד קודש מרבתינו הראשונים ארזי הלבנון אשר מדפיס
ועולה על מזבח הרפוס יידי היקר והנכבד חכם וסופר מו"ה יעקב מהרש"ק נ"י
מוארשא וש"ח אלי כמה עלים לדוגמא ועוד מעט יצא כלול בהדרו , והנה
לשמחת לבבי התענגתי ברבריהם הקדושים והמהורים המאירים לארץ ולרום ,
אבל להיות שר המסכים לזה הוא משנה שאינה צריכה , כי מה כחי להעיד
על אמרות טהורות מזהירים אור לישרים ממקום קדוש יהלכו הלא המה גדולי
הראשונים הרועים האדירים עמודי העולם אשר כל בית ישראל עליהם נשען ,
אמנם באתי לבקש מאחינו בני ישראל להיות מסייעים להמוציא לאור לחלקם
ביעקב ולהפיצם בישראל , ובל איש חכם לבב יקח את הספר היקר בכסף
מלא להביא ברכה לתוך ביתו , כי זכות רבותינו אבות העולם תגן על כל
התומכים ביעקב בעין יפה להנצל מכל צרה וצוקה ודחצוליהם כשנים הטובות
לברכה , ודבר שפתים אך למחסור להזהיר על השגת גבול המו"ס אשר מקנת
בספו הוא , ואיסור השגת גבול ידוע , ואסור ג"כ עפ"י חוקי הקיר"ה .

[ואגב אליג מה שרשמי בסחפזי מדי עברי בין צתרי דברי ארזי הלבנון
בסימן ס' דין מתיזין צו' יעוין צפרדס הגדול בליקוטי דינים (כ"ח ע"א)
ובסימן ו"א' בענין ישחבה ובסימן ט' בענין מכניסי רחמים ובסימן י' בענין
סומס , ובסימן י"ב בצרכת הלל יעו"ש צפרדס (כ"ח ע"ב) ובסימן י"א בענין
סנה כו' יעו"ש צפרדס (כ"ט ע"א) לשון זה ממש אלא שבאמלע השחובות כמה
חיבות לריכין עיון , ובעמוד ל"ג שפלל אחי הר"מ משפירא בסוגיא דסוכה כ"ז ,
יעוין במג"א סימן סקב"ט ס"ק ה' ובמחסי"ש שס שהביא קושיא העולם
דהא מכל מקום קשיא משנת , וכן תמה בשער המלך פ"ז מהלכות
סוכה כ"ז ליתני ט"ו סעודות משום שבת וז"ל מיושב הכא דצברי מרן אחי ר"מ
משפירא דך סדר הסעודות חוץ עלילה הראשון ומיושבין לפי"ז דברי המג"א
בטו"ט , ובחפשי כעת ראיחי בהגסות חשק שלמה הגדפס צש"ס ווילנא שהביא
כן צשס מכתב לחוקי' וששניס לדוד וצרי אחס רואה שכל דבר יקר נמלא
דצברי הראשונים , וכן מה שכתב השעש"מ שס די"ל דשנת וי"ט עראי דידסו
חשיבא קבע לסוכה כמו למעשר יעוין ג"כ בצערי השוכה סימן חל"מ ס"א מ"ט
צשס ח"ר הרי זה מבואר הכא דצברי אחי הר"מ ובאמת מבואר כן גס צתניא
רצחי הלכות סוכה סימן פ"ד צשס ר' אביגדור , וכבר תמה בזה הרב טעם
המלך שס ויש בזה אריכות דברים ואין כאן מקום להאריך] .

הסכמות

ובזה הנני לברך את המוציא לאור על המוגמר שיראה ברכה במעשי ידיו
ולכל בני ישראל יהי אור כי דברי הראשונים כרוח החיה באופנים .
כה דברי הכותב והחותם כ"ח כסלו בשנת וזאת הברכה לפ"ק

הק' משה נחום ירושלימסקי אבד"ק קאמינקא
(בעהמ"ח ספר „מנחת משה“ „וברכת משה“)

ב"ה יום ב' לסדר שלום לכם אל תיראו שנת כי בא עת לחננה לפ"ק
פה קערמיש

כבוד ידיד נפשנו החכם המפואר ומופלג שלשלת היוחסין מוכתר במדות
ונימוסין כו' כש"ת מו"ה יעקב מהרש"ק נ"י בווארשא .

יקרתו מן י"א כסלו דנא בצירוף ד' חוברות מספר הק' דברי משה
הגיענו , ופליאה דעת ממנו מדוע יביא ממרחק לחמו , הלא לא ארמן ישראל
מגאונים ומגדולים במדינתנו המלאים גדולי הדור אדירי התורה אשר קמנם
עבה ממתננו וגם בעיר מגורו ווארשא עיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים ;
ומה מצא בנו כי יחפוץ למנות גם את שמותינו בין גדולי ישראל המסכימים
להדפסת ספרו דברי משה , לכן כמעט אמרנו נואש לבקשתו זאת כי מה
אנו ומה ביתנו כי הביאנו עד הלום , אולם אחרי שובנו נחמנו אוכי לאפושי
נברא קאתי וכיהודה ועוד לקרא ישומנו , לכן בשלנו רצוננו מפני רצון ידיד
נכבד כמוהו אשר שמענו שמעו המוב הולך למרחוק כי איש אמונים הוא
ורוח נכון בקרבו וחוקה לחבר יקר כמוהו נצר מגוע ישרים וענף עץ אבות
שלא יוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן , אי-לזאת הננו לצרף את הסכמתנו
להסכמת גדולי הדור על הדפסת הספר היקר דברי משה אשר לא ראה אור
כמה מאות בשנים , וסמוך לבנו בטוח באחינו בני ישראל היודעים להוקיר
חכמת חכמים הראשונים וביותר דברי משה רבינו הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל
כי יאספו ברכה הזאת אל ביתם בכסף מלא , כי מי לא ידע כי כל דבריו
הקדושים מסולאים כפז ומפניגים יקרים , וגם אנחנו הח"מ הננו לקבל (לעת
עתה) עשרה ספרים לחלקם פה במחיר אשר ישית עליהם רומע"כ , ויהי נא

הסכמות

ה' עמו להוציא מחשבתו אל הפועל ויזכה לחוות בנועם ה' בבא לציון גואל .
אלה דברי ירדני נפשו הבאים על החתום בחת"י וחותם הכר"צ דפה קערטש
בחצי האי קרים .

שלמה במהר"א מארקאו חחופ"ק הנ"ל

זאב אהרן כהרב מ' יחיאל פישאאל

בעזה"י

לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים !

האירו עיני עלים לתרופה אשר שלח לי ירדני החה"ש המופלג וכו'
הר"ר יעקב מהרש"ק נ"י מווארשא , נקוב בשם דברי משה ממרן מחוקקנו
הרמב"ם זצ"ל ; וגודע בשער בת רבים כי אחינו משתוקקים לדברי קדשו של
אדוננו ורבינו הרמב"ם זצ"ל ועוד כתבי קודש המסופחים אליו מרבתינו הקרמונים
זי"ע , וכאשר ירדני הר"ר יעקב מהרש"ק נ"י יגע וקנה את הכת"י בכסף
מלא והביאו לבית הדפוס לזכות את הרבים הצמאים לשתות מבאר מים חיים
תורת משה , לזאת באתי בכח התורה שלא יסיגו גבולו להדפיס את הספר
עוד הפעם בלי רשותו לא במדינה זו ולא בחוץ למדינתנו , ואצדק הסכמתי
להסכמת יתר גאוני זמננו המפורסמים שיחי , ומהראוי לתמכו ולסעדו ולהיות
בעזרו , וכל המחזיקים בידו למצוה תחשב , והנני נכון איה"ש לקבל ספר אחד
כאשר יצא מבית הדפוס במחיר אשר יושת עלי , וה' המוב יהיה בעזרו לבצע
מעשהו למובה , וע"ז באעה"ח אור ליום ג' ז' טבת שנת ברכה וישועה מובה לפ"ק
פה אדעססא יע"א .

יוסף ישראל האלפערן חחופ"ק הנ"ל

מה נכבד היום בהגלות נגלות אמרות מהורות, ומכנף הארץ ומירות שמענו צבי לצדיק יסוד עולם רבינו הרמב"ם ז"ל אשר נשאר ממנו כתבי קדש לא ראו עוד אור הדפוס עד היום, ונלוו לזה עוד כתבי יד קדש מרבתינו הקדמונים נ"ע, והחש"ש המופלג הר"ר יעקב מהרש"ק נ"י מזוארשא נדבה לבו ונשא רוחו להרפסם ולהפיצם בישראל. — וכבר נשלחו אלי עלים לתרופה, והרברים מוכיחים כי לגאון ישראל הרמב"ם ז"ל הנמו, וכמה צריכים אנחנו להחזיק טובה להר"ר יעקב מהרש"ק נ"י הג"ל ולהחזיק ידיו להוציא כלי מפוארה הזאת למעשהו, ואחלה מאת כל אשר יראת ה' נגע בלבבו ויש לאל ידו, לסעדו ולתמכו ולקנות הספר הזה בכסף מלא, וברוכות הן הידים שכך סומכות.

מאסקווא אור יום ד' ה' טבת תרמ"ו

היים יעקב ווידרעוויץ החופ"ק

ב"ה ב' ה' הנוכה תרמ"ו

כבוד ידידי הרב החכם ושלם יקר ומאד נעלה מ' יעקב מהרש"ק נ"י.
רב שלום וברכה.

מכתבו היקר הגיע לידי בו בקשני לתת הסכמתי על הספר דברי משה המיוחס לרבינו הגדול הרמב"ם ז"ל ועוד מרבתינו מגדולי הראשונים ז"ל; והנה אם הדברים הנזכרים בהספר הנ"ל יצא באמת מפיהם, הלא אין צריך להסכמה, והם הם גופי תורה, ואם כוונת כבודו בבקשתו שאסכים שהם הם דברי הראשונים מאין אוכל לידע הדבר הזה, ואם נמצאו איזה מכתבים אשר כבר באו בדפוס מאין נדע את כלם, אך בלי ספק שיום המה הכתבים הנ"ל להרפסם אף על הספק, כי גם ספק ציפרנן של ראשונים טובה מכריסם של אחרונים, ואקוה כי לא יויד חלילה שום איש להסיג את גבולו ולעשוק את זכותו לשוב ולהרפס את הספר דברי משה בלתי רשות כבודו, הנני ידידו הדורש שלומו באהבה מכבדו כרום ערכו.

שמואל כהרב מוהרי"ל מאהליווער החופ"ק ביאלעסטאק

הסכמות

אלה דברי הח"ם שבקראמבאזר הי"ו

מליצה על הספר דברי משה

אזכיר תהלות, שבחים ועולות, לעילת כל העילות, ספרא נהר בהגלות נגלות.

אור כי יהל כוזהר הרקיע, ספר אמרי שפר לאבי התעודה ראשו לעב יגיע, גדול אדוננו הרמב"ם זצ"ל את כבודו ואת גדלו מידע ידיע, לכל אשר דבר המלך ודתו יום ליום יביע, דברי תורתו וחכמתו מיבררן בעלמא הוא נכסה והן ננ-לין.

חזו מאי דקמן ספרא דארם קדמאה, צוף דבש אמרי נועם נהרי נחלי דבש והמאה, דבר השוה לכל נפש יש בהם טובת הנאה, כל חיך שמועמו רצוי לכל אחיו מים חיים לגוף ולנפש שנראים להרצאה, הלא זה הדבר דברי משה חמדה גנוזה, תורה מונחת בקרן זוית הוא זויה כל היכא דאיתא בי גזא, אמון מכוסה אמון, ספרא דמרי רבינו משה ברבי מיימון, אשר היה ספון וממון לא נודע בכל: והנה השמש והירח יושבין וכב-לין י:

עתה אמר ה' יהי אור אור יקרות, מראות נגהים והיו למאורות, אמרות טהורות, נהרא נהרא על נהרות, ומחוכר לטהור קונטרס יקר נכבדות מדבר בו אלו הן הנצרפין ויצרף דברי צדיקים לרבנן קשישאי, דאתו ממולאי, מלאים זיו ומפיקים: שאלות ותשובות, כוויות מחוטבות, לרבותינו הראשונים כמלאכים, אבירי התורה ואלה המלכים, גדול אדוננו, נור ישראל, ומשוש פארנו, אחד המיוחד פרשן דתא, מגלה עמיקתא ומסתרתא, היוכל איש למנות כל השבחים שנשכחו שלו לשמו, המעלות לשלמה, אמרי לה בחניכתו רש"י זצ"ל מזכירין גבורות כאיש גבורתו: ורבינו האי גאון זצ"ל נתגין לו את השבח יתיצבו הוללים, כח מעשיו כמה גדולים, מי גוי גדול יום ליום יביע, לשליש ולרביע, בשבח המגיע, כל תהלתו ישמיע: הרואה אומר סיימתינהו לשבחי והם אינם כ-לין.

כמו חלב ודשן תשבע נפש שוקקה, דברי פי חכם מתוקים מדבש ויחגו כמתקה, צוואת רבי יהודא אבן תיבון המלאה לה אמיר אמרת אלוה צרופה, והיה כזית הודו כזית הנטופה, אשר בדברו מעריב ערבים ועלתו לתרופה, פיו ידבר חכמה ומסר תוכחת מגולה, תוכו רצוף אהבה אין גומרין

הסכמות

עליו את ההלל לו דומיה תהלה, דברים היוצאים מן הלב מלהיב נפש היפה :
ונגה לו סביב, אחרון חביב, הוראה על שאלת המראכים מלין לצד עילאה,
אם חפץ בה המלך ונקראה, פעולת צדיק מקובל האלתי תנא ירושלמאה :
אחד היה אברהם מסנני לוויה, רזכי לנפשיה ונפשו לא חיה כפלים לתושיה,
כל חר מנייהו מלכים מחוה שדי יחוה, לא ראי זה כראי זה, הצד השוה
שבהם כלם קדושים עם בחר לו יה: כלם אהובים נפשם בטוב ת-לין.:

כל אלה נקבצו ובאו יחדו בקונטרס אחד בשם: ארוי הלבנון יכונה,
שמו נאה לו והוא יתן מערני, הרוצה ליהנות יהנה, כי לקח טוב קודש
הוא ולא ברילי מיניה: צדיקים במיתתן, ערו ערו שעושיין מעין מלאכתן,
כי חיים הם שפתותיהם רובבות מתוך משנתן, הוא רתן: ברצות ה' רובב
שפתי ישנים דבר הסמוי מן העין, יצא לחוץ לעיני כל ישראל כרי שיקלום
העין, תורה מגילה נתנה החוצה אל העין: דברים המצדקים,
נחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים, חכמה ומוסר ודעת קדושים יחדו כרוכים
והם מחשקים: והן עושיין יגום-לין.:

מגלגלין זכות על ידי זכאי כי אמר אלהים יהי אור, תראה ותגלה
חמדה נגווה על יד היאור, לי יאורי חכם לבב, מבני חובב, איזי וחביבי —
הרב החכם השלם מותר"ר יעקב בהרה"ג מ' משה צבי מהרש"ק נ"י
ויורה, יצו ה' את הברכה אשר נרבה רוחו לתת לכסף מוצא לאדפוסי
הדרא אורה רבה ויקרא, מרגליות ואבן יקרה טובה צפורנן של ראשונים,
יקרה היא מפנינים, מזהב שבא ורוב הונים: קבעו ברפוס בעמ ברזל ועופרת,
למען יעמדו ימים רבים למשמרת, לבני ישראל לגאון ולתפארת: בעבור ישמח
העם ישישו כי ימצאו אמרו קדושים, ראשונים וקדמונים אראלים ותרשישים,
שיחתן של אבות העולם חכמה ומוסר ודעת קדושים: תגל נפשם כרגל,
אינשו אלו הן הגו-לין.:

ואל בני ישראל עמי המדברה חנה היא מדברת בווז כסף לקחו את
ספר התורה הוה אין ערוך אליו אם יתן איש את כל הון ביתו, וזכות
המחברים רבנן קדישי דפקיעו שמיהו זכותם יגן עלינו יעמוד לימין הקונה
צנה וסודרה אמתו, על כל פרומה יצו ה' את הברכה במאה קשימה, כי
ירבה כבוד ביתו: משבעה אמרכ-לין.:

הסכמות

הן מוהירין מן הדין אוהרה שמענו דברי חכמים נשמעים בנחת, גורה שזה לכל נפש חקה אחת, אשר לא יקרב זר להרפים הספר הזה כלו או מקצתו בלתי רשות המביאו לבית הרפוס החכם השלם הר"ר יעקב מהרש"ק הנ"ל ושומר נפשו ירחק מחויא דרבנן שלא תבער בו כאש מתלקחת, ואיש מדון, אשר יעשה בזרון, וירים איש את ידו להשיג גבולו, לא יאבה ה' סלוח לו, ורבעה בו כל האלה חדש נכנס וחדש יוצא ממון בארץ חבלו; ולשומעים יונעם ועליהם תבא ברכת טוב, יחיו דגן ויפרחו כגן רמוב, ואנו ליה עינינו, אנא ה' שלח תעז שיה פוורה ישראל בהר הקדש ירושלים בהשקט ובבטחה, והיתה הרוחה, ההלל והשמחה: ולא נוסף לראבה, ותחזינה עינינו ירושלם דרהבא: הר ציון בנוי ומשובלל, נרבכין די אבן גלל, ואישהו מסוב-לין.

הכ"ד חירגא דיומא, אדם מועט להבל דמה. הבא על החתום ביום ב' לחדש סבת. יחל ישראל אל ה' לפ"ק פה קראשוב באזר יע"א

דל בתורה ובמצות עני אני.

הצעיר היים הזקיאו מדיני. המכונה ח"חם ה"ר

(ערבין עלי דברי קדשם של הגאונים הגדולים המפורסמים שיחי' אם כי יודע אני שאין בי המעט מהסוארי כבוד אשר יכוני, ובכל זאת לזון קדשם יקר מאד בעיני ובעיני כל חובבי עמו, ולכן לא סרעבתי עז בנפסי לשנות כקולי של יו"ד מדברי קדשם, כן אבקש סליחה מכבוד יתר הגאונים הסכבדים ששלחו אלי מעודותיהם על ראש ספרי זה ולא סרעבתי, כי מפאת סולחות הרפוס מן הנמנע להדפיס כלם באשר יכילו ספר שלם, ואי"ש אם אזכה להדפיס בקרוב עוד כחצי יד אקום להדפיס כלם. ולישרי לב סליחה !)

יעקב בני יחנך ה'

כפי אשר הגידו לי רבים ממכירי ומאהבי בעיר הזאת, הנך משתרר
 כעת להדפיס ספר בשם דברי משה הקובץ בתוכו ענינים רבים מרבתינו
 הקדושים והקדמונים זי"ע אשר קנית אצל רב אחד במדינת פולין, ונהני הדבר
 ושמחתי מאד לראות כי תחפוץ להפיץ ביעקב אמרי קודש מאבותינו הראשונים
 עמודי העולם אשר מפיהם אנו חיים ולאור קדושת תורתם וצדקתם נלך, אך
 הקשית לשאול מאתי כי מי אנכי אשר אשמיע חות דעתי אדות הספר הזה,
 כשם שלא אדע אם באמת ידי רבותינו הקדמונים נ"ע כתבום, או אם מתייחס
 אליהם רק בשמם, כן אינני יודע אם כבר באו בדפוס כלו או מקצתו, ורק
 זאת איעצך בני ויהי ה' עמך, כי תפנה אל גאוני וצדיקי דורנו שיחי'
 ותשאל את פי קדשם וכאשר יאמרו לך כן תעשה, ואקוה כי הגאונים הגדולים
 ינחוך בעצתם הישרה כרוח ה' הטובה עליהם.

ואני לעת זקנתי, זאת תפלתי משוכן מרומים, כי תעשה ותצליח בכל
 אשר תפנה ואלפי אבותיך יהי' בעורך, וזכות אבותינו הקדושים זצ"ל יעמוד
 לך שלא תמוש התורה מפיד ומפי זרעך מעתה ועד עולם, כברכת אביך
 הדרוש אשרך ומובך כל ימי חיך, והמצפה לישועת ה'.

משה צבי במוהר"ם ז"ל מהרשיק

למען דעת!

בעמדי בשער הספר הנני מוסר מודעה רבה לכל הקוראים הנכבדים
ישרי לב, שאינני מקבל האחריות על עצמי וכן אהשוב גם את הנאונים
הגדולים המפורסמים עיני ישראל שנתנו לי הסכמותיהם על הספר דברי
משה אם לא באו איזה מהם בדפוס בשנים שעברו באיזה מדינה, כי מי
יודע דבר מטמון כזה אשר עבר עליו יותר משבע מאות שנה לא נמצא
אחד מחוקרי קדמוניות ומגלה עמוקות מני חשך כי חפץ לזכות את אחינו
המשתוקקים לדברי של רבותינו הקדמונים ז"ל, ובהמדרעה הזאת די לי
להסיר מעלי לזות שפתים, ולא יהיה אחר כך פתחון פה להמבקרים להתגולל
ולהתנפל עלי ולהלוק ולאמר כי דבר זה איננו חדש ורק הפצתי להוליך שולל
המון אדם רב, שהרי במרומים ועדי בשחק כי לא לקחה אזני שמץ מנחו
אם באו הדברים האלה בדפוס כלו או מקצתו, ואנכי נשענתי על ידידי
הרב הנאון הנכבד וכו' מו"ה צבי יהוקאל מיכלזאהן שיחוי' אשר אצלו
קניתי הכתבי יד בכסף מלא, כי עוד לא באו הכתבי יד הנזכרים בדפוס,
אמנם אם גם הוא טעה בשיקול הדעת בכל זאת כדאי המה דברי רבותינו
הקדמונים נ"ע להדפיסם עוד הפעם למען כי יחלקו ביעקב ויפיצו בישראל,
ואקוה כי אחינו בני ישראל הכמהים לדברים הקדושים של רבותינו אבות
העולם לא ישימו אשם בנפשי וימצאו עונג וגיל לנפשם השוקקה לאמרי קדש.
ויסלחו לי!

כה דברי המדבר בצדקה, עבר כפות לעמו.

יעקב כהנא מוסרי' משה צבי שיחוי' מהרש"ק

ווארשא בחדש הראשון התרמ"ה לפ"ק.

דברים אחרים אל הקורא !

ישמחו הצדיקים ויגילו החכמים כי נגלו דברי חכמינו הקדמונים אשר היו כמעין חתום עד עתה, ותודה ושבח אתן לאל יתעלה כי זיכני במצוה הגדולה הזאת להאיר את העולם כלו באמרות מלאכי ה' שכתבת יה, אשר תאיר לנו הדרך במחשבי הדור ההוא אשר צרות רבות ורעות סבבונו והרדפנו מנוחה. ובהתבוננו בינה בספריהם הקדושים נראה כי גם אבותינו הקדמונים לא ראו במוכה ועמל לא היה נסתר מנגד עיניהם, ומעט נוחם לנפשינו היעפות מהתלאות והצרות הרבות. והרדיפות השונות למיניהן שעברו עלינו בכמה ארצות וישועה רחוקה בעת מאתנו. נוכל לדמות כראי מלמש למצב אחינו או בדורות הבינים בעת שחיו רבותינו אלה בימי אופל וצלמות, גזרות רעות ושמדות נוראות, בכל זאת לא הקשיחו לבנם מתורת אל חי, גם במצב מעציב כזה היתה התורה כל שיחם והגיוני רוחם ובה התהללו; רוח ההתבוללות רעיון רוח וכזב לא עלה חליצה על לבנם להכות חרם עמודי דת היהדות, ולעשות פרצות בחומת האמונה כמו המתחדשים בזמננו זה אשר יאמרו לרפא מזבח ה' ההרוס בתרופות כוזבות ובדעות טושעות כאלה; ונהפוך הדבר כי במדה הזו אשר ענו אותם, כן נברה בקרבם רעיון האחדות ואהבת הלאומי במושג היותר נאמן מכפי הוראתה עתה. מי מאתנו שקרא שירי משוררנו הנעלה רבי יהודא הלוי ז"ל עם המון רגשותיו הנעלות והעדינות אשר רק אהבת הלאום ויעוד ארצנו הקדושה היתה כל משאת נפשו וחיי רוחו. ולא יתפלץ לבבו בקרבו לראות איך המתחדשים בעמנו תעו בישמון לא דרך והרחיקו ללכת מעל דרך היהדות. ומי יודע אם לא יתהפכו אחרי כן להיות לאבן נגף ולצור מכשול לבית ישראל כלו. כאשר נסונו וגם בחנונו האמונות והדעות החדשות בזמן הבית השני ואחריו בעת שהרחיקו ללכת מגבול ישראל, והיו למקל חובלים ולשכמ אכזרי לגוי קו קו לגוי מעונה ומדוכא, ועדים לזה ארצות רומעניען ומטראקא וכי' נראה ונתבונן מה או עשו גדולי עמנו וחכמיו לא

דרשו תקונים בדת כפי אשר רבים יאמרו עתה לעשות. כי החכמים החדשים בעיניהם ישנו את המדה מתקני הדת מקצה אל הקצה. כי באמת היו רבותינו הקדושים זי"ע מתקני הדת להעמיד הדין על בוריו. והורו דעת ה' ויראתו ברבים. וכך בני ישראל דבר הקשה הקריבו אליהם. וכרוח ה' אשר נמתח עליהם ענו לשואליהם דבר והיו למאורות את דבר ה' להורות, והלכו בני ישראל לאורם. והנה כי כן היו הם מתקני הדת כפי מובנה האמתית לכל תקותיה ומשפטיה. ואלה המתקנים החדשים בומננו. יאמרו להפוך הקערה על פיה וכל ישעם וחפצם לנתון ולהרום ולעקור הדת משרשו, אולם הם יהרסו ואני אבנה יאמר ה' וכל כלי יוצר עליו לא יצלח!

קורא אהוב! ראה הנה אנכי נותן לפניך ספר יקר ונחמד כזה האוצר בקרבו דברים ברורים יקרים ממסמונים מאת רבותינו הקדושים זי"ע שכל דבריהם קודש המה לנו. וגם שיחת חולין שלהם צריכון למוד. ובאור תורתם וחכמתם נראה אור; ואמנם הנני להגיד מראש כי הספר הזה אשר עד היום מסור ונעלם היה מעינינו ולא חזה אור השמש, יעורר לבב גדולי חקרי לב מאתנו לשום עליו עיניהם להתבונן בו ולהתפלסף אחרי תוכנו וסגנון לשונו, ידעתי וגם ידעתי שהמבקרים עליו ירבו כילק, וכה ישפטו איש איש כפי מעלות רוחו וסגנון לשונו, אלה אשר הסכינו עד עתה לבא לחקר דבר במתינות ובישוב הדעת ישאו ויתנו גם בו בשכל הבהיר. והבקורת לא בסופה ובסערה תעשה דרכה. אך לאט לאט תתנהלה במעגלי צדק. ובאמרי נועם תטיפה מלותיה כחוב קרוש המוטל עליה. והנה כי כן יש תקוה מובה כי תצא כנונה אמתתה ומשפטה כצהרים. ורק לאלה המבקרים החפצים בהתגלות לבבם. האוהבים לחפש מגרעת בכל דבר טוב ומועיל. וימצאו בהרות בהרות כהות באור שמש כי יהל. וגם אם הירח יקר הולך בחוג השמים יכסוהו בענני אופל וחשכת איהתה. אפונה מאד אם ימצא הספר הזה חן בעיניהם, הלא כל מנמתם לילך ולהזיק. ואין יתרון לבעלי הלשונות האלה להשליך שקוצים גם עליו בשגם כי חדש הוא, ולפי דעתם יש להם המשפט לחות שיקול דעתם במאזני שכלם. ואם אך דבר אחד לא יישיר בעיניהם ולא יתאים בפרמית לפי מושגם ונמויותם, אזי כי להם לחפאות עליו דבתם רעה ולהוציא משפט מעקל. כי מי לא יודע רוח רבים מהמבקרים החדשים אשר זה כל

ישעם וחפצם תחת השמים, להעצים עינים מראות הטוב והישר הנמצא בספר, אך יעמלו בכל עז לעקם את הכתוב ולפרש את הענין שלא כהלכה. ולכא מתוך כך לירי גנותו של הסופר או הספר; ואם יודעים כי בדרכים כאלה לא יסכנו לעשות רעה להספר או לסופרו ולפגום בכבודם באשר כי נוכחו לא אחת ושנים שלא בנקל הוא להמבקר להכות בסגורים המון אדם רב, כי רוב קהל הקוראים אינם כאפרוחים שלא נפתחו עיניהם. ולא מח לבם מלהבין ולהשכיל שכל דברי בקורתם מהבל ופולפולם מאפע. ולשווא יעשו עט סופרים להריע בחצוצרות קבל עם כי ידעו משפט וחשבון לתהלוכות הספר וכי באו עד חקר דבריו. הלא קהל הקוראים יתגעש למקרא מגילה כזאת, ויענו ויאמרו אין זאת רק שנאה פרטית תדבר מתוך גרונו של המבקר. אכן בימים האחרונים התחכמו (כדרך כל המצאות החדשות שנתחדשו בעולם) להוליך שולל את הקוראים ויעמיקו עצה להרבות הרע איך להכות עמודי הספר רסיסים, יחליקו פה ויראו פנים שוחקת להספר כאלו דורשים הם באמת כמובתו להפיצהו בישראל. יעבירו לפנינו איזה דברים טובים הנמצאים בקרבו. דברים שאינם עקרים לתכלית הספר ומגמתו. וגם שיתקיים כדבר חפץ מבלעדם וירוממום עד לשמים לזרוק אבק בעיני הקוראים למען יאמין העם כי גם דעת המבקרים נוטה לטובתו ובכל לבם ונפשם יחפצו בהרמת קרנו. ואחר כך יחממו בתרנגול למצא שגיאות אין מספר. ועל כל דבר קל הערך ירבו לדרוש תלי תלים של חמאות ואשמות. ויעשו פול מזובוב וצל ההרים יראו כהרים להבאיש ריחו ולהאביד חנו וערכו וישתבחו בעיר כי כן עשו! ...

ומה נאמנה מאד פתגם הרב המגיד מדובנא ז"ל למאמר חו"ל על הפסוק: ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה (סנהדרין ג"ב) אם תראה פנים שוחקות לשונאיך ותראה לפניו כאוהב. וכרע ואח תהלך עמו. ותמזין שנאתך בקרבך למען לא ירגש לך. או תוכל לברור לו מיתה יפה. ועל דרך הכתוב: ונתרות נשיות שונא (משלי כ"ז) ופירשו המבארים עתרת ענינו הרבה. וכונת הכתוב כי השונא ירבה לנשק את מתנגדו. והוא יסוף מבלי דעת כי שוחח כורה לרגלו ועל זאת התפלל חכם אחד: שמור לי ה' מאוהבי וממשנאי אשמור אני. כן דרכי רוב המבקרים בזמננו כי לא יוכלו או לא יאבו לגלות עמוקות מני חשך במסלול נאמן וישר רק יטפלוהו בשקר ויכסוהו בענני אופל

וצללי מות. אכן כבר גליתי את דעתי כי רוב העדה הקוראת איננה פתיית. ולפיכך לא יוכלו לנקר את עיני האנשים להאמין בדבריהם כאשר שנאתם גלויה ונראת עין בעין. אולם כשם שנשתנו העתים כן שנתה הבקורת את מעמה. וגם מבקרים רבים חכמים המה להרע ולהעמיק סרה. וספר קטן או גדול שלא ימצא חן בעיניהם יהיה משום איווה סבה שתהיה יגזרו אומר לא בלהג הרבה ולהשחית דברים על אוון לא שומעת. רק במלה אחת: כי הספר הזה הוא למטה מכל בקורת במלים מעטים כאלה יש כח בקרבם להפיל אור פני ספר אם כי כל אמרותיו מוקקות שבעתים, וכונתו רצויה בעיני אלהים ואדם, ויען מה? יען כי נמצאו עוד מעטים בקרבנו אשר יאמינו לכל הגה והגה היוצא מפי המבקר, ובאמונתם יחיו לדבריהם הרואים את הרע להם כדברי האורים, לא מצד שהוא: רע באמת ובעצם, ומשפטיהם להם לקו וחיוונותיהם למשקולת ולא יתרהרו אחריהם מאומה, ויסתפקו כמיעוט כי הבקורת עשתה כליון חרוץ בהספר, ויותר לא עליהם לדעת אם באמת צדקו בדבריהם, ואין להשיב אחרי משפטם, או כי יושר העוון וכחדו האמת תחת לשונם, ואחריהם המון אדם ובהמה רבה ימשך וגורל הספר מה רע ומה מר ה' ירחם!

כה רואים אנחנו לדאבון לבבינו כי השחיתה הבקורת את דרכה מאז אשר נהייתה לכהונת כבוד בלי מושל צדק בה, ותפזר דרכה להיות לכלי ספץ ולמקץ חובלים לכל החפץ לארשה שלא באמונה ולעגוד עמרתה על ראשו, הן אמנם כחד לא נוכל ולהסתיר האמת תחת לשוננו, כי טובה היא הבקורת מצד ערכה ותכונתה אם תבא בידי שופטי צדק אשר ינהלוה על מי מנוחות ובאשורם תמכו יסודותיה, כי נבראה באמת להסיר הקוצים והברקנים אשר הצמיחו על שדה ספרות כל עם ועם, ולגודל יקרתה ולאורה כי טוב השתמשו בה תמיד חכמי עמנו וגדוליו מאז יהודה היה לגוי בקדם קדמותה, בעוד עמי תבל הלכו חשכים ואין נוגה הדעת למו, כבר עלתה כפורחת על שדה דת היהדות, וגדולינו העומדים ברומו של עולם דתנו ראוה ויחמדוה בלבבם לרדת לעמקי תהום הפלפול ובנבכי ים החקירה, ועם הסגולה היקרה הזאת הגדילו תורת ישראל והעשירו את חכמתו לעיני העמים, ועל ידה צרפו כל דבר דין ודת בכור השכל הבהיר עד אשר יצא מצורף ומוזקק לתכליתו, אמנם עתה סרו המבקרים החדשים כחה הראשון ופשמו צורתה הקודמת

ולבשוה צורה חדשה אשר לא שעורה אבותינו מימי קדם, ומן הנמנע לנו לכנותה בשמה האמתית בקורת רק חרפות וגרופים, דברי בלע ונאצה, ואלה רבים מן הסופרים החדשים החפצים בהתנלות לבכם החזיקו במעווה ותחת צל דגלה יסעו, למען תהיה עז בידם וגבורה בעמם לצאת לקראת נשק להתנפל בחמה שפוכה ובקצף נורא על הספר או על הסופר ולעשות אתם פלגה; ככה יניפו חרמשם לקצץ בנמיעות זמורות יה להאריך פה ולדבר עתק גם על ספרי אבותינו הקדושים רבותינו הקדמונים נ"ע אשר דבריהם חוצבים להבות אש האמונה הצרופה. ועל הררי הדת יסודתן, ויאפילו במלותם להחשיך זוהר יפעת אמונתנו. אשר היא כל חמדת חיינו, ובה תשמח ותגל נפשנו, וכל זאת לא לטובה ויתכוננו. לא למען האמת והצדק להוציא לאור משפט, אלה יעשו זאת לעשות להם שם בגבורים, ואלה כי לא לאמונה גברו בארץ לא יוכלו לכלא את הרוח הנושב מקרבם, ובאמת כבר מאד לאיש הרוח לשלוט על רוחו ולשום מתג ורסן קץ ותכלה ללשון מדברת גדולות... והקץ לדברי רוח?

ולפי זה הנני להגיד מראש כי גם הספר הקדוש הזה שאני מוציאו לאור, לא ינקה מחרון אף המבקרים מרי נפש ההם, כי הימים האלו ימי בקורי עננים, ולפי דבריהם לא יבא משא פנים וחונף לפני כם הבקורת, אך אשאל נא את פיהם מה יהיה הציר אשר עליו יסובבו כל עניני בקורתם ודברי חדודם? ועל איזה ענין מהנבדלים בו יהיה ראשית כל שיחם והגיגות רוחם? אם אומר כי יפשמו יד בעיקר הספר לאמר, כי מסופקים הם אם באמת ידי הרמב"ם ז"ל בכבודו ובעצמו כתבוהו, אם הצוואה ידי רבינו יהודא אבן תיבון כוננה, או התשובות מרש"י ז"ל נערכו וכו'; אם כן יאמרו! לא אשא עליהם שום חמא ואשמה כלל, הרי בעת שנדפס הרי"ף על מסכת גדרים כמה מערערים מגדולי עמנו או לחלק יצאו, ולא חפצו לתת הסכמתם עליו כי באמת הרי"ף חברו וגם חקרו, ולזאת שמתי בין הסכמת גאוני זמננו גם המכתב שערך אלי הרב הגאון הגדול חכם הכולל וכו' בקש"ת מ"ה שמואל מאהליווער שיחי' אב"ד דביאלעסמאק על דבר ספרי זה, ובאמרי יושר הוכיחי לדעת כי גם על הספק ספיקא ראוי להדפיס הספר. דברי מש"ה כי הספק של רבותינו הראשונים טובה מכריסם של האחרונים, וזאת לי להעיר אחרי דברי גאוני שיחי' כי מסגנון לשון רבותינו הקדושים ולפי המחברים שיוכירו

במקצת ספריהם אדות הכתבים הנזכרים, יצא הדבר מכלל ספק ובא למענת ברי, ולא על זה בלבד ימצאו מסופקים, הן גם על ספר הקדוש הזה ועוד ספרי קודש אחרים היו טוענים רבים ונבוכים אם מתייחסים הם רק על שם מחבריהם, או כי ידם טפחתם וכתבתם, ומאו נתקדשו באמת ונתקבלו ככל גבול ישראל לדבר אמת מתמיד וקיים, ואם יקום היום חולם חלום אחר ויאבה להכחיש הדבר אם לא על פניו נברכהו ונברילהו מעד גבול ישראל, ונאמר כי לצרינו הוא, ואין לו חלק ונחלה בבית ישראל, ומעתה די לי בדברי אלה להוכיח כי בזה לא שייך בקורת, ואם לא נאבה להאמין עפ"י הוכחת הספרים וחתוך הלשון וסגנו, לא נבא לכלל אמתת הדברים באמת לעולם, כי מי יוכל לבא לחקר דברים ואל רום קצה של בקורת כתוב לפני שבע מאות שנה ויותר, כן לא אוכל לקבל עלי האחריות אם נדפס איזה מהם בימים שעברו באיזה מדינה ואמצא בראי, אנכי אוכל להכמיח בשם האמת כי לא מצאתי הכתבי יד קודש האלה נדפסים אף כי חקרתי ודרשתי ברשימה ספרים נושנים רבים, הנדפסים במדינתנו ובחוץ למדינתנו, ומלבד זאת שאלתי את פי רבים מהסוחרים בספרים עתיקים, והממונים בבתי עקד הספרים, להודיעני אם נמצאו הכתבים נדפסים באיזה מקום או באיזה ספר, גם ידידי הרב הגאון הנכבד נ"י שמכר לי הכתבי יד לא מצא אחת מהן נרשם בהם, והנה עשיתי כל אשר ביכלתי לעשות להזהר מדבת רבים ומלזות שפתים, ואם החמאתי המטרה הלא כבר גליתי דעתי בהמודעה בראש הספר אם ימצא איזה מכתבי יד הנ"ל נדפסים אין אני מקבל אחריות על עצמי, ולא ישימו אשם נפשי כי חפצתי להוליך שולל את הקוראים הנכבדים, ומה גם כי כתבי יד קודש הנ"ל אף אם באו ברפוס, מצוה גדולה רובצת לפרסמם ברכים יוד כל ישראל יהיה ממשמש בו כיתר הספרים הנעלים הנפרצים בארץ מפאת קרשם ויקרת ערכם.

ועתה נחזור לעניננו ואשוחח מעט עמהם על מה תהיה בקורתם, אם על אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן במצרים אדות חכמת הרפואה בכלל, סבות המחלות ואופן תרופתן בפרט, כי לא יתאמתו בפרטית לאופני וחקי הרפואה מגדולי הרופאים וחקרי הטבע בזמננו זה, ותורת הבריאות שנוכר בה אין לה שום שווי ויחס להכרעת חוקר הטבע הנעלה ה' בערנשטיין ועוד יתר מגדולי

חוקרי הטבע, המביאים בספריהם החלמת הרופאים היותר גדולים ומומחים בתורת הבריאות והרפואה; אם על אלה תשוב אמרתם? מי פתי לא יבין זאת שחכמת הרפואה פושטת צורה ולובשת צורה, ומני קדם עד היום שאנחנו חיים בה תשתנה מיום ליום, וחדשות לבקרים ימצאו הרופאים, ואת אשר ימצאו בו חפץ היום כי כן נחוץ וכן צריך להיות יפסלוהו במרוצת העת, או יחשבוהו למותר ואין כל תקון בו, כי דרכי הטבע עלולות לתמורות שונות והולכות וסובבות ועל מצבן לא תעמודנה לנצח, וגם האקלים ממזג הארצות השונות החמות והקרורות יסבב פעולות משונות על חיי בני האדם, וכן המלאכות החדשות והצמרכות השונות למיניהן אשר יולדו תמיד לענות בהן חיי האדם, יחליפו כחות גופו ונפשו, ויהיה לבריאה חדשה לראות חיים חדשים, למשל אם יקום רופא היותר מומחה מקברו וישקה את החולים סמי מרפא כפי רוח מבינתו או נמהר להחליט אומר כי ישלח את החולה בדרך כל הארץ ובין רפאים יהיה חלקו, רוח האדם הולך הוא ולא ישב במל, וכמה המצאות גדולות נתחדשו בזמננו האחרון, האם ידעו מלפנים מכח הקיסור המאגנעט והאלעקטריציטעט אשר על ידם נתגלו מכונות שונות אין מספר לטובת מין האנושי כלו, וגם היו לעזר לא מעט לרפאות בהם תחלואים שונים, והנה כי כן לא לפלא יחשב בעינינו אם חכמת הרפואה השתגשגה ועלתה למעלה ראש ונשתנה עתה מכפי שהיתה או מן הקצה אל הקצה, ויצא לנו מזה כי לא נוכל לחשוב את מאור עינינו ורוח אפנו הרמב"ם ז"ל כי לא בא לחקר תכלית חכמת הרפואה בנקודה כזאת שעומדים עליה רופאי זמננו, — לחסרון הבנת החכמה; ובאמת אם נביט מחוג מבטנו על תורת הרפואה של הרמב"ם ז"ל נראה כי גם לפני שבע מאות שנה יצא במסלול ישר ונאמן להשמר מן המחלות על פי תורת התנהגות הבריאה (הנקראת: היגיעעט), ורוב דבריו נושאים בד בכר במאונים יחדו לפי שיטתם והכרעתם, ואם על השתנות איזה שמות לסממני הרפואות שקרא להם כשפת ערבית מאשר יקראו להם היום, גם זה לא לזר ופלא יחשב בעינינו, יוכל היות כי כך נקראו מלפנים, ואולי נשתבשו בהעתקה אין בכך כלום, כי לא ללמוד חכמת הרפואה בהשקות סממני מרפא מן הספר הזה אנו צריכין, ואודה ולא אבוש כי מזור לי השפה הזאת כי מעורר לא למדתיה, וגם אם ידעתיה לא מצאתי לנחוץ

להתבונן בה לתקנה ולהגיתה מדעתי, כי כצד זה נקיט היה לי לא
 תגע בו יד בכל הנמצא כתוב בכתב יד קודש העתיק לימים, כי כל נקודה
 ונקודה קדושה היא בעיני, וכן אחשוב גם את יתר הקוראים כי ירגישו כמוני.
 כשאני לעצמי אומר אני כי אין צורך לנו לחפש אחרי מופת היותר נאמן
 כי המכתב בהספר דברי משה ידי הרמב"ם ז"ל ערכו להסלמאן, בי בן דרכי
 החוקרים המכעיים בקדם אם דרשו באיזה ענף מענפי החכמה השונות למיניהן
 להביא ראיה וחזק לרבריהם מתורת אלהית, וכן צררו את התורה והחכמה
 ביחד ובחדא מחתא מחתינה, באשר חשבו זאת להאמצעי היותר טוב ונכון
 לבשם את דבריהם באופן היותר מורגש ומובן לקוראיהם, ועל האופנים האלה
 סללו הפילוסופים האלהיים מסלול ישר ונאמן לספריהם כמו הרמב"ם ז"ל
 בספרו מורה הנבוכים, ורבינו בחיי הזקן בחובת הלכות ורבינו יצחק הלוי
 סגרי בספרו הכוזרי ואחריו רבינו יוסף אלבו בספר העקרים וכו'; ומדרך זה
 לא שנה הרמב"ם ז"ל גם בשמונה פרקים וכן גם בהקדמתו לפירוש המשניות.
 ומה נבין ונשכיל כי דעותיו והשקפותיו אחווים ורבוקים יהיו בכל פינה שהוא
 פונה, ואלה אשר ספריו שגורים על פיהם יגורו אומר כי לו נאה ולו יאה
 לייחס המכתב אליו, ואי אפשר להאמין כי מוויף הוא, ומה גם כי רבינו שם
 מובן פלקירא יביא ממנו בספרו הזקן, "מוסר השכל" וכראי הוא להשען עליו.
 ומעתה נבוא אל חלק השירים והם צוואות רבינו החכם הכולל ר' יהודה
 אבן תבון לבנו רבינו ר' שמואל ז"ל, פה ישתדלו המבקרים למצא מקום
 להתגרר בו, כי לא נכתב לפי רוח השיר ומשקלו, שאין בו יתירות ותנועות
 ספורות ומכוונות כדרכי שירי המשוררים בימי קדם, ואשר על כן לא יפעלו
 על אוזן השומע פעולות נעימות ומורגשות כשירי רוב משוררי זמננו המתקלים
 אשר יעשו רשם אדיר וחזק בלב קוראיהם, וגם אלה הבלתי מבינים את
 השיר לתכליתו לבא לחקר דבר אחרי כל רעיון וך ודק מכפי הרגשת המשורר
 בעצמו, גם המה יתפעלו בפעולה נכונה לפי תוכן רוח השיר ומהותו ברב
 או במעט; ובא וראה כי לא כמשוררי קדם משוררי זמננו אשר לפנים
 רובם ככלם התאמצו להטות רעיון כל חרוז וחרוז על משקל ט' או י"א תנועות
 וביתירות ספורות כחפץ לבב המשורר; והיום היתירות יורו הלאה כי לא ימצאו
 בהם צורך והכרח כלל, והמצוינים שבהם יסתפקו רק להכיש השיר ברעיון

נשגב ומרום אשר זה כל עיקרו של השיר, וגם התנועות ספורות לא ידקדקו שיתאימו כפרמית חרוז לחרוז, ולכן לבלי להתעמל לחפש את התנועות והיתידות הצפונות בקרבו למען לא יכבד השיר על אוזן האיש אשר איננו רגיל בדרכי השירים הקודמים ומשקליהם, כי בחדות וברמזים דברו המשוררים להעם, אמרתי יעבור עלי מה ואנקדם נקוד פשוט אשר יבינום ההמון מבלי להעמיק חשבונות רבים, והתועלת המוסרי שיביאו השירים בכנפיהם גלוי וידוע לפני קהל הקוראים הנכבדים במבט הראשון וקל להבין.

הענין השלישי הוא תשובות רבן ומאורן של ישראל רש"י ז"ל הכתב יד היה נלקח בחסר וביתר ונשממו טמנו לפעמים גם שורות שלמות, ומהחלק הזה לא באו רק מעט מכפי שהבטחתי להקוראים היקרים אם כי שמחשבתי היתה רצויה וכונתי באמת לתתן לפניהם כמות שהן בשלמותן, אך מעצורים רבים עמדו לי לשטנה עלי דרכי, ולואת לא יכלתי למלא חפצם כי ההכרח לא יגונה, אך כאשר אדפוס איה"ש בקרוב חלק השני אקוה למלאות החסרון, ותשובות רבות הנחוצות להלכה ולמעשה יופיעו לאור, וידעתי גם ידעתי כי התשובות הנזכרות יגלו עמוקות מני חשך לענינים רבים אשר ראשונים ואחרונים נתחבטו בהם ולא מצאו פשר דבר ואו יפתח להם מקור חדש באר מים חיים אשר לא יכזבו מימיו, וישתו בצמא רועי תורה החפצים לדעת דבר ה' ואמרי קדשו, אמנם התשובות המעטות האלה נמסרו ליודעי תורה לפלפל בהן ולהקיש דבר מתוך דבר, ובטוח הנני כי המה לא יעקשו הישרה ולגלות פנים בתורה שלא כהלכה, כי רק אל הישרה עיניהם נטויות ויוציאו דין אמת לאמתו.

והענין הרביעי הכי נכבד הוא הוראה על דבר שאילת המלאכים, מאת רבינו ר' יהודה הלוי ז"ל, המאמר היקר הזה הכל מודים ולבד מחרש שוטה וקטן כי נעלה הוא מאד מפאת ערכו ונועם מוסרו והוא עיקר גדול מעיקרי הדת, להניא לבב אחינו לבלי להתפלל אל המלאכים ולחששם לבעלי פעולות אשר בידם הטוב והרע להרע או להטיב, ואם נתכונן על חיי ומנהגי אחינו בארצות רבות במקצוע זה אזי נאמר להמאמר הלז כי דבר בעתו מה טוב, וככל שעתא ושעתא זמנו הוא, בו רואים אנחנו את הגאון הגדול המקובל הזה קורא בגרון ואל חכו כשופר להשרש מלב ההמון הנבערים מדעת האמונה הצרופה, וירמו בלבבם שיש הכח והיכולת למלאכי אלהים משמשי ה' לעשות

כרצונם בלי פקודת המסבב הראשון סבה כל הסבות, ויזכיר בראיות ברורות כי הרעיון הזה שוא וכוב הוא, ומתנגד מעיקרו לאמונת ישראל אמונת האחדות, ואשר גם רבים מגדולי עמנו מחברי ספרי מוסר צעקו ככרוכיא בספריהם היקרים אדות האמונה התפלה הזאת, וכל מפלגות אחינו יתנו לדבריו צדק ויסכימו לדעתו ונכרין דברי אמת שמלב טהור יצאו, הגאון המקובל הנ"ל יורנו למדי במאמרו הגדול כי מלבד שאין מגדר הדת האמת לסבול מנהגים כאלה עוד איסור גמור ומוחלט לעשות כן כי המה נגד חקי התורה ומשפטיה אשר כל דרכיה דרכי נועם ומשפטיה צדיקים, ולא ראוי לבעל דת ישרה להאמין בכמו אלה אשר יש ביד המלאכים לפעול ולעשות דבר בלעדי רצון ההשגחה העליונה. גם המבקרים לא ירהבו בנפשם עז לצאת לקראתו בנשק ולית מאן דפליג עלה.

היוצא לנו מכל האמור רב טוב וברכה צפון בקרב הספר הזה מפני המעלות הרמות והנכבדות המדוברות בו, ואברך ה' אשר יעצני וזכני במצוה הגדולה להיות המוציאו לאור, כן אזכה בחסדי שדי להוציאו לאור עוד ספרים קדושים יקרי הערך המביאים אורה לעולם למצב כלל האומה הישראלית לעמורה כבוד והדר כי לזה תכסוף נפש איש יהודי דבוק בעמו ולצור מחצבתו אשר בכבוד עמו ודתו ויתמר, וזאת היא תשוקתו ומאויי רוחו ונפשו, וזאת תורת האדם!

ועתה אשר הרביתי לתאר לפניך קורא נעים פרשת הספר וגדולתו, על מה אדניו הטבעו ומוסדיו כוננו, אתכבד להודיעך כי ברצות ה' דרכי נכון הנני להרפס בקרב הימים ספר מלא ברכות ה' אמרי נועם וקדוש מאת רבותינו הקדושים ז"ע וכבר נמצאים בידי איזה כתבי יד מהם ועוד אחרים אשיג באלו הימים, והיה כעין חלק שני לספר דברי משה אשר אקוה להרפסוהו בקרוב, ותוחלתי תאמצני כי ימצא חן בעיני בני עמנו ויאשרו את פעולתי לטובה ולברכה.

ויהי נועם צור ישראל עלינו, ויתן לנו לב להבין ולהשכיל אמרי רבותינו, וירחם את עמנו, ויקיים בימינו הבטחת נביאינו.

כה דברי עבד כפות לעמו הכותב והחותם בר"ח טבת שנת תר"ם לפ"ק

יעקב כהנא, סטודנט מוסר'י משה צבי מהרש"ק בווארשא

נין ונכד להרב הגאון האלהי מהר"ר שמואל קאידנובר זצ"ל

בעהמ"ח, תפארת שמואל', ברכת הובח', ואמונת שמואל' וכו',

עדות ביעקב

הנה הכת"י דברי משה לרבינו הרמב"ם ז"ל מכרתי להמופלא ומופלג
השלם וכו' הר"ר יעקב מהרש"ק נ"י מווארשא מיום דלמטה על משך ששה
שנים ובידו להדפיסו כמה פעמים שירצה, ואחר כלות הששה שנים יחזור
הזכות מהכת"י לידי ולב"כ. ולכן מהיום אין כה לשום איש להדפיס הכת"י
הזה בלי ידיעת ר' יעקב הנ"ל. בעה"ה יום ה' י"ד כסלו תרמ"ה פה ווארשא.
ועירא צבי יחזקאל מיכלזאהן אבד"ק קראסניבראד.

הספר הקדוש הזה הוא קנין כספי מאת הרה"ג הנ"ל. ואין לשום איש
הכה וחיכולת להדפיסו בארצנו או ביתר הארצות בלי רשותי והסכמתי
בחת"י, והעובר על זה מלבד דאיסורא דרבין עליו מדאורייתא, ענוש יענש
גם עפ"י חומר מדת הדין של הממשלה יר"ה. ובטוח אני באהב"י שלא
יעשו עולה הלילה, ותבא עליהם „ברכות טוב" לפ"ק.
ווארשא, ח"י אלול התרמ"ה.

יעקב בהרב המפורסם מוהר"ר משה צבי שליט"א מהרש"ק בווארשא.

דברי משה

דברים מאירים ומזהירים. קדושים וטהורים. מהנשר הנדול
 רבן של ישראל אדוננו ורבינו הרמב"ם ז"ל זי"ע

יכלכל בקרבו ענינים יקרים ומאד נעלים.

בחלק הראשון

- (ה) אגרת יקרה וגדולה מהנשר הנדול הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן במצרים.
 (ו) האגרת שהשיב רבינו משה בר מיימון ז"ל לקהל הקודש לונגל.
 (ז) פרק נכבד מטאמרי הרמב"ם ז"ל לאחד מחבריו.

אשר היו עד כה ספונים וסמונים בכת"י ישן נושן בידי הרב הג' המאוה"ג חריף ובקן
 אב נחמה ורך בשנים החסיד וירא המפורסם שלשלת היוחסין כש"ת מוהר"ר צבי יחזקאל
 מיכלזאהן שליט"א אבד"ק קראסניבראד יע"א. נכד להנה"ק החכם צבי ולהנה"ק הר"ד שמעלקא
 ואחיו הנה"ק בעל הפלאה ושאר גדולי עולם משוש דור דודר זי"ע.

בחלק השני בשם ארזי הלבנון

אוצר נחמד האיר ממסמונים, מגדולי הראשונים והקדמונים, מארזי
 הלבנון נטועים, מאדירי התורה בנזים, כולל שלשה ענינים יקרים ונפלאים.

הלא הטה :

(ד) צוואת הר"י מוסרים מלאים תורה ויראה, הכמה ודעת, קדושה
 וטהרה. חסידות וענוה, מה שכתב רבינו יהודה אבן תבון ז"ל לבנו רבינו
 שמואל אבן תבון ז"ל.

(ה) תשובות רש"י ז"ל, מה שהשיב לשואליו דבר ה' זו הלכה אדוננו
 רבן ומאורן של ישראל רש"י ז"ל, ונלוה לזה תשובות רבינו האי גאון ז"ל
 ומיטרא מסד תנאים ואמוראים מאחי רבינו מאיר משפירא ז"ל.

(ו) הוראה על שאלת המלאכים מהגאון המקובל האלהי ר'
 אברהם בית לוי ז"ל, אחד מרבני ירושלים מה שכתב לראש הגולה ר'
 יצחק שולאל ז"ל הנגיד מאה"ק שהיה בזמן הרדב"ן והר"י בר רב והרלב"ח זי"ע.
 השערים היקרים האלה היו טמונים וספונים באוצר כתבי יד
 באקספארד אשר לא זכינו עד עתה להנות מאורם, ועתה זכיתי בעזחי"ת
 להביאם אל ביה"ד לראות אור עולם לזכות בהם את אחינו המשתוקקים
 לדבריהם הקדושים אשר היו נעלמים מאתנו עד כה.

יעקב כהרב המפורסם מוהר"ר משה צבי שיחי' מהרש"ק

הקדמת המסדר

אמר זעירא הכה בקין העבר נסעתי לעיר פיעטרוקוב להיות על קבר
אלמנו"ר המופלג החסיד וירא ה' נדיב ועושה לדקות מוסר"ר אברהם
חיים ז"ל אשר נפטר ביום ועש"ק י"א לחודש תמוז שנת תרל"ז שקעה שמשו
בלכרים ומנוחתו כבוד שמה הלך למנוחה, וחותי עזב לאחכה, בהיותי לעיר
לימים בן י"ד שנה. וכסעתי שמה על יום ה"ל להלך על קברו ולעמוד כמלכה
חיה לשפוך שיחי לפני יולרי ובוראי ללרור נשמתו בלרור החיים תחת כנפי
השכינה ובג"ע תהיה מנוחתו ושימליך טוב בעדי, כאשר היה בעודו בחיים
שהשתדל בכל עוז ובטרח רבה להחזיקני ולהדריכני בנתיב התורה והיראה,
ואז בהיותי שמה בא לפני ש"צ ידידי האבך המופלג מ' יוקל נ"י הלוי
איש הרוויץ ונתן לפני כתי" קודש נעתק ע"י אביו ש"צ המופלג החריף
החסיד ונדיב מ' אלעזר ז"ל מלובלין מכת"ק ישן נושן מכתבי הנשר הגדול
רבן ומאורן של ישראל אדוננו ורבינו הרמב"ם ז"ע ולקחתיו מאלתו, ובבואי
לביתי דרשתי וחקרתי וראיתי אשר הכתי" עדן לא בא בדפוס ולא האיר ע"פ
תבל, וביותר ראיתי ונודעתי אשר הדברים הקדושים המה אור פני משה
תורת רבינו הרמב"ם ז"ע, כי המה יתאימו עם דבריו בה' דעות ובס'
הרפואה להרמב"ם, ועוד זאת ראיתי בס' מוסר השכל על ה' דעות פ"א
בלשון הזכר אות ד' שכתב שם בזה"ל: וז"ל רבינו באגרתו ששלח למלך אחד
שדרש מאלתו רפואה לחליו שגברה עליו הדאגה והחרדה והיה מפחד מן
המות וכתב לו רבינו אגרת הזאת והעתיקו החכם ר' משה בן החכם ר'
שמואל אבן תבון ז"ל שנת חמשת אלפים וארבע לב"ע הביאו החכם
רש"ט ן' פלקירא ז"ל ועתה תראה וכו' בס' מוסר השכל (עיי"ש), וכל הדברים
האלו שהעתיק רש"ט הכ"ל כולם המה בכת"י אגרת הזאת ששלח אל הסולטאן
בשער השלישי, ולכן העתקתי וסדרתי אותם נכונים להדפסה, ולא הוספתי
וגרעתי חלילה בפנים אף אות אחת, ואשר נמלא באיזה מקומן איזה תיבות
מתוקנים תחת קו המוסגר לא שלי המה רק כה היה מידי ש"צ הכ"ל, וזכות רבינו
הרמב"ם ז"ל יעמוד לי שלא ימוש החורה מאלהי ובד' אמות של הלכה יהיה
מגורי עולמים.

הכותב וחותם יום ה' פרשת וילא ז' לחודש כסליו שנת תרמ"ה לפ"ק

פח קראסניבראד.

זעירא צבי יחזקאל ז"ק מיכלזאהן חופ"ק הנ"ל בלאאמ"ז טרא"ז ז"ל.

בעיר קורטבא משכן בני ישראל גלות ירושלים אשר בספרד. שמה מצאה החכמה קן לה במאה התשיעית לאלף החמישי ליצירה. עיר שחברת לה יהודי תורה וחכמה מדע ותושיה לאות ולמופת יקום לדור אחרון זכרונם ומפעלותם, משם תצא תורה ומעיני החכמה (ז): בה נולד בחיר החכמים תפארת ישראל וקרושו. רבינו משה, המושה אותנו ממצולות הבערות, והמורה נבוכים במדבר הספקות, ומישר אותנו בדרכי האמונה, מרים קרן התורה ומעטירה זר תפארה, נצר מגזע היחס משועי יהודה, ממשפחת רבינו הקדוש (ז) בן להדיין המצויין מופלא בחכמים רבינו מיימון ז"ל, ביום השבת בעת המנחה י"ד בניסן, בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות ותשעים וחמשה לבריאה (ג). גדל על ברכי אב גדול בתורה ובחכמה משועי ישראל (ד). שם עינו ולבו עליו ללמדו חכמה ומדע, כי גם בעודו צעיר לימים קוה ממנו גדולות

(א) בגשתי אל המלכה הזאת, ראיתי להקדים, כי לתאר תולדות וסגולות חיי איש בשנים קדמוניות, משרידי ספורים מפוזרים ומפורדים המדברים בו. הדמה לזייר אמן אשר ירצה לזייר איזה תמונה אשר איננה נגד עיניו רק מהשערות לבד, כי כל חריטתו לא תועיל לו ולא סגון מלאכתו, לכן אמרתי בלבי זמתי כל יעבור פי עטוי לאמר קבלו דעתי, רק הקבץ הנמצא בספרים ואלגינה נגד הקורא ואשר יבחר יקרב, ואתנלל במאמר רבינו ז"ל "איני אומר שחברתיים, רק אומר שחברתיים":

(ב) בן כתוב בשם הגדולים משם מהר"ו אברבנאל, ובכחב ר' אהרן בר משולם מובא בחלק השלישי, ובסוף ספר מלחמה מלוח כחב בן הרשב"ץ כי היה מזרע דוד ע"ס, ובחתימת פירוש המשנה כתב יחסו וז"ל. אלי משם בן הרב הדיין רבינו מיימון בן החכם הגדול רבינו יוסף, בן הרב רבינו יצחק בן הרב הדיין רבינו עובדיה, בן הרב הדיין רבינו שלמה בן הרב רבינו עובדיה, בן הרב הקדוש רבינו יוסף בן החכם רבינו עובדיה, ע"כ:

(ג) יוחסין וסדר הדורות מרב סעדיה אבן דנאן מובא בספר חמדה גנוזה כהצו כי נולד י"ד ניסן ביום השבת, ועל שנת לידתו כתב יוחסין כי יחסו תה"ל לאלף החמישי. ובסדר הדורות הגזכר כתוב תה"ל, ושייחס לא יחכנו לפי חשבון הקביעות, כי החללה מהחזר ר"ח יחסו תה"ל והקביעות הוא ע"ס ביום השנה לא יחול בשנים אלו רק בשנת י"ב מהחחזר אשר אז הקביעות דה"א והיא שנת תה"ה, ולחשבון זה יסכים גם דבר נכדו ר' דוד מובא במאו"ע פרק כ"ה אשר מלא כתוב בכת"י פירוש מסכת ר"ה מהרמב"ם ז"ל ובסופו כתוב מיד נכדו ר' דוד ז"ל: רבינו משם ע"ה בעל ספר זה נולד לאביו בחדש ניסן יום י"ד שנת אלף תמ"ו לשטרות [הוא שנת תה"ה לאלף החמישי כפי החשבון הכתוב בהלכות קדוש החדש, כי שנת תה"ה לזיירה היא שנת תפ"ט לשטרות. וכפי החשבון בהלכות שמיטה פ"י ע"ט] בקורטבא מחא, ונפטר שנת ה' תק"ח לשטרות [הוא שנת תה"ה לפי חשבון זה] יום שני כ' סבת, נמצא שהאיר עיני הגולה שבעים שנה לפנה"ס יום, ואבא מארי בנו נולד ה' תנ"ל לשטרות [ד' תה"ה] ונפטר ה' תתק"ו (ה' ס"ו), ואלי דוד בן בנו של הרב רבינו משה מולדתי לאביו במזרים ה' תתק"ד [תתק"ג] ע"כ, ועיין לקמן בהערה:

(ד) בתשב"ץ ח"א סימן ב' מעתיק דינים מספר של ר' מיימון ז"ל שחבר בדיני חללה ומועד בלשון ערבי. והיה תלמיד ר"י מיגש ז"ל כי כן כתוב שם, וכן זייר לו רבינו יוסף הלוי גאון ז"ל, בפירוש המשנה פ"ו לשבעות כתב הרמב"ם, וכך ראיתי אבא מארי משיבוע אוהס כמו שראה

תולדות הרמב"ם ז"ל

ז

גדולות ונפלאות ה', למדו לשון ערבי השולטת אז בארץ המדעים, ויניקוה מנהרי נחלי דבש התורה ומעיני התושיה אשר שאב ממקור מים היים מרבתינו נאוני עולם, מה טוב ומה נעים שבת אב ובן כשבת אחים יחדו לשמוע תורה מפי מאור הגולה רבינו יוסף הלוי אבן מיגש זצ"ל, כי עם עוצם גדולתו ורוחב בינתו אשר הרמב"ם יעיד עליו כי שכלו בתלמוד היה מבעית ו), לא יבצר אף אם עודו צעיר לימים ושנים לשמוע תורה מפיהו, כי לא ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה, אחרי אשר חננו אלהים בינה יתירה וחלק לו מחכמתו. והרב תמה מרוב הבנתו, ומשבחו מאד, ואמר לכל בני הישיבה דעו כי זה הנער אדם גדול יהיה בארץ, ולאורו ילכו כל בני ישראל ממזרח שמש עד מבואו ז):

בעת ההיא החלו רעות רבות וצרות, הרתיחו כסיר מצולות חלד, הפכו משרש הליכות עולם וימים קשים ורעים פנעום, כי מהומות ומכובות הפראים שוטטו בקרב הארצות וממשלות חוזים נברו בארץ, ובכל מדינה ומדינה צלמות ולא סדרים, ומלחמות קנאות הדתות פרצו, ושה פזורה נדחה נתן למשיסה, אלה מזה התחזקו להרוס יסודות הדת במעבה נאמן המבעו, ואלה מזה לא לאמונה נברו, לחבל כרם צבאות ולהדיחם מצור גואלם. תחת מסבות ותהפוכות כאלה חי רבינו מיימון ובני ביתו בעיר קורטבא יחיל ודומם לתשועה, עד אשר נלאו נשא, ולעת נכונה להם להמלט נתנו אל לבם לעזוב עיר מולדתם האהובה להם, ושמו לדרך פעמיהם וילכו אל אשר ימצאו מקום להמלט שם, וגם אז אשר טפני חרבות נדרו, שמו ממרת מלטולם רק לבקש דבר ה', שמעו מחכמת הנאון הקדוש ר' יהודה הכהן שהיה

שראה לרבו רבינו יוסף הלוי ז"ל. והצר ספרים בתכונה, ובמא"ע פ' מ' כתב כי עשה פירוש לספר אלפראגני קצור אלמגיסי בתכונה, והביא מאמר ממנו על אמרס ז"ל (בירושלמי דר"ה) שמוח החדשים עלו עמסה מבבל, היות שם השרי מורה על החמלה, שכן הרגום ראה החילומי חזי שרתי. אולם מה שכתוב בספר יסוד עולם, מיימון יסד השעשון בתכונתו הגדול על עיר ירושלים, כוון על רבינו משה בספרו משנה חורה, כי כן הוא בהלכות קדושת החדש, וקרא אותו בשם אביו כאשר נקרא ג"כ מחכמי סאוונה בשם אביו, וכבר טעה בזה חכם אחד, וזה נכור, כי מדוע לא יזכיר את רבינו משה בזכרון החכמים מיסדי השעשונות, והוא מציאו הרבה פעמים בספרו:

ה) לא מצינו כזהו בשום חכם לידע אל נכון יום ועת לידעו, זאת טעיד כי בעודו קטן הכירו בו כי לעשות גדולות נכרל ואביו אמר את הדבר:

ו) כן הנוסח בהקדמת פירוש המשנה, וביוחסין הנוסח, לכו בתלמוד היה מבעית:

ז) הרשב"ץ בתשובותיו ח"א סימן ע"ב כתב שהרמב"ם היה תלמיד מהר"י ז' מיגש וכן כתב הרמב"ם עמ"ס פ"ה דשאלה ופקדון ז"ל: וכזה הורו רבותי רב יוסף הלוי ורבו, וכן כתב בפס"ד מנ"ס ז' דלחן, וכן כתוב בקורא הדורות, אולם בעל ספר יוחסין מאן בזה כי לפי השבנו נוסח ה"י מיגש חק"א, ויהיה לפי השבנו זה הרמב"ם אז כן י' שנים, ועל מ"ס "הורו רבותי" כתב

שחיה בפאם, ונרב לבם ללכת שמה, ולקח רבינו מיימון אתו את רבינו משה ואת ר' דוד אחיו (ח), ואת כל בני ביתם והלכו שמה, ולמד רבינו משה לפני הגאון, ואביו ואחיו עסקו במסחר להמציא טרף לביתם, כי לא ישר בעיניהם לקבל פרס מהקהלות ולשאת משרת הרבנות על שכמם אשר לדעתם הוא נגד חוקי התורה (ט), אולם גם שם לא ארכו בשלוה, גם שם עבר חמת המציק, ונהרג הגאון על קרוש השם ויחודו, ורבינו מיימון וב"ב נמלטו משם:

בשנת תתקכ"ה לאלף החמישי ביום אחד בשבת ד' לחדש אייר נכנסו לספינה לבוא לעכו, ואחר עבור שמונה ועשרים יום בפחד ובסכנה גדולה תחת סופה וסערה, והאניה חשבה להשבר, באו בשלשה לחדש סיון לעכו מהזו הפצם בשלום, שם שאפו רוח צח, והודו לה' חסדו כי הוציאם ממצר, ונתנו מהתלאות הרבות אשר עברו עליהם. שם מצאו את הדיין ר' יפת בן ר' אליהו אשר ארה עמם לחברה לעלות לירושלים ולתנות צרותם ולשפוך שיחם נגד הרבותיה, נסעו בסכנה רבה ובפחד מחמס חוטמים ושודדים האורבים על דרכיה האבלות והשוממות (י):

בשנת תתקכ"ו ביום שלישי בשבת ד' לחדש מרחשון יצאו מעכו לעלות לירושלים. ובאו שמה ביום אחד בשבת ונתעכבו עד תשעה לחדש הזה, משם נסעו לעיר חברון להתפלל על קברי האבות ישני חברון, אולם גם שם לא יכלו להתמחמה, כי אכף עליהם העוני והלחץ בארץ אשר אין מקנה וקנין אין מסחור ומשא ומתן ורבה העזובה בקרב הארץ, וכאשר שמעו כי במצרים

כהב כן דרך כבוד. אולם ח"ה לדחות דברי גדולים אשר בטה ממקור גאמן שאנו, בראייה קלה משרידי אלויות המסמנים מספר השנים אשר הסעות נקל בהן, ואולי נפטר הרב בזמן מאוחר: (ח) סה"ד מ"ס ו' דגאן ובאגרת הרמב"ם להרב מר יפת:

(ט) בפירוש החשנה חנות ס"ד הוכיח רבינו גדוליות רבות איסור על מקבלי שכר מהקהלות, רק זאת הסירה הסורה לח"ה שיתנו ממונס לעשות זו סחורה ויהיה העכר כולו להם, וזכו מטיל מלאי לבים של ח"ה ושהמכר סחורתם לפני כל סחורה ושיקנו להם בתמלת השוק, כי זאת יעשו אותם הסוחרים קתה עם קתהם בדרך כבוד וכדאי הוא ח"ה להיות כע"ה נכבד. ושיפטרנו מן המסים וארנוניות, והיה נאה דורש וגאה מקיים:

(י) בתוב בספר חרדים מר' אליעזר אזקרי, מנלתי בזמן שיטה אחת שהעתיקה הגעלה ר' שמואל בר' אברהם שקייל ז"ל בעכו מכת"י הרב רבינו משה מאור הגולה מכתובת הרב ומלשון, כליל אחד בשבת בארבעה ימים לירח אייר נכנסתי לים, וביום שבת עשירי לאייר שנת חמשה ועשרים עמד עלינו נחשול שבים לסכננו והיה סער גדול בים, ונדדתי ששני הימים האלה אצט בהם. והנהוג בהם הענייה לבור שלם אלי ואנשי ביתי וכל הגלויים עלי, ואצט על בני להעשות כן עד סוף הדורות שינאו מהלכיהם, ויתנו זדקה כפי כחם, ומגדל שאסא אלי יושב לבדי בעשירי באייר לא אראה אדם אלא מתפלל וקורא כל היום ביני לבין עצמי, וכשם שלא מנלתי בים אותו היום אלא הקב"ס, כך לא אראה אדם ולא אשב עמו אלא ח"כ נאגסתי, וליו

תולדות הרמב"ם ז"ל

ט

במצרים עוד נשאר פליטה לשארית ישראל, ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, נתנו אל לבם ליסע שמה לעשות מקנה וקנין במסחר אבנים טובות הנודע להם מאז (א), ובאו למצרים עוד בשנה ההיא, ומצאו שמה קתלה גדולה יושבת במח ויואילו לשבת שם (ב), ורבינו מיימון נשאר בירושלים, ונפטר זמן לא כביר אחר פירדתם, ובאו כתבי תנחומין מארצות רבות, כי נודע שמם בקצוי ארץ, ועיני כל ישראל עליהם, להאיר עיניהם במאור תורתם וחכמתם:

ימים רבים התנהלו במסחרם להם מחיתם, ר' דוד עסק במשא ובמתן ונסע עם עובדו למדינות אחרות להביא ממרחק לחמם, ורבינו משה הקדיש עתותיו לתורה ולחכמה, לא היתה מדע אשר שנבה ממנו, גם הגדיל מאד בחכמת הרפואה אשר הבין ולמד בין חכמות הרבות לכלכל בה שיבתו ויצא שמעו בכל ארץ מצרים:

ויתחתן

אחד בשנת ג' ימים לירח סיון יצאחי מן היס בשלום ובאחי לעבו ונלתי מן השמד והגענו לא"י, ויום זה נדרכי סיהא יום ששון ושמחה ומשהה ומתקו לנציונים אני וביתי עד סוף כל הדורות, וביום שלישי בשנת ארבעה ימים לירח מרחשון שנת ששה ועשרים לירח יצאנו משבו לעלות לירושלים תחת סכנה. וכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום וחמשה וששה ימים לירח מרחשון, ובאחד בשנת ששה בחדש יצאחי מירושלים לתברון לבשק קברי אבותי במערה והתפללתי שבה לאל יתעלה על הכל, ושני הימים האלה ששה שני וששעי במרחשון נדרכי סיהיה לי כמו יו"ט ותפלה ושמחה בזה באכילה ושתיה. אלהים יעזרי על הכל ויקום לי נדרי לה' אלהם אמן. וכשם שזכיתי להתפלל בה בחרבנה כך אראה אני וכל בית ישראל בנחמתה במהרה אמן, ע"כ:

(יא) בן נראה מאגרתו למר יפה, וכתבו סופרי הערביים כי עסקו במסחר אבנים טובות:

(יב) ברבר הפליטה הגדולה איך הנישבו במצרים קהלות גדולות נגד אזכרת התורה שלא נשוב אליה עוד. ובפרט על רבינו ז"ל שהורה בפי' מהלכות מלכים ה' ח': ומותר לשטון בכל העולם חוץ מארץ מצרים ח' פרסה על ח' פרסה וכו' הכל אסור להחשיב בה, רבו בה החיכונים, הר"א ממו"ץ מובא בהג"מ שם תירץ כי לא אסרה תורה אלא בדרך הזה היימ מא"י למצרים אבל משאר הארצות מותר, ולדעתו הסכים הסמ"ג ל"ח רב"ז וכן הוא דעת המדרכי סוף פ' הערל וכן הוא דעת הר"א האזרחי בפ' שופטים, אולם תירץ זה יתנגד לדעת רבינו ז"ל שאמר השכינה והישיבה מחיזה דרך סיהיה [כאשר העיר בלדק הרב הכנס בעל שצילי עולם בספרו] ובפרט כפי הנודע כי רבינו נסע מא"י למצרים הגדל הפליטה, הרשב"א ז"ל מביא דעות שונות. ואשר יבין בעיניו הוא שאין האיסור אלא בזמן שישראל שרויים על אדמתם, אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בקצוי ארץ אין אסור אלא שלא לנאש מדעת מן הארץ לחו"ל, ולדעתו הסכים הרשב"א בבאורו על הסמ"ג ח'ף שלא ראה דבריו, וגם תירץ זה לא יבין כפי הנמלך בפי' מרבינו משה מ"ו ח"ל. שהזכירו משכון בארץ מצרים לעולם, אמרו בגמרא בג' מקומות הזכיר הקב"ה את ישראל שלא לשוב למצרים וכו'. אע"פ שהנראה מהדברים שהוא שזור בזה הקבלה שהוא אזכרה ע"כ, ח"כ הלא הזכיר הכתוב שלא לשוב עד עולם. ואשר יוצאו מן המצר הוא דעת הרשב"א ז"ל בספרו אשר הרקיע ע"פ ירושלמי סנהדרין

ויתחתן שם עם איש נכבד משועי ישראל, ונחל את עמו בדרך הקדוש והכבד'ים מעדת הקראים וממנהגם, אשר התערבו אז בהם ולמדו מדרכיהם ומנהגם כרבות הימים, ותקן להם תקנות ומנהגים טובים, והעמיד תלמידים הרבה, ותלמידו החשוב שנכלם היה ר' יוסף בר יהודה אבן עקנין, ובעבור חבר ספר מורה הנבוכים:

ויהי היום ואחיו ר' דוד נסע למדינות הודו לקנות סחורה ובידו ממון הרבה ועיניהם נשואות לשובו, ופתאום באה השמועה אשר תצלינה אונים, כי נשברה האניה ונמבעה בים הודו עם כל הוננו ועזובנו, זאת הדאיב נפש רבינו משה ורוח קדשו מאד, עד כי חלה מרוב יגונו שנה תמימה ויפאן להתנחם (יג), כי נאהב היה לו מאד ונפשו קשורה בנפשו, כי הוא הכין כל צרכם והגיבישם שני עם עדנים, ורבינו משה ישב שלו ושאגן ובתורתו יהנה יומם ולילה, ועתה הפריע ממעשהו ומעבודתו, כי הוכרח לשית עצות בנפשו להכין מרף ביתו, וה' הטח אליו חסד ונתן חנו בעיני מלך מצרים ושמהו לרופא בביתו ובבית השרים, ויתיצב לפניו תמיד ויכלכל את שיבתו

בכבוד

סנהדרין מניח הרי"ף בהלכותיו וגם רבינו הורה כן, לישיבה חי אחת חוזר חל אחת חוזר לפרקמטיא ולסחורה ולכבוד ארצות, וכיון שהותר ליכנס בה לפרקמטיא אם אח"כ נשתקע שם לא עשה מעשה איסור שהרי בהיתר נכנס ע"כ, כוונתי שאין איסור הישיבה חל אלא אח"כ נכנס בה על דל האסור היינו לישיבה, אבל אם נכנס לפרקמטיא אפילו נחשב בה אח"כ אין זו איסור דעל זה לא צאה האזהרה, וכן משמע לשון הירושלמי [ובזה שנה בעל שבילי עולם בפירוש דברי רבינו שכתב פס. מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא ולכבוד ארצות אחרות ואין איסור אלא להשתקע שם ואין לוקין על לאו זה שבעת הכניסה מותר הוא ואם יחשוב ליטב ולהשתקע שם אין בו מעשה ע"כ, ומשכ כי אין עונשין על לאו זה אבל האיסור במקומו עומד ובהם ראה לדחות דברי הרשב"ץ הנבוכים. דכוונת רבינו דלעולם אין לוקין על לאו זה אפילו בחוזר לישיבה כיון דאין האיסור מלך המעשה רק מלך המחשבה הוא לאו שאין בו מעשה. ולכך כתב. ואין לוקין על לאו זה. אבל נכנס לסחורה ואח"כ נחשב שם לאו חל איסור כלל כי לא צאה האזהרה הכתוב ע"ז, ולכן רבינו בכתבו ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים וכו' השמיט מלה לעולם שלא נעשה לומר כי יורה על איכות הישיבה כהוראת מלת לעולם לפעמים, כי כוונת הכתוב הוא רק על הזמן אם תהיה הישיבה בדרך האיסור, ובזה נבין דברי רבינו כי יאירם הם כי מוכרח היה לנאח מא"י כהוראתו שם ה' ע"ן]. אבל אם הפירות בזול ולא יתאם מעוה ולא במה ישחק וכו' יאל לכל מקום שימצא בו ריוח וירד למצרים לעשות שם מקנה וקין אשר מותר בדרך החורה כמבואר:

(יג) בסה"ד מר' סעדיה ן' דגאן מזכיר כי בלחם מקורבנא לקח רבינו מיימון אחי אש שני בניו אה רבינו משה ואה ר' דוד אחיו, ובאגרת הרמב"ם למר יפת סהאון מאד על אש אחד שנטבע בים הודו וכמו שמונה שנים היה מחבל עליו ולא אבה להתחם, ואחר עליו צוה לשון: והוא היה החל ועל צרכי גדל. לכן השערתי כי שא"ש הזה היה אחיו ר' דוד אשר נסע למדינת הודו ונטבע בים הודו, ועם דברי האגרת הזאת יבוארו ויובנו היטב, יסוף שם:

הרמב"ן

ככבוד, ודרש טוב לעמו והקל מעליהם עול הנלות ולכל בני ישראל היה אור
במושבותם (י):

ויהי בהניה לו ה' מטלטולו נמר פירושו על המשנה אשר התחיל לחברו
בהיותו בן שלש ועשרים שנה, ובראותו כי העולם שמם מן הישיבות והתורה
מתעמטת, המל על כלי המדה לבלי ישמפוה גלי הזמן, חקר ואזן ותקן
פירוש למשנה בלשון ערכי צה השלמות אז בארץ, והניה הקדמות ויסודות
אשר כלל ברוחב בינתו לכל מסכת. והציב ציונים בעומק הלכה מבלי
לנמות מדרך הישר, בהציגו פסק כל הלכה העולה אחר הפלפול והמשא
ומתן בתלמוד, והעיר בצדק על עיקרי האמונה אשר בתוכה צפונים אושר יקר
בעיניו מאד ללמוד ולהנות בהם (ט), כי בהתחזק היסוד יעמוד הבנין על
מכונו, גם במלטולו בדרך ובנסעו בים לא רפה מעבודתו הקדושה, ונמר
פירושו במצרים בהיותו בן ל"ג שנים (טז):

ובהיותו בן שבעה ושלושים שנה נדבה לכו לחבר ספרו משנה תורה,
אסף וקבץ כל הדינים מתלמוד בבלי וירושלמי ותוספתא וספרא וספרי ומדברי
הגאונים, וברר וזקק ולכן הכל בזכות שכלו ורוחב בינתו, והעלה כל הדינים
וסדרן בסדר נכון בלשון צה מאד, ובפתיחתו חבר ספר המצות והניה
עקרים ובללים עמוקים ורחבים על מנין המצות, ועשר שנים רצופות עבד
עבודה הגדולה והקדושה הזו והשלימה בן שבע וארבעים שנה, התפלאו
נבונים וחכמי לב על חבור זה אשר לא נעשה עוד כמוהו (יז):

בהיותו בן חמשים שנה נולד לו בנו ר' אברהם, ובעודו קטן נכר בו
הכמה והסידות, ואביו העיד עליו כי הוא בעל שכל זך ושבע נאה מצורף
אל

(יד) הרמב"ן באגרתו הכ"ל מגדילו ומאריך מאד בשנתו, וסיים: והני מעיד עלי
לפני רבותי שמים וארץ כי שמענו מפי מגידי אמת שנכל ארציה מלכות תימן קהלות רבות
עוסקות בתורה ובמזות לשמן, וסיו מזכירים שם הרב בכל קדיש צייכון וציומיטון ובהי דרבנא
משה בר מיימון, אשר האיר עיניהם בתורה והעמידן בקרן אורה ובכל מקן נזרות קשות
וכבוד המס כי היו כסיו חוצות מרמס, והקל מעליהם עול הגלות ויהלו מעט ממשא מלך
שמים, ע"כ:

(טז) ז"ל בסוף מסכת ברכות: יקר בעיני ללמוד עיקר מעיקרי הדת והאמונה מכל אשר
אלמדהו:

(טז) בן כחצ בשחימת פירוש המשנה, החילתי פירוש זה הספר ואני בן שלש ועשרים
שנה והשלמתיו במצרים ואני בן שלשים שנה שהיא שנת ס' וע' לפטרות, וברור כי ק' צ"ל
והשלמתיו במצרים ואני בן שלשים ושש שנה. כי לפי חשבון המוזכר לעיל בהערה ג' נולד
המ"ו א"כ בשנת חמ"ט היה בן שלשים ושש שנים, גם ממכתבו המובא בהערה י' מוכח כי בכאז
למצרים היה בן ל"א שנה:

(יז) בן כחצ בהקדמתו ליד החזקה כי היה אז בן שבע ושלושים שנה, ונחשבות רמב"ם
סימן כ"ט כחצ, וכמה סרחתו יומס ויליה כמו עשר שנים רצופות בקבון חבור זה:

אל טוב המדות, וקוה ממנו אשר יהיה לו שם בנדולים, ותאות לבו נתן לו, כי שמו היה גדול בישראל בחסידותו וצדקתו וחכמתו (י):
 בעת ההיא השלים ספרו מורה נבוכים אשר חבר עבור תלמידו החשוב ר' יוסף בר יהודה בר שמעון אבן עקנין, בו הראה עוצם חכמתו וקדושתו, כי ראה ספרי הפילוסופיא פורצים בעת ההיא, וכל בית ישראל יגהו אחריהם, והתורה והחכמה ישבו פרודות, כנשים צרות, ובעסתה צרתה בעבור הרעימה לאמר מות בסיר בת אלהים. הגיד לנו תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה (י):

ולעת זקנותו העידו עליו רבים ושלמים אשר ראו מכתביו כי נכנס לחדרי המרכבה, אשר גם ממכתביו הנודעים יוכר כי נעלה למעלה מסולם ההגיון המשולב בהקרמות מוצבות ארצה, ולא למראה עיניו ישפוש ולא למשמע אזניו יוכיה רק מהזנת טבע כללי הנמצאות ומהרגשות פנימיות זכות וטהורות אשר הניעו אליהם הנביאים וחסידיו ישראל בעוד כבודם חונה בנויתם, כברכת החכמים, עולמך תראה בחי"ך (כ):

ונעלה ארון האלהים יום שני כ' טבת ד' אלפים תתקס"ה במצרים, ובכו אותו היהודים והמצרים שלשה ימים, וקראו זמן השנה נהי נחיה, ובכל מקום

(יח) הרמב"ן באגרתו לרבינו גרסא באגרות קאחות מזכירו בכבוד גדול, כהן ומלך, החלה ביסוד המעלה, בן של קדושים הארו האדיר אשר בין ענוסים למרום, זרע קודש מלכותו, הרב ר' אברהם בנו של רבינו ז"ל וכו', עיי"ש:

(יט) בן כהן ביוחסין כי היה אז בן תשעים שנה, וחברו בעבור תלמידו כמזכר באגרתו אליו בפתיחת ספר מורה נבוכים:

(כ) הרב בעל מגדול עז צ"ח מהלכות יסודי המורה העיד כי ראה בספרד ארץ מולדתו מנגלה על קלף כהן ישן נושן וכאב בה, "אמי משה בר מיימון כשידעתי לחדרי המרכבה בינתי בענין הקץ וכו', וקרובים היו דבריו לדברי הרמב"ן ז"ל שרמז בחתמת פירושו לתורה, גם ראה תשובה מרבינו וכהוב שהתחיל לפרש האגדות בדרך נסתר כאשר יעד מזמן, וכשחזר על הדברים ראה אותם נסתרים וסתתלה ולא עלה בידו לפרסם בהם אלא כמעתיק מלשון אל לשון, וכמדומה לו שטבע אלה הסתרות להיות נעדרות מלפרסם, ה' בס ימינו בקודש ולקח לא נפרס וננס, גם בפרקי הלכה ובאגרת מוסר לבנו קרובים דבריו לדברי בעלי הקבלה, ובפרס במגלה סתרים. ומובא ממסר"ם אלשקר בהשגותיו על ספר האמונות מר' שם טוב נודע כי האמין גם בנחות ופעולות השמות הקדושים נגד דעתו בספרו מורה נבוכים, אשר לא נסאר לנו לומר רק כי לעת זקנותו חזר מדבריו הראשונים, ואשר יגדיל עוד הפליאה הוא תשובה אחת מרבינו מועתקה מלשון ערבי וז"ל: וחורנו הדרתו עוד די השיב לשאל בענין שיעור קומה אם האמת בדברי האומר שהוא חבור אחד מן הקראים ואינו מן הדתהם, או אם הוא אחד מסודות החכמים והחזיו ענינים עמוקים טבעיים או אליהם כמו שזכר רבינו האי ז"ל באחד המקומות מן שאלות תנינה ושכמ"ס. תשובה איני רואה כי היא מן החכמים ז"ל וחלילה להם כי יא' דבר זה מהמת ידע, רק הוא חבור אחד מן הדרשנים היונים בלי ספק, סוף דבר פתיקת זה הספר וכריחת זכר עיניו מלאה רבה כמו שכתוב ושם אליהם אתרים לא סזכירו ובודאי ע"ס

תולדות הרמב"ם ז"ל

יג

מקום אשר הגיעה השמועה עשו מספר גדול וקראו צום ועצרה, והעלוהו לא"י ונקבר ארון הקודש והטהור במחוז טבריא אצל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון (כ):

ובנו הרב החסיד רבינו אברהם היה אז בן כ' שנה. וקבלוהו במצרים לגניד עליהם, והיה חכם גדול ושאלו ממנו שאלות רבות, והכר ספר הנקרא בערבי אלכפיאה, ונכדו הנגיד ר' דוד גם הוא היה חכם מופלג ושר נכבד, והכר מ' מדרשים על התורה בלשון ערבי, גם דוד רביעי וחמישי נודעים לצדיקים וחסידים עוסקים בתורה, ונתקיים בו (תהלים מה) תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשירים בכל הארץ (כג):

יש לו קומה הוא אלהים אחרים וכחז משה. ע"כ. ואם באנו לתרץ ולומר כי כחז זאת בימי ילדותו אשר אז היתה דעתו כן, יקשה ממה שכתוב בפרק חלק ביסוד השניעי בדברו שבואת משה רבינו ע"ה ז"ל: ויתרחב העיגול עד שנדבר בלורות שזכרו הנביאים שראו לבורה ולמלאכים ויכנס בזה שיעור קומה ועינו ע"כ, וזאת כחז בימי בחרותו כמדע. אלא ח"כ נבוא לפרש ולומר כי השאלה היתה על הצור אחד אשר כחז בענין שיעור קומה דברים המגשימים ענינים הרומים, אבל סוף החשובה לא יסביל זה, אולם גבוה דברי רבינו מדעתו ומאד עמקו מחשבותיו. ומי כהחכם יודע פשר דבר:

(כא) בתוב ביוחסין מלאחי בקונטרס שעלה ארון אלהים יום שני כ' סבת ד' חתקס"ה וצבו אותו היהודים והמזרים שלשה ימים וקראו זמן הסנה נהי נהי, וביום ז' הגיעה השמועה לאלכסנדריא וביום הח' לירושלים, ובירושלים עשו מספר גדול וקראו צום ועצרה וקרא החזן הוכחה אם בהקויה והמפטיר קרא ויהי דבר שמואל אל כל ישראל וסיים כי נלקח ארון האלהים, ואחר ימים העלוהו לא"י ופגעו לסמים בהם וברחו העולים והניחו הארון שם, והלסמים בראותם כי ברחו רצו להשליך הארון בים ולא יכלו בכל כחם להעתיקו מן הארץ והיו יותר משלשים אים, וכיון שראו כך אמרו אים אלהים קדוש הוא, והלבו והבטיחו את היהודים שיוליכוהו למחוז הפלס והם גם כן לוו אותו ונקבר בטבריה, וי"א שנקבר בין האבות בחברון ע"כ. ובסה"ד הוזכר כחז כי נקבר בטבריא אצל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון:

(כב) בן ימלא בספר קורא הדורות ומכר באגרות קאזות באגרת ר' הלל ובמכתב הטיח מדמשק. ובזוואת החכם ר' יוסף אבן כספי מובא בספר טעם זקנים כחז, כל ימי יגעתי להסגדל בין החכמים ומנוחה לא מלאחי, זה לי עשרים שנה שגלית למקום תורה לפי המשמע, שכנתי באחרית ים ירדתי מזרים בית מדרשו של הרב הגדול החכם הפלס המורה, ומלאחי שם זרעו זרע קודש דור רביעי ובניהם דור חמישי כולם נדיקים. אבל בחכמות לא היו מתעסקים וגם בכל המורה לא היו שם חכמים וקראתי על עמי, היו היוכדים מזרים לעזרה, ומובא מהרב החסיד ר"י יעבץ בספרו אור החיים, ובספר כפתור ופרח מביא כי דבר עם ר' שמואל נכד הרמב"ם ז"ל, גם בכסף משנה הלכות נערה פ"ג מזכיר העיד רבינו יחשע מצני בניו של הרמב"ם ז"ל:

אמר רבי שמעון בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחויק
ברכה לישראל אלא השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן
ה' יברך את עמו בשלום (סוף מסכת עוקצין)

התנא האלהי הזה, אשר במאמרו חתם רבינו הקדוש את משנתו (ז),
נודע לחוקר ובוחר טבעי היצורים (ז), יגיד לנו תעלומות חכמה אשר גם
הנסיון יורהו, אשר אך טוב לישראל לכלכל דבריהם במשפט, ולהיות נוחים
זה לזה, מבלי לצאת לריב מהר, לנתק מוסרות השלום מני אז בו נקשרו,
לקיום הקבוץ האלהי, המאשרת בני תמותה לאושר הנצחי, באומרו "לא
מצא הקב"ה כלי מחויק ברכה לישראל אלא השלום" אשר היא אחת משמותנו
הקדושים המורה על הכח המאחד רבבות היצורים, והמקיים הרכבתם מעצמים
שונים ואיכות מתנגדים, כאשר נזרה חכמתו, להורות כי משרש אחד
יסתעפו ומספור אחד נחצבו, והיא המלמד לאדם דעת לבונן סדרים טובים
מועילים לקבוץ המין האנושי, אולם בדרכים האלהים ובמשפטי התורה
אשר הטבע לא תמשול בהם להביאם תחת עול פקודתה, והבחירה הפשוט
בהם. לזאת לפנים בישראל כי יפלא דבר בין דין לדין ובין משפט למשפט,
נתן הדת לכתנים והשופטים זכי הנפש ונקיי הדעת, הנבדלים לעבודת
אלהים, העומדים לפניו תמיד, לאמור זה הדרך לכו בה כי יאמינו וכי
ישמאלו יאמנו וכן יקום, אמנם טעת החלה חערך ההסכמה ופירוד הדעות
למשול בקרבנו, הסכו פרעות רבות הנודעות, וזאת היא המחרכת ארצנו
וסבת גלותינו ובמארה הזו אנחנו נארים, ועוד לא הפתרנו ממנה, כי
בהיותינו מפוזרים ומפורדים בקצוי ארץ בין עמים ולאומים שונים, מפעל
טבעי הוא לקבל תכונות העם אשר אנחנו יושבים בקרבם מנהגם ומעלליהם (ז),
וזאת תסוב פלגות העם גם לגדולי הקרי לב אשר יתנגדו אלו לאלו בעיקרי
הדת ואמונה, וכל אחד ימצא לו עזר מכתבי הקודש ומהדרשות הרבות
הסובלים פירושים וביאורים שונים, ואיש אשר חננו ה' דעה ובינה והבין
בתורה מעורר, אנשי עירו ירוממוהו ויאשרוהו בקהל עם כיאות לו, התנופה
הזאת

(א) נראה להם עעס על סיוס המשנה במאמר הזה, כי רבינו הקדוש ראה לסיס ספרו
כחוסס הנביאים זכרו מורה משה עבדי וגו', הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' וסביב
לב אבות על בניס ולב בניס על אבותם, ואמרו רבוסינו ז"ל (סוף מסכת עדיות) שאין אליהו כל
לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם:

(ב) חולין ג"ז אמרו עליו על ר' שמעון בן הלפתא שעסקן בדברים היה וכו' מאי
עסקן בדברים אמר ר' משרשיא דמביב לך אל נמלה ענל ראה דרכיה והכס וגו' אמר אייל
אחיו אי זדאי הוא דליה לכו מלכא וכו' וכן הדבר ע"ש:

(ג) תשובת הרמב"ם סימן ק"ט כהב והלא אין הדבר אלא מנהג בשעור ובמערכ

הזאת אשר ינדל עליה תעור עיני שכלו ותחדש רצונו, וכחו השופט קרוא והולך לתומו למלאות חפצו ורצונו, ואל אשר יחפוץ ימנו, ובעת קנאתו תלהט מוסדות נפשו, בחפזו לא ימוד כבוד איש ויתרונו, ודופי יתן בהשקפתו הראשונה בדברי זולתו, ידמה כי רק לשכנו אוה למושב לו כל ישראל ידרושו, לדעת מה יעשה ישראל, ומקיר עיר מולדתו וחוצה, פראים למודי מדבר שמו מעונתם, ובאות נפשו יגרש את רעהו, לא רק מהסתפה בנחלת קדושים כי גם מארץ החיים יבקש לדחות פעמיו ונפשו לספותה, ע"כ תפוג תורה ויצא משפט מעוקל:

כמקרה הזה קרה לקדוש ישראל הרמב"ם ז"ל, אחרי אשר התפשטו ספריו במדינות רבות והגיעו גם לארץ צרפת ור' שמואל אבן תבון ז"ל העתיק ספרו מורה נבוכים ללשון תקודש, נשמע קול מדנים במחנה העברים בקהל מונטפוליר הנקראת בספרים חכמי ההר, קול ענות נגד ספרו המורה והמדע (ד), כמצאם בהם דברים חדשים לא שערום מקדם, בחשבם, כי הנמצא אשר רעיוניהם לא יכילו גם ציור שכלי ממנו ולא יתואר כי אם בשלילה" נעדר המציאות היא לפי דעתם, כדעות העם אשר שוכנים בארצותם, אשר הרחיקו דרכי הפולוסופיא, עבור כי התנדרו או לדתם. ומצאו להם ראיות מפשרותי המקראות והמדרשות. ואם כי ידעו כי נכתבו רק לשבר את האוזן, בכל זאת דמו בנפשם כי הנמצא הוא עצם זך, לא יושג בחוש בעל כחות רבים, ונטפס במקום ויושב בשמים והשנתתו מלא עולם, ובוה נצולו מן ההגשמה לפי דעתם, גם הדעה בענין שבר ועונש היתה להם למורת רוח, כי ישולם להם משכורתם בתענוגים אשר לא ישיגו שמץ מנהם בעת עבודתם, רק אז כאשר יהיו על תכונה חדשה ובריאה אחרת יבראו, וכנהנה בקשו להם תמונות רבות בדברים אשר לא ירדו לעמקן, ויחפאו דברים לא כנים וקשרו קשר וגזרו לכלי ללמוד בספרים הנזכרים וגם אסרו להשכינם בבתיהם, ונלוו עליהם רבים וגדולים, ויתמרטרו מאד נגד ספרי רבינו לבערם ולכלותם מכרם ישראל:

ראש

בלבד זכו' וכסיראו אוחנו רוחים שוחקים עלינו ואומרים למדקס מנקות הישמעאלים, ובספר מלחמות השם כתב בשמעו משריפת הספרים בעזר הכומרים, כי אמונתם אינה רחוקה: (ד) זמן התחלת המחלוקת היה קרוב לשנת תקק"ג לאלף החמישי כנדע מאגרת קהל סרקוסטה (אגרות קהלות ד' ה') הנכתבת בשנת תקק"ג, גם מאגרת רבינו מאיר הלוי בכסבו. אף כי זה ימים רבים הרבה משלשם שנה בהגיע תור משנה ספר הסודים באלף הזאת, נראה כי נכתב בעת הסיף, גם מאגרת ר' הלל תלמוד ר"י וכן החשבון הזה בכסבו: ושלא ישאלו על פניהם עוד מסוה הנושה הזאת אשר נשאו זה ס' שנה ויותר, כי הוף היה המעורר להעביר ר' דוד ולהשיא מדמשק בדבר הפרס אשר נעשה בשנת חמשים לאלף הששי כמבואר בסוף אגרות קהלות:

ראש המריבים היה הרב שלמה בר אברהם חכם מפורסם בתלמוד ובחוראה (ה), עם שני תלמידיו הרב רבינו יונה (ו), ור' דוד בר שאול, הפיצו כתבים וחרמות נגד למוד המורה והמדע, ועמם החזיקו גדולי החכמים רבינו מאיר הלוי ור' יהודה הרופא בן הנשיא ר' יוסף הרופא בן אלפכאר זצ"ל (ז), קמו נגדם גדולים חקרי לב אשר ננע כבוד קדושת רבינו בלבם, אשר ראו והבינו את גדלו ואת ידו החזקה, לחמו על כבוד אדונינו מאור עינינו, ויבזו את המתנגדים במכתביהם, והרב ר' דוד קמחי זקן וישיש ונשוא פנים התאזר עוז לעת זקנתו, והתנדבה רוחו ולכת מנרכונא לארץ קשטיליא לדבר ולהתוכח עם החכמים בדברי שלום ואמת ובאמרי תוכחות מדוע צדיק כביר ירשיעו ומעשהו יפריעו. ועורו לו עוד גדולי החכמים הרב רבינו משה בר נחמן, ורבינו בחיי בר משה מעיר סרקוסטה, והנשיא ר' אברהם בר שמואל מברצלונא, ור' אהרן בר משולם מלניול זצ"ל ועוד רבים ושלמים מחכמי ישראל הריצו אנרותיהם לנדות את ר' שלמה ושני תלמידיו,

עד

(ח) בא"ח סימן סקט"ו מביא הכ"י השונה הרשב"א שהשולל כתב לו שהר' שלמה בר אברהם ממונפלייר הסיר בו תקובה מי הוא שיבוא אחרי הרב ז"ל לה אשר כבר עשה וכבר הורה זקן וכו' אבל לדין יש תקובה, גם בש"מ (כתובות י"ח). ועל (ב"מ ב:). מביאו. ובשם הגדולים מביא בשם ספר הפרדס כת"ל לרבינו אשר בר חיים, דהקדוש רבינו שלמה בן אברהם ממונפלייר היה רבו של רבינו יונה :

(ו) רבינו יונה היה רבו של הרשב"א ז"ל וקרובו של הרמב"ן דלחלו של הרמב"ן אשת ר' שלמה בנו היחה בת ר' יונה והביר ספר היראה ושערי תקובה, והמרדכי סוף מ"ק מביא כתב מהר"ם שאמר לו הרמב"ן מפי רבינו יונה וכו' ע"ש, והב"י ביו"ד סי' קנ"ד הביא השונה הרשב"א דרופא מוחר לעשות רפואה וכו' וכתיב מרן שמואל כתוב דהר"ר יונה כתב להרמב"ן על מעשה זה תבוא עליך ברכה שאתה מרבה וכו' והוא הנקרא הר"ר יונה הגדול מברצלונא (עיין באגרת ר' הלל הלמודו) ועוד היה רבינו יונה השני תלמיד הרמב"ן והוא חבר באור על הר"ף וכדפס ממנו מסכת ברכות, אך הלשון הוא מתלמידו ומכנין אותו הפוסקים הלמודי ר"י. וראיה לזה דבריהם פרק שלשה שאכלו ועוד בהרבה מקומות כתוב ומורי הרמב"ן. ועוד ראיה כי הסירוש הוא לר"י השני דבריהם ברכות גבי פסוקי יראו עינינו כתוב וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן גר"ו, אבל מורי רבינו יונה קרובו וכו' כיון דהפירוש נכתב מתלמיד ר"י משם רבו למה מזכירו כאן בשמו יותר מבשאר מקומות. וגם לא הזכיר כי היה תלמוד הרמב"ן כ"א קרובו, וזה הוא ר"י הראשון וקראו "מורי" דרך כבוד ואולי היה תלמידו ועיין בשם גדולים, ובש"ס (כתובות י"ח) מביא בשם תלמודי ר"י שכתבו מחלקו חכמי פרויבניא וגירונדה ז"ל מורי הרב הרמב"ן ז"ל מגירונדה אומר וכו' והרב רבינו שלמה ז"ל מן ההר אומר כו' ומורי הרב ר"י ז"ל מעמיד דברי הרב שלמה ז"ל ע"כ, לא הזכיר כי הרב שלמה היה רבו של ר"י ז"ל כי ר"י זה היה תלמיד הרמב"ן ולא תלמידו של ר' שלמה ז"ל :

(ז) משפחה השונה בישראל ומודעה גם בימי הרמב"ם ז"ל באגרתו לר' שמואל אבן תבון ז"ל ור' יהודה הרופא היה ממבדעי הרמב"ם ז"ל, אך התנגד על ההפסדות ספר מורה נבוכים ביד כל אדם כמבואר באגרתו לר' דוד קמחי כי הוא מפליא בשבח רבינו ומרבה במהללו :

שריפת

עד אשר ישובו מדרכיהם ומדעותיהם המוטעים, וגם בעירו ירד ר' שלמה מכבודו אחרי בוא הכתבים הנזכרים:

כאשר ראה ר' שלמה כי לא נעשתה עצתו בעירו, וישלח את תלמודו רבינו יונה לצרפת עם כתביו, והתחיל להצליח שמה והיו נוטים אחריו חכמיה ונתנו גם הם חרמות נגד לימוד המורה כי צדיק הראשון בריבו, אמנם אוהבי החכמה ומכבדיה הריצו אנותיהם לצרפת והצדיקו את הצדיק, אז נבטלו חכמי צרפת מפני כבוד האדם הגדול הרמב"ם ז"ל, וינחמו על מעשיהם, ויהי כי ראה ר' שלמה אשר גם אנשי שלומו עזבוהו, פנה אל דרך אחרת, וידבר על לב הכומרים והעמיד להם עדים כי יש בספרי המורה והמדע דברים מתננדים גם ליסודי דתם ויצוו לשרוף הספרים ההם, ונתעורר עי"ז גזרות וצרות רבות כי נתנו יד לממשלת הכומרים בפאריז ואויבינו פלילים, ויאמרו חלק לבם עתה יאשמו, ואח"כ הוזמו העדים ונדונו עשרה מהם בכריתות לשונם. ונהרנו יותר משלשת אלפים נפשות. גם שרפו כל הספרים הנמצאים שם (פ):

ויהי כראות ר' יונה כל הרעות והצרות המתרחות, התנחם ונמס לבו בקרבו, כי ראה אשר יד ה' עשתה זאת, וממרום שלח אש, על אשר שלח יד בספרים הקדושים, ושב בתשובה נגד הקהל הנשארים מהגזירה, והתודה לפניהם וקבל עליו ללכת לא"י ולהשתמש ולבכות על קבר רבינו שימחול לו על אשר מעל בספריו (פ):

ואז נפל פחד הרר נאון רבינו על כל הקהלות והחרימו ונידו את כל הקמים נגדו, ובהניע הדברים אל בן רבינו הרב החסיד רבינו אברהם זצ"ל. כתב ספר מלחמות ה' ונלהם בעוז נגד מורדי אור והוכיח להם בראיות נכוחות כי נבוכים הם בפשטי הכתובים והמדרשות, ובלא דעת ידברו בהם, ובהבליהם מנשימים, ונלה סתרי המאמרים בטוב מעם ודעת, ויליץ בעד אביו בהראותו את הטוב אשר עשה בעמיו, לנלות סוד האחדות, ולחוק יסודי האמונה המתורה, ולא דברים חדשים הם רק אמונת ישראל מקדם קדמתה, וההויקו עמו כל חכמי ישראל והרימו דגל כבודו, ונשאז גם חכמתו וצדקתו, ויפארו וישבחו ספריו ומאמריו, והקדישו את קדוש ישראל מכובד: ובשנת מ"ו לאלף הששי קמו שנית מעוררי ריב בארץ צרפת, ולפני התנלע

(ח) שריפת הספרים היה בשנת תקק"ה כמבואר במלחמת השם. וכיוחסין כמובן כי היה בשנת תקק"ו ובזמן הזה היה ר' שלמה ממונללייר אשר היה סבה לשריפת הספרים ע"כ ואין זה מכון, וזכור כי נכל טעות וז"ל בשנת תקק"ו:

(ט) כל זה מבואר בגלגלה ר' הלל החסיד תלמיד רבינו יונה, ובספר מלחמות אינו מזכיר כ"א את ר' שלמה ור' דוד, כי רבינו יונה הסתגס מיד על מעשהו כמבואר:

התגלע הריב נודעו הדברים אל הנשיא וראש הנולה בדמשק רבינו ישי בן חזקיה בן ישי הנשיא, ונידו הוא ובית דינו לכל מי שידבר תועה על ספרי רבינו, ונזרו על כל איש אשר ימצא אתו מכתבי המחלוקת והמעתקותיהם שישלחו וימסרו אותם לנכד רבינו הוא הנניד רבינו דוד זצ"ל לבערם ולכלותם (י), והנשיא הזה זכור לטוב החזיק במעוזו ועשה שלום לרחוק ולקרוב, וזכר רב טובו יביע, וצדקתו יודיע, כי מלאך ה' צבאות הוא וחורה יבקשו מפיהו. העושה שלום במרומוי ישלה לנו מלאכו, ויעשה שלום לנו, כיעודו הטוב ביד מלאכי, הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

(י) במכתב הנשיא מדמשק מנואל כי היסה בשנת מ"ו לאלף הששי, אולם באגרת המוכח בסוף הספר, ומאגרת ר' הלל נראה כי היסה בשנת חמשים, ואולי נעשה שני פעמים עיין לפיל בהערה ד' :

אגרת יקרה

מהנשר הגדול הרמב"ם ז"ל

אל הסולטאן בלשון ערבי והיא מועתקה על ידי איש
ממתי סודו ללשון עברי כמו שנמצאת באוקספארד.

הגיע אל העבד הקטן משה בן עבד אלהים הישראלי הקרמבי. מצות השר הנכבד. וגדול השם מעלתו, ושלחה על יד שליח צהוה בוכרן ההנהגה וסמך עליה ברפואות הליים נתחדשו באדוני (ישים השם התחלואים רחוקים ממנו. וחבריאות דבקה בו תמיד) וזכר השליח מביא מצות השר. כי אדוני סתרעם מקושי הטבע ויבשותו ברוב הזמנים עד שהוא לא יוכל לצאת כי אם בקושי ובשקירה רבה. וכן זכר כי כבר נתחדשו לו בקצת הזמנים שממון ומחשבה רעה ופחד ממות וכן הוא יפסיד מאכלו הרבה פעמים. וימצא כבישולו חולשה ברוב הזמנים. זה הוא מה שזכר ודעתי שאנשים בזאת המזכרת שערים ארבעה.

השער הראשון. בהנהגת חבריאות בכלל כחוק האנשים כולם בלשון קצר.

השער

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסודטאן י"ט

השער השני. בהנהגת החולים בכלל באשר לא ימצא רופא. או כאשר ימצא בלתי שלם ומובהק בחכמה:

השער השלישי. בהנהגת אדוני כפרט לפי המקרים אשר יתרעם מהם. השער הרביעי. יכלול שערים דרך ציונים מועילים בכלל ובפרט לבריאים ולחולים בכל מקום ובכל זמן. ולא יגנה מי שיראה בזה המאמר ובכל מה שחברנו. היות קצת שערי המאמר הזה כבר קדם לנו זכרונם במאמרים אחרים הברנום קודם. כי כל מאמר חובר כפי הבקשה המיוחדת. לא לפי חבור יכוון בו לימוד מלאכת הרפואות לאנשים. ומהשם אשאל העזרה והיושר: השער הראשון. בהנהגת הבריאות בכלל בחוק האנשים כולם בלשון קצר. וכוונתינו בזה השער לספר דרכים יקל זכירתם. והעשייה בהם רב התועלת בהנהגת הבריאות והם מאמרים כוללים לגדולי הרופאים. מהם מאמר אפוקורט, התמדת הבריאות, השמר מן השבע והניה השברון מן היגיעה. התבונן איך חבר אפוקורט הנהגת הבריאות בשני דרכים. והם שלא ישבע האדם. ושלא יטרח עד שלא יפסד תועלת החתנועעות וההתעמלות. וזה כי השבע והיא האכילה עד שתסיר תאות המאכל יהייב מילוא האסטומכא ומשיכתה. וכל אבר יהיה נמשך. יתפרקו חבוריו ויחלשו כחותיו בהכרח. ולא יעכל האסטומכא המאכל ההוא בישול טוב בשום פנים, ויחדש השברון וחולשת התנועה וכובד המאכל. וכל שכן כאשר ירבה לשתות מים אחר המאכל המשיבע. אשר מחויב לשבע בהכרח. כי הטבע יבקש המים להחזיק (נ"ל להריק) המאכל כדי שיקל לאסטומכא ואי אפשר בהכרח מבלתי התחדש אחד משני דברים. אם שיתחדש הפסד מאכל גדול ממת או הפסד מאכל קטן יחליאהו. או יתחדש בישול רע. ומיני הרע ישתנו הרבה מאד לפי השתנות מיני המאכל. ולפי השתנות המזגים. ולפי השתנות הכנות האברים לקבל החליים. וכאשר יתבשל המאכל באסטומכא בישול רע יתחייב שיהיה בישולו השני בכבד נ"כ רע. וכן בישולו השלישי באברים כולם יהיה רע. ויהיה זה סבה לכל מיני התחלואים על הרוב. וכן יאמר גאלינום בזה הלשון. "מי שירצה שלא יחלה כלל ישים כונתו שלא יתחדש לו הפסד בישול. ולא יתנועע אחר המאכל." ובעבור זה הצורך הגדול. הזהירו כל הרופאים מן השבע. וציוו שימשוך ידו מן האכילה בעוד התאוה דביקה בו קודם שתסור. וישמור ממשכת האסטומכא ומלואה. והרופאים כולם מסכימים כי אכילת המעט מן המאכלים הרעים יותר מעט נזק. מאכילת הרב מן המאכלים הטובים והבריאים. כי האדם כאשר יאכל המאכלים הרעים ולא ישבע מהם, הנה יתבשלו בישול טוב ויוזגו האברים מהם ככל מה שיועיל. ויתחזק הבח הרוחה וידחה מתריהם הרעים. ולא יתחדש מזה נזק כלל. או יחדש מה שלא יהיה ניכר. ואולם השבע ואפילו יהיה מן הלחם

הלחם מתוקן המלאכה והבשר הטוב. לא יתבשל בישול טוב בשום פעם. וכבר זכרנו סבת זה. ולהשמר מן השבע הזוהירו הרופאים מאכול תבשילים שונים. ושיספיק בכל אכילה בתבשיל אחד כדי שלא ירבה מאכלו ותפסק התאוה קודם השבע. וידע (כ"ל ש"ל וירע) ג"כ משינוי הבשולים כי התבשילים השונים יתבשלו בישולים שונים כל תבשיל לפי טבעו:

ואולם עצת העבד בשיעור כמות המאכל למי שירצה הנהגות בריאותו הוא לאכול בשעת שיווי האויר שיעור שלא תמשך איסמומכתו ולא יכבד עליה ושתוכל לבשלו. וכאשר יתכאר אליו כי זה השיעור הטוב. יבחר מאכל טוב למכעו והוא יעמש עיטוש נפסד ולא יצמא. וימצא בו עונג וקלות. וימצא הטבע ממוצע נוטה אל הרקות מעט. זהו מאכל טוב יתמיד לקחתו. וכל מה שיתחמם האויר ימעיט מן השיעור. כי הבשולים בקיץ חלושים להתפזר החום הטבעי. וכל מה שיתקרר האויר יוסיף השיעור כי הבשולים בחורף חזקים להתקבץ ולהחזיק החום הטבעי. וכל מה שיקרר יסתם נקבי הבשר לא ימעט השבע:

אמר העבד. לו הנהיג אדם עצמו כמו שינהיג בהמתו אשר ירכוב עליה יהיה ניצל מחלאים רעים. וזה כי אתה לא תמצא אחד מכני אדם יתן מספוא לבהמתו יותר מדאי. אלא ישערהו עליה לפי מה שתוכל לסבול. והוא יאכל יותר מדאי מבלי שיעור ומחשבה. ויחשוב עניני תנועת בהמתו ויניעה כדי שלא תעמוד ותחלה. ולא יעשה זה בנופו ולא ישים מחשבתו בהתעמלות. אשר הוא העיקר הנדול בהתמדת הבריאות וכדחות רוב החלאים. וכבר קדם לנו מאמר אפוקרט כי התמדת הבריאות. בהניח השכרון מן היניעה. ולא ימצא דבר יהיה תמורת ההתנועעות וההתעמלות בשום פנים. כי ההתנועעות וההתעמלות תבעיר החום הטבעי. והנה יתילדו מותרות בנוף ואפילו יהיה המאכל בתכלית טוב האיכות ושיווי הכמות. וההתנועעות וההתעמלות תכלה אותם. ובהתעמלות ידחה נזק רוב הנהגות רעות אשר יתנחנו בהם רוב האנשים. ואין כל תנועה התנועעות והתעמלות. ואולם תקרא התעמלות התנועה החזקה או החלשה או הביולת לשניהם. והיא התנועעות הכבידה אשר ישתנה ממנה הנשימה. ויתחיל האדם להרבות נשימתו. ומה שיוסיף על זה היא יניעה ר"ל התעמלות החזקה מאד תקרא יניעה. ולא כל אחד יסבול היניעה ולא יצטרך אליה כמו כן. אבל הטוב בשמירת הבריאות לקצר ההתעמלות ואין ראוי שתהיה ההתעמלות כי אם על ריקות האיסמומכא הנקוי מן המותרות. ר"ל השתן והיציא. ולא יעשה ההתעמלות בחום החזק. והטוב שבעתים להתעמלות תהלת היום אחר אשר יעיר משנתו אחר הנקוי מן המותרות כמו שזכרנו. וממארי נאליגוס הכוללים בהנהגת הבריאות אמרו. כמו שהתנועה לפני המאכל כולה טוב. כן התנועה אחר המאכל כולה

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן כא

כולה רע. ורע כי התנועה אחר המאכל מזקת מאד. ר"ל לא תנועה מקומית ולא משגל ולא מרחץ בעבור כי היוקם רב. וכל שכן למי שגידו צרות ודקות בטבע כי נזק זה גדול:

ואולם ראוי אחר המאכל שיתעמל מעט באורך ביתו שיעור מה שיפול מאכלו בתחתית האסטומכא. ויתחמם עד שיתבשל והשינה יעזור על הבישול וכל שכן למי שהרגיל השינה. ומדרכי הנהגות הבריאות שלא יכניס מאכל על מאכל. ולא יאכל אלא אחר הרעב הצודק. ותהיה האסטומכא נקייה ויוכל רוקן להמשך אל הפה. או עת המאכל המועיל. ולא ישתה האדם המים כי אם אחר הצמא הצודק. כלומר כי אם ירעב או יצמא ימתין מעט. כי פעמים יהיה רעב כוזב וכן צמא. והיה סבתו לחה אחת רעה ישוך פי האסטומכא. וכאשר ינוח זה לא יקח דבר. ואם יתחזק הרעב או הצמא יאכל או ישתה. ושתית המים אחר המאכל רע. יפסיד הבישול אלא למי שנהג אותו. ואין ראוי שישתה עם האכילה או אחריה בעוד הוא באסטומכא אלא המים הקרים:

ומדרכי הנהגת הבריאות שלא יהווק מותרו בשום פנים אלא בעת הצורך ישחדל בה. וראוי שלא יקח אדם מאכל ולא יכנס למרחץ ולא יבעול ולא יעשה התנועות עד שיבדוק עצמו גם כן:

ומדרכי הנהגת הבריאות נ"כ ההשתדלות באיכות המאכל. וזה שער מועיל הרבה. יצטרך אל ידיעת טבעי המאכלים כולם מכל מין ומין. וכבר חברו הרופאים בה הרבה ספרים ארוכים. והדין להם בזה כי הוא הכרח מאד. אבל אנחנו לפי כוונת זה המאמר ולפי המאכלים הנהוגים אצלנו הנמצאים הרבה. אביא מהם כללים מועילים מזה. כי המאכלים המוכיחים אשר ראוי שיכין מהם מי שירצה התמדת הנהגת הבריאות הוא לחם חטה המתוקן כראוי. ובשר הנדי והכבש. ובשר התרנגולת והפדלנו (כ"ו) ליהפרדש) והיונים. וחלבון ביצת התרנגולת. ורצוני בלחם המתוקן טראוי שיחיה מחמה נתבשלה כל צרכה. אחר שגתיבשו ממנה הלחות הנוספות ולא נתשנה עד שיתהיל בה ההפסד. ושלא יהיה הלחם סולת נקיה. אך להעביר הקמה בנפה. ויהיה נראה חמוצו. וישם בו מלח כראוי. וירבה קמופו בעת לישתו. ויאפה בתנור. זה הוא הלחם המתוקן המלאכה אצל הרופאים. והוא המוכר שבמאכלים. ויצטרך שתדע כי כל מה שיעשה מן החמה זולת זה הלחם. אינו מאכל טוב בשום פנים:

אבל מאכלים רעים מאד כלחם המצה. והכצק המבושל כמו הסטרט"ץ והלאבדאנ"ץ. והקמה המבושלת כדיצ"א הנקרא פארנאדה והכצק הנאפת באילפס וכלחם המקומץ בשמן זית או בזולתה מן השמנים. כל אלו מאכלים רעים לכל אדם. וכן פת הדראה ולחם הסולת והחמה המבושלת אינם מאכלים

מאכלים טובים: ואם הם טובים כאשר נתבשרו. הם צריכים אל אסטומכא יש לה כה גדול לכשל ואז יזון מזון טוב ורב :

ואלו מיני הכשר אשר זכרנו אותם כולם טבע אחד ואינם משוכחים בשוה. אבל הטוב שבמיני הבשר. ההולכים על ארבע בשר הצאן הרועה באחו. והוא בן שנתו. ופרים הממוצע בשומן. וטוב שבכשרו הראשון ממנו. ומה שהוא מחובר לעצם. וכל מה שבבטן רע. והשומן כולו רע. ישביע ויפסיד הבישול. וימנע תאות המאכל. ויוליד להם לבנה. וכן ראשי הבהמות מותריהם הם יותר ממותר שאר האכרים. וקצות בעלי היים ר"ל כרעיהם הם נעדרים המותרות ואין מזונם רע. והשה רב המותרות אין טוב בו. ואולם הנדי היונק טוב המזון קל להתבשל ובשר העופות בכלל יותר קל מבשר הבהמות ויותר ממחר להתבשל. והטוב שבכשר העופות הם אותם אשר זכרנו :

ואולם החלב ובעת שחלבו מי שלא יחמיץ באסטומכתו ולא יתעשן ולא יתחדש לו נפח כמתניו. הוא לו מזון טוב. וצריך שיתחבר עמו מעט דבש ונגריר מלח. ומה שזכר גאלינוס עד שלא יהיה נקפא באסטומכתו. והטוב שבחלבים והדק שבהם. וחלב העז וחלב הפרה גם כן מאכל טוב. וכל מה שיעשה מן החלב או יתחבר עמו רע מאד. וכן מה שנתבשל מן החלב ומה שיתבשל בו רע מאד. כל מיני הנבינה רעים מאד ועבים מאד. ואולם הנבינה בת יומא הלכנה והמתוקה בלתי שמינה טובה. וכל מיני החמאה אינם מאכלים רעים לכל אדם בהחלט. והדבש מזון טוב ולקנים ורע לבחורים. וכל שכן למי שמוגו הם. כי ימהר להשתנות מרירה אדומה. והדנים רובם מזונם רע וכל שכן למי שמוגו לח ולקנים. וכל שכן גדולי הגוף מהם. וכאשר יצאו מן המים הרעים והשמינים מאד רע רב הלחות. ואולם הדג קטן הגוף אשר בשרו לבן ואשר בשרו קשה וטוב הטעם והוא מהים או אשר יהיה בנהרים הגדולים כדג אשר יקרא מול או רויל הם אינם מזונם רע אבל ימעט ממנו :

וידוע אצל הרופאים כולם כי הטוב שבטפעים כולם או שבמיני המזון הוא שנתפרסם בדת הישמעאלים איסורו כי הוא יזון מזון רב טוב דק. וימחר להתבשל. והוא עם זה יעזור אל הבישול. ויוצא המותרות מנקבי הבשר. ויוציא השתן והזיעה. ולו טובות אחרות זולת אלה ותועלות רבות בספרי הרופאים. ואולם הדבור כמה שאינו מותר עשייתו תוספת ומותר. ולזה הנחנו להזכיר מיניו וצורת לקיחתו על צד הנהגת הבריאות. ואולם המאכלים רעים לאנשים כולם. הם השומים והבצלים והכרתי והכרוב והבלילוג'יש. אלו כולם מזונם רע למי שירצה הנהגת בריאותו. ואולם הקשואים והאבטיחים הירוקים מעט רעים, ואולם האבטיח הנקרא בערבי

אלבודקא

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן כג

אלבודקא אם יאכל לבדו בתחלת היום. והאסטומכא תהיה נקייה ולא תהיה באסטומכא לחה רעה. ולא יהיה לה מזג רע או יתכשל בישול טוב ויקרר הגוף מעט. ויזול השתן וינקה הנידים. ולא יהיה מזוגו או רע. ואולם זכרנו זה בעבור שאוכלים אותו כל האנשים הרבה מאד. ואולם הפירות הלחים כל מה שיעשו האילנות מזוגם רע לאנשים בכלל. אבל קצתם יותר רע מקצתם. מהם שמוזגם רע כמו החרוב ונשפולש ושורכש ומהם רעים מעט קרובים להיות טובים כמו התאנים והענבים. וגאלינום אמר כי התאנים והענבים כמו שרים לשאר הפירות. והזיקם יותר מעט. ואולם אין הדם המתוילד מן הפירות טוב. ואל יטעה הרואה באמרי כל מה שיעשו האילנות שמוזגו רע היות דבש הפירות. וייניהם המבושלים והמשקים והמרקחות שיעשו מהם בכלל זה. כי הם מועילים לחליים מיוחדים כי פעולתם כמה שהם רפואות. וזה מכואר אצל מי שיודע שרש מלאכת הרפואות. ולגאלינום מאמר אמרו על צד המוסר לאדם ונשבע באלהים שהוא בתכלית האמת יזהיר האנשים בו שלא יאכלו הפירות. ואמר כי היה לו מנהג שתהיה לו קדחת בכל שנה. ואביו צוה לו שלא יאכל פירות כלל וניצל מן הקדחת בשנה ההיא. ואחרי כן הנהיג כל ימיו שלא יאכל פירות ונשבע שלא היה לו קדחת מאז ועד היום שעשה המאמר ההוא אלא קדחת יום. ואשר זכרו הוא האמת כי לחות הפירות הם חומר הקדחת. ולא יקשה עלינו היות אנשים רבים יאכלו הפירות ולא יהיה להם קדחת. כי להרגל ולגידולים משפטים אחרים. אילו אכל אחד מאנשי חודו הלחם המתוקן המלאכה ובשר הצאן יחלה בהכרח. ואילו יתמיד אחד מסגנו לאכול האורז והדגים כאשר יעשו אנשי חודו תדיר יחלה בהכרח. ואין זה כוונת המאמר הספור בסבת זה. אבל הכוונה להודיע כי הפירות רעות בכלל. ושימעיט מהם ולא יערבם עם המאכל בשום פעם. ושיאכל מהם כל מרכך ומלחלה. כגון האנסים והענבים והתאנים לפני המאכל. ולא יקה המאכל אחריו עד שיצא מן האוכטמכא. ויאכל כל מקבץ מהם אחר האכילה כמו האספרגלים (חבושים) והפאראש. ולא יקה מאלו כי אם מעט כדי שיחזק ויסתום פי האסטומכא, וכמו כן כי הנכבדים מכל הפירות הענבים והתאנים. כן יותר רע שבהם הפרשנ"ש והאנפרשנ"ש ולא יקרב לשני אלו מינים בשום פעם. כי יתוילדו מהם לחות יתערבו עם הדם, ואחר כן ירתחו. ויהיה זה סבה גדולה ללדת הלחות המעופשות והקדחות. ואולם הפירות היבשות כמו הצימוקים היבשים והפסתו"ק אינם רעים. אבל ישובח הטכול בהם עם המאכל. וכל שכן הצימוקים והפסטיק הם מועילים לכבד מאד. ובבריאות הכבד חיותינו כמו שאמר גאלינום נ"כ וכן לקחת מעט ממיני המטיקה אחר המאכל טוב מאד. יתן כח לאסטומכא להחזיק המאכל ולבשלו

ולבשלהו. זה שיעור מה שראיתי להזכירו בזה השער והוא מספיק לפי כונתינו:

השער השני. בהנהגת החולים בכלל. כאשר לא ימצא רופא. או כאשר ימצא רופא בלתי שלם ומובהק בחכמה כבר הודיעו בעלי המופת כי מלאכת הרפואות הכרחית לאדם להיותו בעלי החליים לרוב המאכלים. ולא יסור צרכו אל רופא בזמן מן הזמנים ולא בענין מן הענינים. וזה כי מלאכת הרפואה כוללת על שלשה הנהגות:

הראשונה והנכבדת הנהגת הבריא והיא הנהגת הבריאות הנמצאת עד שלא תאבד:

השנית. הנהגות החולים. והוא לקחת עצה ולעשות כדי להשיב הבריאות וזה הוא ידוע ברפואות:

והשלישית. ההנהגה אשר יקראה גאלינוס היות והיא הנהגת מי שאינו בריא בריאות שלם ולא חולה. כהנהגת החולים שנתרפאו קודם שנתחוקו והזקנים, וכבר התבאר כי האדם צריך אל הנהגת רופא על כל ענין ובכל עת. ואולם הצורך אל הרופא בעת החולי יותר חזק והעדר הרופא אז סכנה. ולזה יחשבו הסכלים שלא יצטרך הרופא אלא בעת החולי לא זולתו. והרבה פעמים יהלה האדם בעת לכתו בדרך. או בעיר אין רופא שם, או שיהיה רופא לא יסמכו על חכמתו. ולזה היתה עצת העבד שירמוז למה שראוי שיעשה בזמן ההוא:

ואומר כי כבר ביאר לנו גאלינוס. כי בני יון כולם בזמן הקודם כאשר נסתפק להם חולי. לא יעשו לו רפואה בדבר. וינחו החולי עם הטבע. כי הוא מספקת ברפואת החליים. וכבר האריך אפוקרט בהרבה מקומות מספרו לשבח הטבע. וכי הוא חכם ערום יעשה מה שראוי. ואינו צריך לזולתו ברפואות החליים. ואולם יצטרך הרופא לעזור אותו ולסערו לא זולת זה. וללכת בדרכו. ואמר הראוי בשער אחד משעריו הידועים. כי כאשר יהיה החולי יותר חזק מכה החולה לא תקוה שינצל מן החולי התיא ולא יועיל לו רופא בשום פנים, וכאשר יהיה כח החולה יותר חזק מן החולי לא יצטרך אל הרופא כלל והטבע יבריאהו, וכאשר כח החולה והחולי שוים. אז יצטרך לרופא לחזק הכח זה אם יהיה רופא שלם ידע איך יחזקתו וישגה בו. ואולם רוב הרופאים יטעו הרבה בזה. ויחשוב שיחזק הכח והוא יחליש אותו ויקלקל דרכו. ולזה אמר אריסטו בספר החוש והמוחש כי רוב המתים ימותו מן הרפואה לסכלות הרופאים בטבע. והרופאים ירצו באמרם טבע בטקום הוזה הכח המנהיג לגוף בעלי חיים. אשר התבאר מציאותו ואמתת פעולתו בספרי החכמות מהכמות הראשונים ובעבור אלו הסבות ילקחו

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן

כה

ילקחו המלכים רופאים רבים. ויבחרו מהם המשכיל ומי שמפורסם בחכמה ומובהק בה. כי אולי בהתקבץ דעותם ינצלו מן הטעות:

כבר התבאר מכל מה שהזכרתי מן ההקדמות. כי שישאר הרופא עם המכע כאשר לא יהיה שום רופא טוב. וענין השארו עם המכע. שלא יקה רפואה בלתי נהוגה לבריאים לקחתה. ושלא יקה שעור מאכלו כולו. וכאשר יצמא ישתה וכאשר ירעב יאכל בעת אשר היה מנהגו. ויאכל אז הקל מן המאכלים אשר היה נוהג לאכלם. וראוי שידע האדם כי אפילו יהיה עמו רופא מפורסם או רופאים רבים שלא יעלה בדעתו להתעסק ברפואות החזקות אלא בעצת רופא שלם מאד מאד, כבר התאמתה חכמתו ויעיד עליו הנסיון. ואולם זולתו יבחר בעת החולי רפואות הקלות לא החזקות:

ואני אבאר הרפואות החזקות מה הם. והם ההקזה והוציא דם הרבה. כן הנקויים במשלשלים החזקים למשוך כמו קולוקינטידאש ואשקימוניא. וכן הנקיון בקיא החזק בסמים החזקים כמו שני מיני אליבורוס ונדובוטמו. וכן הקלושטרוש החזקים אשר יכנס בהם קלוקינטידאש וסרפנן וקשטרון וחרומים להם. וכן מניעת המאכל לגמרי. וצוות החולה שלא יקה שום מאכל כלל. וכן מניעת שתית המים וסבול הצמא וכן לקיחת המרקחות רבות התועלות. כמו התדימאק ואלמתרודיטוס, ואתלכאדיטוס והדומים להם כולו. אלו הדברים רפואות חזקות ולא יעשה דבר מהם אלא בעצת רופא מובהק בחכמה ובמלאכה, כי אלו הדברים כאשר יעשו במקומם יבריא החולה מיד או לזמן קרוב. או יצילהו מן המות. ואם יחמיאו מקומם על הרוב [ימיתו] מיד. או יעשו חולי יביא בעליו אל המות בסוף. ובעבור זה זה ראוי השמירה מהם.

ואולם הרפואות הקלות היא הוצאת הדם ביונטוזא בשוקים או בעליון הגוף. ולשלשול הבטן במנה והאנסים והויאולש ואשרב הורידים המצנן. וכן הקי' במי שיער' [נלס ס"ל שעורים] והאקשימי"ל בצונן או בשרשי האבטיחים וזולתם וכן הקליסטריש הקלים כמו הקליסטריש במי שעורים או תבשיל המורסן. או במים ודבש או בשמן לבדו וחדומים להם. וכן דקות המזון בקחת משקים תנהגים מן הסוכר או הדבש. או מי שעורים. או פארי או לביבות הלחם הרחוף פעמים. או לקחת מעט מהם בתכשילי החולים וכן להתרפאות כרפואות הבריאות. ר"ל הדברים אשר רבים מהבריאים יקחו אותם במשקים הידועים. כמו משקה מושקימיל והוורד והויאליש וזולתם. והמרקחות אשר הם כך ר"ל סוכר רשואדו וסוכרי ויאילטו ומרקחת המירובלנאש. וכן לקחת המשקים המורכבים מסמים קלים ומוכסחים כמו ריקליציאה ואירבא דבוין ולינגא בובינא ורע ליינוניש ופני קבאר זרע

(זרע אינדיביאה) ושרש רומייה קוניל וקליפת שרש הליינוגש. ושרש השומר
 הכרפס וזרע הקשואים והאבטיחים ובורטולינה וזולתם. וכן משקים אחרים
 מן הפירות והזרעים והפרחים המורגלים אצל הבריאים לקחת אותם וכן
 משקה תאמירינדיש כל אלו הרפואות קלות. כאשר ימצאו מקומם יועילו.
 ויברירו החולי החלש וכן ירפא החזק על אורך הזמן. וכאשר יחמיאו
 מקומו לא ימיתוהו ולא יחדשו נזק גדול. וכן נמצא רוב הרופאים יסמכו
 ע"ז הדרך. בורחים מן הספק ומבקשים השלום:

ואולם הנקיון ביגרא פיגרא והאגריקו וזולתם. וכן קשיאה פישטולא
 הענין בהם ענין טמוצע אינם מכת החזקים ולא מכת החלשים והקשיאה
 פישטולא ואם היא פעמים תעשה פונץ היא מובטחת מאד. וכן האגריקא
 ואם הוא מובטח מצד נקיונו. אבל הוא כחדדו וברוב יכשו פעמים יזיק
 נזק גדול כאשר נצטרך ללחלה לכל הגוף או לאבר אחד וכן נזקי היגרא
 פיגרא והאיטרפלה באנשים החמים גדולים ברוב הזמנים וזה אשר הזהרנו
 להשמר מקחת התריאק והמטרודום. כי אם כעצת רופא טוב. אמנם זה
 לחולים. אבל לבריאים כבר זכרו (הרופאים. אין במשפטי הרפואות דבר)
 מהנהגת הבריאות לקחת התריאק בכל עשרה מן הימים. כך זכרו הרופאים
 אין במשפטי הרפואות דבר מוחלט. אבל לכל צריך שיהיו תנאים בהכרח.
 כמו זכרם לקחת התריאק בכל עשרה מן הימים על צד הנהגת הבריאות.
 הנה אין ראוי שיקחנהו מי שמזוגו חם. ולא יקחנהו בקיץ ובזמן החם החזק
 ולא שיקחנהו מי שיהיה באסטומכא ליחה רעה אי זה ליחה שתהיה.
 ובאמרם כי הקיא פעם בחודש או שתי פעמים טוב מאד בהנהגת הבריאות.
 הנה כזה גם כן תנאים. והוא שלא יהיה האיש תלוש התוה. ולא מי
 שימרה בראשו המלוא. או יחדש לו כאב הראש על הרוב. ולא יהיה
 הקיא בזמן הקור מועיל. וכן כל משפט שיתירוהו. יש לו תנאים כמו
 שהמשלנו:

וזה אשר אמרנו לעשות הרפואה הקלה אשר זכרנו קצת מכלליה.
 כאשר לא ימצא רופא מהיר. ושישלח יד אליו עם איזה רופא שימצא.
 אולם זה למקום ההכרח. כי פעמים יזיק ג"כ. ואפילו זה השיעור מן
 הרפואה. כאשר יטעה בה הרופא וישים אותו בזולת מקומו כבר ביאר
 לנו נאלינוס. כי פעמים יצוה החולה לשתות מים עד שירוה. ויביא לגוף
 החולה הזיעה. וירכך טבעו ויסיר קדחתו. ויבריא בריאות שלם ופעמים
 יתירו לשתות מים בעת אשר לא היה ראוי. ויהיה זה סבת מיתת החולה.
 או לקנות חולי מעמיד לא ירפא ממנו לעולם. וכבר ביארנו התנאים כולם
 אשר בהם יתירו לשתות המים או ימנעוהו. ואם יהיו זה בשתיית המים.
 ראה מה הוא בזולת זה. וכאשר יגיע עת השתיה. יסופק עלינו אם ראוי
 שנתיר

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן

כז

שנתיר לו שתיית המים או נמנענו ממנו. וכן כאשר יסופק עלינו אם נאכיל החולה או נמנענו המזון. נאכילוהו מזון דק ורמיון זה ראוי שתהיה ההנהגה כאשר לא ימצא רופא משכיל. יטה לעולם אל הנהוג לו בעת הבריאות. ויקח מעט מזה שהיה מנהגו בו. וישמור הכח תמיד בלקחת המזון. אם מזון דק. כמרק התרנגולים ומי הכשר. וחלטון הביצה הרכה. והיין למי שיוכל לקחת אותו. או כמזון יותר עב מזה כבשר התרנגולים. לא ישכח לעולם לחזק הכח הטבעית במזון וכן לחזק הכח הנפשיית בריח הטוב. אם החמים כמו המור והעינבר ולין אלובי בחליים החמים. וכן לחזק הכח החיוניות בכלי הניגון ולספר לחולים ספורים משמחים ירחיבו נפשו. ולחדש חידושים יצחק מהם הוא וכל חבורתו. ויבחרו לשמשו ולעמוד לפניו מי שישמח בו. כל זה מחויב בכל חולי. כאשר יהיה רופא נעדר ישער הדברים. וכן צו הרופאים לכל רופא כי הוא אם יוכל להנהיג החולי בשיעור המזון לכד. לא ינהיג אותו ברפואה ואם לא יוכל מבלעדי ההנהגה ברפואה (אשר אינה מזון) ינהיגו בענינים מורגלים ברפואות הונה. והמזונות המרפאות ואם לא יוכל מבלעדי ההנהגה ברפואה אשר אינה מזון. יתחיל ברפואות הקלות. ואם יספיק זה טוב. ואם לא יספיק זה לחולה יעתק לחזק מהם. ואחר כן ליותר חזק. וכל מה שיוכל לעשות ההנהגה בסם אחד נפרד. לא ינהיגו כמורכב. ואם לא יוכל מבלעדי המורכב. ינהיגו במי שהרכבתו יותר מעולה. ולא יבחר רפואות רבות ההרכבה כי אם בהכרח. וכאשר יהיה אלה הציונים בחוק הרופא הטוב. מה יהיה הדבר כאשר לא יהיה שם רופא. הנה הוא ראוי להשמר מאד ולא יטה לרפואות המזיקות. ולא יעלה בלבו לקחת הרפואות הרבות. ויסתפק במורגל ובקל שבנהגה. וזה שיעור מה שראינו שנכתוב בו לפי זה הענין:

השער השלישי בהנהגת אדוני בכלל. בפרט לפי אלו המקרים אשר יתרעם מהם. כבר הסכימו כל הרופאים כי ראשית תזנת בריאות הוא שיהיה הטבע רך. וכאשר ייבש הטבע ירכיכו. כי עצירתו יוליד עשנים רעים מאד. יבואו על הלכ והמח. ויפסידו הרוחות. ויחדשו המחשבות הרעות. והבהלה והשברון מן התנועות. וימנע לצאת מותרות הבשולים כולם. ולזה ראוי השתדלות השליטה לרכך הטבע. משקה הריברברי עם המראינדי. ואשר יראה העבד הקטן לפי מה שסופר לו ממזג אדוני. הטוב לו הוא שיתמיד לרכך הטבע כאשר יעצר. בלימונייא עשויה בתרנגולת שמנה. בזרע זעפראן וסוכר ומילמו. ולא ישליך המים. ויתגל גם כן בעת המאכל לקחת תחלה הירקות המטובלים במורית. עשוי משעורים ושמן טוב. ואחר זה יקה אדוני מה שיחפוץ מן המאכלים. וכאשר ישלים מאכלו יסייג

ימיך קדוניי"ו או פיר"א או תפוח או רימון בנרעיניו. והירקות אשר יקח אדוני הראשון מהם התרדים או כוריינא. איזה מהן שיזדמן מטובל בשמן זית טוב למורים. וכאשר יצטרך לרכך הטבע ברפואה. יקח משקל דרכמון ריברברי ושתי אונק מתמר אונדי מנוקים חתוכים. ותרד כמו שיוכל. ישרה זה לילה אחד בלוט וחצי מים רותחים הרבה. וכאשר יהיה בבוקר יצננהו על שלש מוצק אישורב וורדים מצונו ויקחהו אחרי כן ולא יאכל אחריו עד סוף ששה שעות מהיום. ואם תקשה הטבע הרבה. המוב לו שיקח הקשיאה פישטילא.

ותיאר לקיהתה כך. יקח ליגנא בורבינא ארבעה דרכמון רקוליציאה רקיקה וקלופה. ומירבה דפוץ זרע ברבריש מכל אחד שלשה דרכמון זרע דט"מ המשה דרכמון וורדים לחים אם נמצאים שבעה פרחים. שומר שבע לבבות ישרה הכל בליטא וחצי מים חמים יומם ולילה. וירתהו וירמסהו ויסננהו על עשרים דרכמונים קשיאה פישטילא וארבעה דרכמון שמן. ושתי אונקיא סוכר. ויקחהו וימתין עליו עד שישלים פעולתו והיציאה ממנו. ואז יאכל תרנגול שלוק. ואם לא יהיה העת עת מצוא וורדים לחים. יושם עליו שלש אונקא אשרוב וורדים מסונן. ואני יודע כי יתמה מי שיסתכל בזה המאמר ויאמר לאיזה דבר ברבריש והלא כי יש לו סגולה למנוע היק הקשיאה פישטיל ויחוק בני המעים עד שלא יתחדש פונץ. זה מה שלמדנו מוקני המלאכה. וכבר זכרו הרופאים אשרוב סכננכין ורדי שירכך. ראוי שיהיה אצל אדוני גם כן ויקחהו לרכך הטבע בזמן החום החזק:

תארו יקח לוט חומץ חזק מאד וישליך בו מאה עלי וורדים למים. ויושם לשמש יום אחד. ומחר בבוקר יעצור הורדים ובוה החומץ ישליך ורדים אחרים כמספר הראשונים. ולא ימנע מעשות כך להמיר עליו הורדים כל יום ויום ארבעים יום. ויקח זה החומץ ויעשה ממנו אשרוב לכל ליטא סוכר שלש אונק מזה החומץ. וכבר הרכיב אבן זהר אשרוב סכננכין עשוי מצמוקים והוא טוב מאד ראוי שיעשה בימי הקיץ.

ותארו שיגקה הצמוקים השחורים מגרעיניו וישליך ממנו בכל לוט מן החומץ חצי לוט מן הצמוקים וישרה בו שני ימים. אחרי כן ישימהו על האש וירתהו שני רתיחות. ויוכך אותו ויעשה מזה החומץ. יחתוך הליחה הלבנה. ויעמוד כנגד עיפוש הליחות עמידה לא ימצא לו בזה חמה (ל' ס"ג דומה) ולא ערך. והוא דק העצם מאד. ויקרר המזג. ולזה שב הסכננכין מועיל מאד בכל הקדחות. אבל החומץ יזיק הכבד מאד ויגרהו ויבחישהו וילכן דמו. וכבר באר גאלינוס כי עמידת בריאת האדם כבריאת הכבד. והחומץ יהליש כחותיו. והצמוקים אוהבי הכבד ישמררוהו ויוגנו אותו. ויצבע הדם וירבה הליחות אבל יחמם. ואם ירבה ממנו ישרוף הדם. וכאשר

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן כמ

וכאשר יהיה מורכב האשרוב מחומץ וצמוקים כאשר הרכיב זה הנכבד . השגנו אל תועלת החומץ . ונצלנו ממה שיוק הכבד והשגנו אל תועלת הצמוקים . ונצלנו מחמימותו . וזה אשרוב נפלא . יצטרך להכין אותו וכבר ראה העבד שירכיב לאדונו שני אשרוב ומרקחת . לפי המקרים אשר זכר אחד מן השירוף (השיחוף) יקה תמיד בכל עת . ופעולתו יזכך הדם ויסיר עכירתו . ויזכך ממנו העשנים הבאים מהמרה השחורה וירחיב הנפש וישמח . וירחיב החזה ויסיר המחשבה רעה ושאר המוחשים :

תואר עשיתו . יקה מעלי הוורדים לוט אחת . לשון השור חצי לוט . איסמבורוס שתי אונק . ומשירי וזרע פימושטירא וקליפת פימושטירא מכל אחד אונק . ישרה הכל בששה לוט מים חמים יום ולילה . אחרי כן ירתיה הכל רתיחות . וירמסחו ויסננהו הכל בנחת . וישליך עליו ששה לוט מאשרוב לפיסיום וישימחו על אש רבע [שעה] עד שישוב בעובי האשרוב . ויבשמחו ברביע משקל מור . זה האשרוב ראה העבד אשר לא ימצא לו דומה . לשמח ולחזק הלב . ולתת לו גבורה והוא ממוצע לא יחמם ולא יקרר ולכן יוקח בכל זמן . והשיעור שיוקח ממנו משתי אונק אל שלש . במים קרים בקיץ . או במים חמים בחורף . ואולם האשרוב אשר ראה העבד להרכיבו הוא אשרוב ירכך הטבע מאד . ופעמים יצא בעבורו שתי פעמים או שלש לפני (ל"ל ע"ל לפי) ההכנה . ומחזק כח הדוחה אשר באסמומכא ובמעים . ויוציא הליחה והמרה השחורה והאדומה בנחת . ולא יזיק אברי המאכל . והשיעור שיקח ממנו משלש אונק אל ארבע במים חמים הרתיה ביאגרוסי עד שישתנה מראיתם . ולא יקה מזה תדיר . ואולם ילקח בעת הצורך להוציא מותרות העצירות . וכאשר ירניל אותו אדם בכל שבוע פעם אחת יחזק המעים . ויסיר מהם התכונה ההיא המביאה ליובש הטבע . וירכך הטבע וישוב למנהגו :

ותוארו שילקח פוליפורי קילוף . פסתק משובר ומרוצץ שתי אונק סיאכי ומנה ולשון שור מכל אחת אונק ויקליציאה מרוצצת . ועץ מאליעשקלי מריצין מכל אחת חצי אונק שומר לח מלוא קמצו . וזרד לח עשרים פרחים . וישרה הכל בארבעה לוט מים חמים יומם ולילה . אחרי כן ירתיהו בבוקר ימסכהו ויצננהו על שלשים גילום מקציאה פישטילא נכללת בחצי אונק שמן שקדים ויסנן זה וישימחו לבדו . ויקח המרובלש בימוליש מנוקים מגרעיניהם . ומרובלש אינבלוקש מכל אחד עשרה דרכמון . ירוצצו את המרובלש וישרו בלוט והצי מים חמים יומם ולילה . ובבוקר ירמום המרובלש מרום טוב . ויזכך אותם ויחבר אל זה הגרתה אשר בו הנסיאה פישטילא אשר שם אותו לבדו ויחבר השתי מימות וישליך זה אל ארבעה ליט אשרוב מויאולש . וישימחו על אש רכה . ויתלה עליו צרור

בנד פשתן רפה (יפה) בו צנדיל ומשתיק מכל אחד שני דרכמונים. ולא ימנע למרס הצרוד בכף עד שיצא כחת הסמנים אשר בו. וכאשר יקח השורפו עובי האישורובש יורידהו מעל האש ויצניעהו ככלי חרש שוע כאבר יעשה בעת הצורך כמו שזכרתי:

ואולם המרקחות אשר רמו עליו העבד הוא אמריפעל הגדול. כבר דרכיב אותו עבדו מקדם לאחד הוצרך אליו. והוא ייטיב הבישולים השלשה ויחזק האברים בכלל. והאסטמומכא והלב בפרט. ויאחר השיכה. ויזיב הלחה הלכנה. וימנע העשנים מעלות אל המוח ויחזק החושים ויסיר בהלתו. ויעזור למשגל וירויה הנפש:

ותוארו מוריבלינש כבילש ואינדי ובלילוי מכל אחד אונק. אומלילקש שתי אונק קליפת אתרוג ולשון שור ופרח איסטמוכרום וקשט מר ואנטלא משקל אחת אונק. לינגאויש ושין שלמון וזרע אשפראם וזרע פאשטאנגא וזרע אירונא ובאם רובי ולכן ואניסי ומסתיני וקליפת באלסאמי מכל אחד חצי אונק. כאבאבש וקרדמוני וגריפולי וקגילה וגלינגאר ופילפל איך וזנגביל ודרונסי ולין אלובי מכל אחד שמין אונק. לכב פיטולש שלשה אונק ורודקי הסמים היבשות. ויעבירם בנפה ויודקי הזרעים והפיטולש עד שיהיה דק מאד. ויובללו המרובלש בחצי לוט שמן שקדים או שמן פסטיק פעם אחד פעם ויערם הכל מ"ג לוט מאשרוב עשוי במים וסוכר לבד. ושנים לוט רבש להסיר קצפו ויניחהו בכלי שוע כאבר. והשיעור אשר יוקח ממנו ארכעה דרכמון תוך חצי אונק בזמן החורף במים חמים נרתח בהם אנים. ובמצוע האויר יקחהו עב. ולא יקח ממנו בזמן החום הגדול ולא בשום זמן תמיד. אבל יקח ממנו פעם אחד בשבוע. אלו האשרובש והמרקחת אשר ראת העבד שהם ראויים באוצר המלוכה הנכבדת. יאריכה השם באורך חיי מלכה:

וידוע אל אדוני יאריך השם ימיו כי התפעלויות הנפשיות ישנו הגוף שינויים גדולים סבוארים נראים לכל. ויעד ע"ז תראה אדם חזק ואור פניו. כאשר יבוא לו פתאום דבר שימאסהו מאוס גדול. יפלו פניו מיד ויסור זתרו ואור פניו ישונה וקומתו ישפיל. וקולו יהיה צרור ודק. ואם ירצה להרים קולו בכל כחו לא יוכל. ויחלש כחו. ואולי יהיה נעדר מרוב חולשה וגידי הדופקים יקטנו ויחלשו. וישתנו עיניו ויכבדו עליו עפעפיו להניעם ויתקרר שמה אפו ויאבד תאות המאכל. סבת כל אלו האותות העמיק והכנים החום הטבעי אל תוך הגוף. ובהפך מזה תראה אדם חלוש הגוף ומשונה המראה וקולו דק כאשר יבוא לו דבר ישמחהו שמחה גדולה. תראה אותו יחזק גופו ויאיר פניו. ויחזק קולו וימהר תנועתו, ויחזקו ויגדלו גידיו הדופקים. ויחמם שמה גופו. ותראה כשמחה והגילה בפניו. ובעניניו

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולמאן

מבוארים מאד. אין צריך עיון להכיר. וסבת אלו המקרים כלם תנועת החסם המבועי והדם אל שמה הנזק. וכן עניני בעלי הפחד והתקוה והתחלת ידועים. וכן עניני התועה ככל מחשבותיו ידועים ומבוארים כי פעמים יגיע האדם מינונו לרוע מזלו עד שלא יראה למעוט הכח הרואה ועכירתו. ואולם המצליח יוסף מאור עיניו תוספת מבוארת. עד שידמה כי אור האויר הולך וגדול. וזה הענין מבואר אין צורך להאריך בו:

ובעבור זה צו הרופאים להשגיח בתנועות הנפשיות ולהשתכל בהם תמיד. שיכוון להשוותם בעת הבריאות. וכפל [כ"ש חולין] חולי. ולא יקדים עליהם הנתנה אחרת בשום פנים. ויחשוב הרופא כי כל חולה לבו צר וכל בריא רחב הנפש. ולכן יסלק מעליו התפעלות הנפשיות המביאים לקצר רוח. כי בזה יאריך בריאות הבריא והוא הקודם ברפואות החולה. וכל שכן. אם היה הליו מיוחד בכחות הנפש ובכליהם. כחולי אשר במרפשא ובמות. כי החשגחה בתנועות הנפשיות מאלו צריכה יותר. וכל מי שיגבר עליו הדם והמחשבה הארוכה וכריחת החברה מה שלא היה משפטו לברוח ממנה או שירחיק האדם שהיה מקרבו קודם. לכן אלו כלם לא יקדים הרופא דבר לפני תיקון עניני נפשותם בהסיר לו ההתפעלויות: ואולם הרופא מאשר הוא רופא לא יחפש מלאכת ידיעת זאת העצה לדחות אלו ההתפעלויות. ואמנם יושגו אלו הענינים כמו הפילוסופיא העיונית והמוסרים התוריים. הפילוסופים כאשר עשו ספרים במיני החכמות. כן. חברו ספרים רבים בתקן המדות ומוסרי הנפש. ולקנות מדות נכבדות עד שלא יבוא מהם כי אם פעולה טובה. ויזהירו מפחיתת המדות וילמדו דרך להסירם מהנפש. כל מי שימצא בנפשו מדה רעה עד שיסיר הקנין ההוא המביא לכל רעה:

וכן מוסרי התורות והדינים הלוקחים מהנביאים. מנבואתם ומבעיהם. וידיעות הנתגותיהם המטובות. ויעילו לתקן מדות הנפש. עד שיגיע להם התכונה הנכבדת. עד שלא יבואו ממנה כי אם פעולות טובות. ולזה לא תמצא אלו ההתפעלות שיעשו שנוי גדול כי אם לפחות עם אשר אין להם חכמה כמדות הפילוסופיות. ולא במוסרי התורות. כקטנים וכנשים והשוטים מהעם כי אלו למורך נפשם יבהלו ויפחדו. ותמצאם כאשר יגיע אליהם הנזק או יבוא להם צרה מצרת הזמן. ירבה פחדם ויצעקו ויבכו ויטפחו על פניהם. ויכו החזה שלהם. ואפשר כי פעמים ינדל הדבר עליו עד שימות הפחות ההוא פתאום. או אחר זמן כמה שישגיחו מן היגון והאנחה. לכן כאשר יבוא לאלו הפחותים טובה מטובות הזמן. תגדל שמחתם בזה. ויחשוב הפחות ההוא למיעוט מוסר נפשו כי השיג טובה גדולה. ויוסיף להתאוות ולהתפאר ברוב מה שהשיג מן התענוג. וירכת

צחקו ושמחתו עד שקצתם ימותו מגדול השמחה להיות נתכת ונמסה הרוח לרוב נטותה לחיץ פתאום כמו שזכר גאלינוס. וסכת כל זה רכות הנפש וסכלותה באמתת הדברים. ואמנם הלומדים והלוקחים מדת הפילוסופיא ומוסרי התורה. הם יקנו לנפשם נבורה. והם הנבורים באמת עד שלא תשתנה נפשם ולא תתפעל כי אם מעט מעט. וכל מה שיהיה האדם יותר לוקח מוסר יתפעל יותר מעט בשני הענינים יחד, ר"ל ביום הטובה וביום הרעה. עד שאם ישנו טובה גדולה מטובות העולם. והם אשר יקראם הפילוסופים הטובות המדומות לא ינדל זה בעיניו ויחשוב לאין הטובות ההם. וכן כאשר יבוא לו נזק גדול וצרה מצרות הזמן. והם אשר יקראוהו הפילוסופים הצרות המדומות לא יבהל ולא יפחד ויסכלם סבל טוב. ואולם הגיע לאדם זאת התכונה בנפשו. בהשתכלות באמתת הדברים וידיעת טבעי המציאות. כי הגדולה שבטובות העולם לא יתמידו עם האדם כל ימיו. הוא ענין פחות מאד בעבור כי הוא דבר כלה ונפסד. בהגיע קץ האדם אשר ימות בו כשאר בעלי חיים. וכן הגדולה שברעות העולם. כשיסתכל במות אשר אי אפשר להנצל ממנה. הנה הרעה היא קטנה מרעת המות בלי ספק. ולזה ימעט השנוי לזאת הרעה כי היא למטה במעלה מהרעה אשר אי אפשר בלעדיה:

ובדין קראו הפילוסופים טובות העולם ורעותיו טובות ורעות מדומות כי כמה טובות מטובותיו ידמה ויחשוב שהם טובות. והם רעות באמת. וכמה פעמים קבץ האדם ממון רב והשיג לגדולה ומלכות גדולה. והיה הדבר ההוא סבה להפסד נופו ואבדת נפשו. בקנותו מדות מאנות (מנונות) וקוצר ימיו ורחקו מהשם יתעלה. אשר הדבקות בו הוא הטובה האמתית ונצחית לעד. וכמה פעמים גורש העשיר ומלך אבד מלכותו. והיה הדבר ההוא סבה לתקן נופו ולהשלים נפשו במדות נכבדות ולהאריך ימיו ולקרבו אל השם ולדבקה בו. אשר היא הטובה הנצחית:

ואולם אמר העבד, „יאריך ימיו או יקצר“ בי כן הוא דעת הרופאים והפילוסופים בעלי התורות הקדומות קודם דת הישמעאלים:

ובכלל רוב מה שיאמר העם שהיא טובה היא רעה באמת. ורוב מה שייחשבו שיהיה רעה היא טובה באמת. ואין כוונת זה המאמר לבאר אמיתת אלו הענינים ולפרש אותם וללמד דרכיהם. כי כבר חזכר בזה הרבה בכל זמן. וכל אומה חכמה תעיין בכל חכמה עיונית. ואולם רמז זה העבד רמז. להרגיל הנפש לקבל מעט ההפעלות. בהסתכלו בספרי המדות ההם ובמוסרי התורות והתוכחות והדינים. אשר אמרו אותם המשכילים עד שנתחזק הנפש ויכיר וידע האמת שהוא אמת והכטל שהוא כטל. וימעט ההפעלות בנפשו ותחיה נעדרת מחשבתו הרעה. ויסור

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן

לג

התבודדתו ורחקו החברה ; ותרבח נפשו עם היות נפשו כאיזה טבע שתהיה .
 ובכאן (כ"ל ט"ז וככוין) השתדלות טוב ימעטו בו המחשבות הרעות והיגונות
 והאנחות . ואפשר יכטלו לנמרי כאשר ישים זאת ההשתכלות נגד עין
 שכלו . וזה כי כל מה שיחשוב האדם ויכאב למחשבתו ויהדש לו יגון
 ואנחה ואבל . לא ימנע מהיות אחד משני דברים . אם שיחשוב בדבר
 שעבר . כמי שיחשוב במה שעבר עליו מאבדת ממון היה אצלו . או מיתת
 אדם יכאב לבו עליו . או שיחשוב בענינים עתידים ליפול ויפחד שיבואו
 למה שיחשוב . וידמה שיפול עליו נזק מהנזקים . וידוע עם ההשתכלות
 השכלי . כי המחשבה במה שעבר והלך לא יועיל כלום בשום ענין והאכל
 וזיגון על הענינים שעברו . מפעולות חסר השכל . ואין הפרש על האדם
 שמתאוונן בעבור היותו אדם ואינו מלאך או כוכב והדומים להם ממחשבות
 הנמנעות . ואמנם המחשבה בדברים המביאים לקוצר רוח והקוציזה . במה
 שיפול ויבוא בעתיד ראוי להניחו גם כן בזאת ההשתכלות . וזה כי כל מה
 שיפחד האדם שיפול עליו . הוא מצד האפשר . אפשר שיהיה ואפשר שלא
 יהיה . וכמו שיכאב ויתאוונן בעבור שמא יהיה מה שיפחד ממנו . כן ראוי
 שירחיב נפשו בכטחון בשם . ובזאת ההסכמה אפשר שיבוא היפך טמה
 שפחד שיבוא עליו . כי מה שפחד והפכו אפשריים . זה הוא שיעור מה
 שראה העבד שהוא צריך אליו בזה השער .

השער הרביעי יכלול שערים ילכו דרך ציווים מועילים בכלל ובפרט
 לבריאים ולחולים בכל מקום ובכל זמן .

תחלה ראוי שנכוון בתקון האויר . ואחר זה בתקון המים . ואחרי זה
 תקון המאכלים . וזה כי אלו אשר יקראו אותם הרופאים רוחות . הם
 עשנים דקים נמצאים בנוף בעלי הים . התחלתם ועיקר חמרם מן האויר
 הנשאף מחוץ והעשן הנמצא בדם הכבד ובנידים הצומחים ממנו . יקרא
 הרוח הטבעית . והעשן הנמצא בדם הלב והנידים הדופקים יקרא הרוח
 החיונית . והעשן הנמצא בכמני המוח . ומה שיתפזר ממנו בחללי העצבים
 יקרא רוח נפשיות . והתהלת כולם ורוב חמרם מן האויר הנמשך מחוץ .
 וכאשר יהיה זה האויר מעופש או מסורק או עכור . ישתנו הרוחות כולם
 וילך ענינם בהפך מה שראוי . אמר גאלינוס מצוה בענין עצם האויר אשר
 יבוא בנוף בנשימה עד שיהיה בתכלית השיווי ומנקה מכל דבר שיגאלהו .
 אמר המחבר וכל מה שיהיה הרוח יותר דקה . יהיו שניים משני האויר יותר .
 והרוח הטבעי יותר עב מרוח (היו) החיוני . והחיוני יותר עב מן הנפשי .
 ובהשתנות האויר שנוי מעט ישתנה עיון הנפשי שנוי ישוער בו . ולזה
 תמצא אנשים רבים ישוער הפסד פעולותיהם הנפשיות כהפסד האויר . ר"ל

כי יחדש להם בהלה מהבין וקוצר ההבנה וחסרון הזכרונות. ואף על פי שהיו פעולותיהם החיוניות והטבעיות לא ישוער בהם שינוי: שער. ערך אויר המדינות לאויר המדברות והיערים כערך המים העבים והעכורים אל המים הזכים והדקים. וזה כי המדינות לגובה בניניהם וצרות הדרכים, ורוב מה שיותך מהשוכנים בהם. וממותריהם ומותיהם וצואת בהמתם והעפוש שיתעפש ממאכלם ישיב בכל אוירם מעופש עכור עשני ועב, וישוכו הרוחות כן במדרגות. והאחד ממנו לא ישער במה שימצאו. ואם לא יהיה לך בזה עצה כי הנה גדלנו במדינות וכבר הרגלנו אותם צריך לפחות שיבחר מן המדינות מדינה מגולת האפקים. וכל שכן הרוח הצפוני והמזרחי. והגבוהות על ההרים. והעירות מעשות האילנות והמימות. ואם לא יהיה לך גם בזה עצה. ר"ל להעתיק מן העיר. אין לפחות משכון בקצה המדינה ובצד שמאל ומזרח ממנה. ויהיה העמידה בבית גבות הבנין ורוחב החצר. יעבור בו רוח השמאלי והשמש. כי השמש תתך עיפושי האויר ותדקדק אותו ותזככהו. ויכוין להרחיק מקום בית הכסא ממקום העמידה בתכלית מה שיוכל וישתדל עם זה לתקן האויר. וליבשו בבשמים ועשונים במה שראוי לפי השתנות האויר. וזה עיקר בהתהלת מה הנהגות הנוף או הנפש:

שער. לו תזהר ותשמור בתכלית כוונתך. אי אפשר מבלתי מקרים קטנים יתחדשו תמיד בנוף האדם. והמשל פעם ירכך הטבע מעט, ופעם ייבש מעט או ימצא האדם שינוי בעיכולו יום אחד. או ירגיש מעט כאב בראשו. או יכאב לו מקום אחד מגופו כאב מעט. ורכים כמו אלה. והשמר מאד מאד שלא תתחיל לרפאות זה. ולא תמהר לקחת הרפואות תמיון להסיר בהם זה החולי:

כבר הזהיר אדון הרופאים מזה. וזה כי הטבע מספיק בהדומים לאלו הדברים ולא יצטרך לעזר הרפואות. אבל תשאר עם ההנהגה הכריאה הטובה. כי אתה כשתקח לרפאות אלו המקרים הקטנים. הנה אתה בין שני דברים. או שיהיה פעולתך מעות ויהיה הפך ממה שרצה הטבע אותו. ותפסידהו וירבה הנזק. או יהיה פעולתך ישרה ותשיב הטבע אל פעולתו הטבעית. ותלמד טבעך העצלה. ותשובה שלא תעשה מה שראוי כי אם בעזר מחוץ והמשל בו אמרו. כמו מי שישויב בהמתו לא תלך כי אם במתן. הנה היא תעמוד לעולם עד שיניע אותה. דמיון זה שתמצא הטבע כבר גתרכך בזולת המנהג. מבלתי שיתחדש שינוי בהנהגתך. ופעמים יתמיד זה שני פעמים או שלשה. מבלתי כאב ולא חולשה בכח. ואם מחרת לייבשו ועצרת השלשול ושכ הטבע להרגלו ברפואות. וכבר היה סבת זה תנועה טבעית מתנועות הכח הדוחה. והתנועה לרחות מה שראוי לרחותו

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן

לדחותו ורכך הטבע. ובעבור זה הוּיָק ובטל יושר פעולתו. ונעצר מה שהוא דינו שיצא. ויחדש הליום ופעמים שיהיה סבות רכות הטבע חולשת הכח המחויק ולו הונח היה מתעורר. ושם האבר למבעו ולפעולתו הטבעית ובעבור שהזקו ועזרו הכח הזה בכל עת שיחלוש. שב לו זה למוד ומנהג. כל עת שיעמוד יצטרך למניע מחויק. כבר התבאר כי הטוב להניחו למבע. וכן ראוי שיעשה לכל דבר שאין סכנה בו:

שער. כבר זכר אכונצר אלפארבי. כי מלאכת הרפואות והמלחות ועבודת האדמה אין תכליתם. הולכת אל השלמות כפי פעולתם בהכרח. וזה כי הרופא פעמים שיעשה כל מה שראוי לעשותו. ועל הטוב שיעשה ולא יפול טעות. לא ממנו ולא מן החולה. ולא יניע ממנו הבריאות אשר היא בתכלית. וסבת זה מכוארת כי הפועל בנו אינו הרפואה לבד. אך הרפואה והטבע ופעמים שלא יצלה הטבע לסבות רעות כבר נזכרו קצתם בזה המאמר. וכן עובד האדמה יעשה כל מה שראוי ולא יצלה הזרע. וכן הספן ינהיג ספונתו בטובה שבהנהגות ויבנה אותה בטוב שבבנינים. וירכב הים בעת הנהוג ותשבר הכפינה. וסבת כל זה היות זה התכלית הניע מפועל שנים. ופעמים יעשה האחד כל מה שראוי שיעשה ויקצר האחד מפעולתו:

שער כאשר תסתכל מה שהקדמנו בשער הקודם. תדע כי פעמים יהיה החולי קל והטבע חזק עליו ילקח להסירו. וכן שיעשה כל מה שראוי ויחטא הרופא ברפואתו. ויבטלו פעולת הטבע והוא בכל העיירות ובכל הזמנים:

אמר הראוי בשער משעריו מאמר זה ענינו. אמר כאשר יהיה החולי יותר מכואר מן הכח לא יועיל הרפואה כלל. וכאשר תהיה הכח יותר מכוארת מן החולי אין צריך לרופא בשום פנים. וכאשר יהיו שוים. אז יצטרכו אל הרופא יסמוך הכח ויעזור אותו אל החולי. אמר המחבר ממאמר זה האיש השלם במלאכתו יודע גם כן כי ההסתפקות מבלעדי הרופא יותר גדול מצרכו אליו. כאשר יוקש בכל התחלואים זה אם יהיה חכם וידע לעזור הטבע לא שיושב דרכו ויהפך אותו ממנהג הישר:

שער. הרבה היא מה שיפשעו אלו שאינם עושים פעולתם כשעור. מן הרופאים על העם פשיעה גדולה מאד. ולא ימות החולה וינצל. וכבר ראיתי מי שהשקה אספרנות חזק למי שלא היה צריך אפילו לקל. והניע לו ממנו להוציא דם הרבה מלמטה והתמיד בו ימים. ובא לו פוגץ גדולים ונרפא אהרי כן. וכן ראיתי מי שהקיו למי שנפסד מאכלו. ולא היה יודע בו. ונשתתק מכאב לב ואבד כחו. והאריך חליו והגדיל ואחר כן נתרפא. ולא יסמך בזה הרופא ויבטח ויחשוב כי טעות הרופאים מעט הנזק

הנזק. ויאמר כאשר טעו הטעות בשיעור הנדולה הזאת ולא מת. מה יהיה כאשר יטעה הרופא בשיעור המאכל או משקה קל. אין הענין כן. אבל הענין באלו הסבות הבאות מבפנים כענין הסבות הבאות מחוץ. כי אתה תראה לעין. אנשים יתכו ידיהם עד הכתף. ורגליהם עד למעלה מהירך. ויצאו עיניהם. או יכו אותם מכות רבות ורעות בהרב ברזל בחלל הנוף ולא ימותו ויחיו ברצון השם. ותראה אדם ינקוב עור ראשו מחט דק או קוץ ויגע באחד מהעצבים ויבא לו ממנו הקיווץ וימות. כן ילך הענין בטעות הרופאים בשיה כי פעמים יטעו טעות נדולה וינצל החולה. ופעמים יקל בדבר קל במחשבתו. ויחשוב החולה כי מעט דבר. ויהיה זה סבת מיתת החולה. ישים נגד עיניו זה כל פעל תכל.

שער. ידוע כי אכילת המאכל הנהוג ושתיות המים הנהוגים והרחיצה במים הקרים למי שנהג בו להכנס במרחץ. כל אלו הענינים יחשבו האנשים כלם כי אין סכנה בהם על החולים. כאשר יעשו היפך ממה שראוי. ואין הענין כן. כבר ביאר גאלינוס כי יש מבעלי הקדחות מי כשישתה מים קרים ויתירו לו זה ישוב לחרוג פנה ויעורר אש קדחת וימות. ומחס מי ששתיות המים הקרים לו רפואה. ורכך טבעו ויכבה אש קדחתו וירפא. ואם ימנעו מים ימות. וכן קצת בעלי הקדחות ישלים רפואתו ויוסיף בעיפוש קצתם ויחזק קדחתו ויהרג בזה. וכן המסעדים. פעמים יהיה מניעתם מן החולה סבת רפואתו ופעמים סיבת מיתתו. ודרכי אלו הדברים כלם והתנאים אשר בהם יותר כל פעולה מאלו הפעולות או ימנע. כבר התבאר. ובא המופת על סבת והכנת כל זה מן הספרים קל מאד על כל משכיל. ואולם המעשה בו בבוא עת הצורך לאדם הפרטי. קשה מאד על החכם המיושב. ואולם הסכלים בשרשי זאת המלאכה ומתעברים וכושחים ועושים דבוריהם בלי שיעור. לא יקשה עליהם דבר ולא יחשבו שיהיה חלי צריך אל החסתכלות:

אמר הראוי בספר מספריו. הרפואה מלאכה מלומדה. ושינו תכליתת פחותי העם. וכמה קשה ענינה על הרופא הטוב:

אמר המחבר זה הענין אשר ביאר הראוי בזה השער. ספרי גאלינוס מלאים ממנו. וזכר היותם מקילים בעלי הערמה לזאת המלאכה. ולהיותה נקלה אצלם. עם היות מפליג בקשיית אפוקורט והאריכו בה. ולא יחשוב מי שיראה מאמרי זה כי זה דבר מיוחד ברפואות. אבל כאשר תתבונן כל החכמות הטבעיות או המוסכמות. או התוריות תמצאם כן. כל מי שיהיה בחכמה אחת מהם יותר שלם ידקדק העיון בו. ויחדשו לו ספיקות ויקשו עליו שאילות ויחדש האריכות בעיון. ויעמד בקצת התשובות. וכל מי שיהיה יותר חסר בחכמה יהיה קל בעיניו כל קשה. ויקרב הרחוק. וירבה

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן לו

וירבה שגעונות ודיעות. וימהר להשיב מה שלא הבין. ואשוב אל כונתי ואומר כי זה אשר אמרתי מקלות הכנת מלאכת הרפואות לאנשי השכל הטוב והחכמה הטובה וקשי המלאכה בה אצלם. כבר זכרו גאלינוס ואמר מאמר זה לשונו. אמר. ולזה היה הדבור קל שהיושר שימשחו הזקן בשמן ויחפפו אותו. והיה פעולת זה לפי מה שראוי מן הדברים הקשים. אמר המחבר השתכלו הרואים אם תהיה החפיפה והמשיחה מהקשה שבענינים אצל גאלינוס במעשה. ר"ל כשהגענו למלאכה באדם הפרטי. וכן שתיית המים והמניעה מהם כאשר בארנו. מה יהיה הדבור בהקזה והנקיון בקלוקינטרם ומיץ הקשואים המרים וליבורם והקליסמירי בקשטורן ואפפונק והכויה באש והחתוך בברזל והיה כל זה קל אצל הרופאים באמת או בלתי קשה. אמר „אבן זהר“. ולא השקיתי מעולם רפואה משלשלת שלא היה מחשב לבי ימים לפניו ולאחריו :

שער. ענין רוב האנשים במשגל ידוע. כי אין בהם מי שיכוון בו להנהגת הבריאות. ולא בעבור קיום העולם. כי אם להמשך אחר התאוה ולא ישימו בו כוונתם בכל עת בכל ענין שהזדמן. וכבר התבאר ליודעים כי המשגל מזיק לאנשים כולם. וזלתי אחרים מעטים. יהיה משפט מזגם שלא יזיקם המעט ממנו. ואולם התפרש בין האנשים כשיעור הנזק כי יש מי שמזיקים נזקים רבים ומהם שיוזיקם מעט נזק. והיזקו לבחורים אשר גופם לח מעט. והיזקו לזקנים ולקמים מחולי וכל מי שמזגו יבש. היזקו רב מאד. וכבר ראינו מהקמים מחולי שבעל ומת ביומו. ומהם שהתחדש לו השתוק מכאב לב ושב לו הקרחת. ומת אחר ימים מעטים. ובכלל הוא ענין רע ומטית לחולים ולקמים מחולי. ומזיק הרבה לזקנים ולכל מי שמזגו יבש. ואין ראוי לו לאחד מכל אנשים שיבעלו לפני עיכול המאכל באסטומכא. ולא בהיותו רעב או צמא או שכור. או אחר צאתו מן המרחץ. ולא אחר התנועות ולא לפניו. ולא לפני הקזה ביום אחד ולא אחריו ביום אחד. וכל מי שיחפוץ תמידות הבריאות יעביר מלבו זכרון המשגל בכל יכלתו :

שער תועלת היין רבות מאד כאשר ילקח כפי מה שראוי. כי הוא או סבה גדולה בהתמדת הבריאות ורפואות חליים רבים. אבל ידיעת לקיחתו איך הוא. נסתרת מן העם. וזה כי הם לא יכוננו זולת השכרות. והשכרות מזקת מאד. והנה טעה מי שחשב שיועיל השכרות פעם בחדש כי השכרות היא הפסד ביטול כולל כל הנפק ומיוחד במוח. והשיעור הקטן המועיל ראוי שילקח אחר צאת המאכל מן האסטומכא. ולא יקרבו אליו הקמנים כי הוא מזיק להם מאד. ויפסיד גופם ונפשותם. כבר אמר גאלינוס. כי אין ראוי שיקח הנער כלום ממנו. כי אם אחר שלשה שבועות

ר"ל אחד ועשרים שנה. וכל מה שיעלה האדם בשנים. תהיה היין מועיל לו יותר. והצריך לו יותר מן האנשים, הם הוקנים:

שער המרחץ צריך מאד להנהגת הבריאות וכרפואות החליים. והרופאים ינהגו המרחץ בעת החולי לפי השתנות החליים. ולפי הזמנים. ולפי השתנות השנים. ואולם ענינו בהנהגת הבריאות כבר אמרו שהוא ראוי ליכנס בו בכל עשרה ימים וזכרו הרופאים כי תמידות הכנס במרחץ בכל יום מעפש הלחות. וזה מאמר אמיתי למי שיאריך במרחץ עד שזיול זיעתו. ואולם מי שיכנס ולא יתאחר שם אלא ירחץ ויצא. זה מועיל ואפילו בכל יום. וכל שכן לזקנים ומי שמוגם רע. ואין ראוי לאחד להכנס למרחץ לפני צאת המאכל מן האסטומכא. ובעת כניסתו אחר ריקות האיסטומכא לפני הרגישו ברעב. אין ראוי להכנס בו כי אם מי שירצה להכחיש גופו. ותואר עשיתו. שזיזע האדם תחלה. וינגב זיעתו בכנר פשתן נקי. כל מה שזיזע ינגב עד שיהיה כלול הבגד שהיה מתנגד בו. ואז יגקה העור. ואח"כ יחופף גופו וירחוץ במים החמים חום ערב לנוף. ואחר כן יחסר חמימותם מעט מעט. עד שירחוץ באחרונה במים חמים כחמי חמה השבים להיות קרים קרירות. לא יתנגד הגוף מהם. ואז יכנס באמבטי אשר יהיה ממנו כן. ואולם מי שירצה להכחיש גופו ומשמן בשרו ירוה. יקה המים חמים ויכנס בהם כהיותם חמים שיוכל. ואולם הראש אין ראוי לעולם שירחצו אותו במים קרים ולא פושרים. כי אם במים חמים הרבה מאד. עד שיחשוב שישרוף עור ראשו. כי המים הקרים ואם יחזקו המוח אמנם יעצרו מיתרי בו ויקררוהו. ויתקררו העצבים כולם בעבור כי המוח מקורם. ויכבדו התנועות כולם. לפעמים יחדש פלארי או הקיוויץ או לקועה מיד. ולכן ישמר מאד. וכן המים הפושרים יוסיפו למוח קרירות ורכות ויחלשו התנועות והחושים כלם. וראוי שיישן האדם אחר צאתו מן המרחץ. אמר גאלינוס אינו רואה לבשל מה שהוכן בשולו ולהתך והמס מה שהוכן התיכו. יותר טוב מן השינה אחר היציאה מן המרחץ. ואולם השינה במרחץ רע מאד. ופעמים שיוליד כאב לב בעבור המשיכה המנעת מן השינה והום המרחץ. כי חמימות המרחץ תמשוך החום הטבעי להוץ אל שמה הגוף והשינה יחייב להעמיק החום אל תוך הגוף. וצריך שישמור מאד משתיית מים קרים. כי היו אנשים ששתו מים קרים אחר צאתם מן המרחץ ונתקררו כליותיהם מיד וצבתה בטנם. ולכן ראוי לאדם שיסכול הצמא עד שיתקרר גופו. ותסתלק החמימות אשר קנו אותם האברים מן המרחץ ואז ישתה המים. ואם לא יוכל להמתין ברוב צמאו. ישתה מזוגים באשרוב מקליפת האתרון או באשרוב משמיצי או בשרופי וורדים. וכן שתיית השכר משעורים העשוי בנרעיני הרמונים. והסוכר המרוקז וליינא אלובי וויירופלי אחר המרחץ

אגרת הרמב"ם ז"ל אל הסולטאן

מוזיק. ואם המתין אחר המרחץ עד שתעבור הטימות המרחץ מהנוף ואז יקחהו יהיה זה מועיל. ר"ל זה השכר או זולתי מהאשרובש הקודמים :
 שער רבים אשר יקלו בנוזלים. ר"ל דומים לסכלותם. למה שיתחדש מהם ברוב אם הולת החוטם כאשר ירד לחוטם. או קולי. או צרירותו כאשר ירד לקנה הריאה. והטוב בו הוא שיזחר וישמור מן הנוזלים בחורף ובקיץ. ושילבש האדם בגדיו תוך המרחץ. וישמור ראשו לעולם מן הקור החזק. המביא לנוזלים. וכן מן החום החזק. יתיך המותרות הנקרשות אשר במוח וירדו. והם הנוזלים החרים. וכל הנוזלים החמים והקרים לרוב ישפכו לחללי הריאה. וימלא אותה פתאום לרוב הליחה היוורת והלשת המקבל. ויחלש כח הרוחה מהנצא השעול החוא. ויחנק האדם וימות. או יחדשו חולי העמידה שהיא קוצר הנשימה. עד שלא יוכל לשכב. ופעמים ירדו להלל האיטמומכא ויחדש הגרת המעים. והוא חולי קשה לחרפא ופעמים ירדו לגופי האיברים הפנימיים לחלליהם. ויחדש מוגלא באבר החוא. ויחדש מוגלת היותרת ומוגלת הכבד ומוגלת האיטמומכא ולזה צריך שמירה מן הנוזלים :

שער השמירה מן הנוזלים תהיה בשמירה מהמם הראש או קרר אותו כמו שזכרנו. ושלא יאכל מה שימלא הראש. כחלב והזרעונים המנפחים כפולים. ושלא יישן תכף אחר מאכלו וכל שכן בלילה. ושלא יקח הדברים החמים. כי לקיחתם ישנה השכל במהרה ושיחזק גוף המוח בהריחו הכשבים והפרחים לפי המזג והזמן. ומן הסגולות לחזק המוח. ישחוק הגרופולי עד שישוב אבק. ויושם בחצי צמרתו בזמן החורף כולו. וכן ימשה המוח בשמן אלבאן המכושם בזמן החורף יחזקו, ואולם בזמן החום הגדול יטבול הראש כמי וורדים ואלונסרין ויעפר על ראשו מעט מעט מאבק מאפקיש הפליג שחיקתו :

שער אין ראוי לאחד מן האנשים בשום מקום מן המקומות ולא בזמן מן הזמנים. שיקח מאכל התחיל בו ההפסד ואפילו מעט. ולא מה שנתקרה. וכל מה שנשתנה ריחו. ולא פושר. ולא דבר מן המעפשים כפירות המתוקנים בחומץ. והציר מדנים קטנים והחלב החמוץ והדומים להם. כי אלו חומר לקדחת. והם כסמי המות. והטובים שברופאים ויהיו מאכל המאכל שעבר לילה אחת. ופוסלים אותו בלינה. והבשר שעבר יומו כי הוא כבר התחיל בו העפוש. ואם לא יתבאר זה מיד. וישים האדם כוונתו לקחת המאכלים המתוקים. כי המתוקים הם אשר יזונו כמו שזכר גאלינוס. וכן ישתה מן המים המתוקים מהם יותר. והזכים והקרים יותר. ואם יגעל וימאס המאכלים המתוקים יתקן מאכלו במעט מן החמוצים או מה שבטעמו מלחות נכר וקובץ. כתבשיל נתבשל באייגראם או חומץ. או לימו או

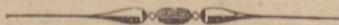
מרי השעורים או סומק או חבושים או רמונים. כי אלו המאכלים ואם הם מתוקים ואינם מזון הרב בהם הראשונה היותם בלתי נגעלים. ומהם שיתיך הליחה מהאסטומכא ויתן תאות המאכל כמו המרי. ומהם מה שיעמוד כנגד העפוש ויגנב כתבשולים יבוא בהם החומץ ומי לימו. ומהם מי שיחזק האסטומכא ויסתום פיה. כמי שנתכשל בסימאק וגרעיני הרמון והחבושים ומי בוסר הגפן. יסמך על אלו המאכלים כל מה שיוכל:

שער המנהג וההרגל עיקר גדול בהתמדת הכריאות ורפואת החליים. אין ראוי לאחד שישנה ממנהגו בכריאות בבת אחת. לא במאכל ולא במשתה ומשגל והכנס במרחץ ובתנועה. תכון בכל זאת המנהג ואפילו היה הרבר המורגל על הלוף דרך הרפואה. לא יפרד ממנו וילך אל מה שישפוט הדין. אלא במדרגות ובזמן ארוך עד שלא ישוער בשנוי. ולא שנה אדם מנהגו כפעם אחת שלא חלה בהכרח. ואמנם החולים לא תשנה מנהגם. ר"ל שלא תשפוט בעונ החולי לשנות המנהג ואפילו ליותר טוב:

שער ידוע כי יש בעלי חיים מוזג בשרם הפך למזון האדם. כבשר הזאב והשועל. ומהם נאותים כבשר הצאן. וכן הוא הדין במלבושים. והניאות בהם למלבושי האדם עורות הצאן, והיותר מויק להם עורות השועל כך זכרו הרופאים המשכילים. והוא האמת. ולזה יראה העבד כי הבגד אשר נקרא בערבי אלסובאג ראבאמה דבר רע מאד. ואמנם הבגד הנקרא בערבי אלסנבאג שבהו אותו הרופאים. וכן זכרו כי לבישת עורות החתולים יזיק. וכן רוח נשימתם. כמו שצוו להריח נשימת היונים וראותם תמיד בבית. כי זה במתוך מחלי העצבים כפלארי והעיקום והקיווץ ותנועת האברים כל אלו יהיה כמות מהם אשר יראה היונים לפניו תמיד. ובתנאי שישליך וכלם ולא יניחהו להתקבץ בשום פנים. כי הוא יעפש האויר ויפסידהו. וכן אכילת בני היונים ירפא מהליי העצבים:

שער הטוב שבכשר הצייר העפרים. וכן הארנבת. לה תועלת התאמתו בנסיון. וזה כי אכילת מוחו יועיל מן הרעש וחליי העצבים. ועור הארנבת יחמם היטום טובים ויועיל מחליי העצבים. וכל שכן לזקנים. וחמור לו סגולה גדולה לחזק הראות. התאמת זה בנסיון. אכילת בשרו וכפייית העינים על תבשיל בשרו יחזק כשיאות. ויפתח סתומי העצבים החלולים. התאמת זה בנסיון. זה שוער שרצה העבד עתה מטה שצריך אל אדוני. והשם ברחמי יאריך ימי אדוני ויתמיד לו הכריאות. ויתן לו הצלחת שני העולמים.

כחפץ עבדו. משה בן מיימון הספרדי.

גם זאת מצאתי פרק ממאמרי הרמב"ם ז"ל לאחד כחבריו.

שמע מה שיהנך בעוה"ז ובעוה"ב. דע שכעלי התורה והוריון במצות נחלקו לב' חלקים, מהן בעלי דעה שלמה בדעתם כמו שהם שלמים בתורתם ומהן חסרי הדעת, והאיש מזה החלק האחרון מויק כבני אדם מאד מאד, ובנפשו יותר, והוא שיקראוהו חז"ל חסיד שומה ומנו אותו מכלל גזרת העולם המזיקות לבני אדם, ואמרו רשע ערום אשה פרוצה וחסיד שומה הרי אלו מבלי עולם, ואני אפרש לך מנהג האיש שהוא מאנשי החלק הא', ומנהג האיש שהוא מהחלק הב', כי הראשון לא יתעסק אלא בתורתו ובעולמו וישים בני אדם נפרדים ממנו לא יתערב עמהם ולא ישמע דבריהם עד שלא יצטרך להכחישם בדבר המחויב בהכחשה, ולא ישנאהו מי שראוי לשנאותו, ולא יקדים נפשו להיות שופט כדי שישליך מעליו משא הכבד שלא יוכל שאת אותו אלא כעל חוב בתורה ובמדע, וילך אחרי העבודה אשר כינו ובין הבורא ויעשה אותה בסתר ויראה כמו שהוא דבר מוכרח וירצה להסתתר ממנו, כמו שאמר הכתוב והצנע לכת עם אלהיך, והאיש אשר יתהלך בזה הדרך מרוצה לפני הבורא ואהוב לבני אדם ולא יחוש להטאות בני אדם, ולא יצטרך להפרע ממי שעשה לו רעה מפני שהוא מתפרד מבני אדם, והמנהג האיש הב', שיומן עצמו לדברים המזנונים שיכנס להרע לבני אדם ושיקדים נפשו להתקוטט עם האנשים ויתערב עמהם וישמע לדבריהם ויכניס עצמו במלחמותם וישא כובד משפטיהם ויזמן עצמו להיות דיין, ולכך לא יסור תמיד מן החטאות ורעות בני אדם ורודף חטריבות, ועל הכל יצטרך להיות כעסן, יאמר דברים שאינם הגונים ויעמיד דברים מכוערים ויפסיד תורתו והדרך שיחשב שיצליח בה, ויפסיד עולמו במריכות בני אדם עמו ושנאתם לו, וכשידעו זה גדולי החז"ל נהגו כפרידה מן בני אדם וחושבין עצמן מן הדין ומתקרבין לתלמוד תורה בלבד, והאל ידריכנו עליו למה שיצילנו בב' עולמות. הסתכל אופני החכמה כמה הנאות גדולות יש בה וצריך שישים אותה תמיד לנגד עיניו, והאל יסייע אותנו על עשייתם. אמן נצח טלה:

נוסח האגרת שהשיב רבינו משה בר' מיימון ז"ל לקהל הקדוש הנהדר קהל לוגיל ז"ל.

מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה, כנדגלות איומה, היא העדה הקדושה, האבן הראשה, אשר על לוח לבם התורה חרושה, וקשתם במלחמה נחושה. ולהם לברם היא היום מורשה, ערת לוגיל המה החכמים היקרים, השירים האדירים, כלם גבורים, יגן אלהים בעדם לעולם, וירבה שלום בגבולם,

אמן

אמן מאת המתפלל בעדכם, להתמיד אל שלותכם, ולחזק אל בית החכמה על ידיכם, משה בר' מיימון ז"ל.

הגיעו אלינו כתביכם הראשונים והאחרונים ועליכם חתומים האנשים אשר נקבו בשמות וברכנו הכל בכלל ובפרט ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וכו', ומדברייכם ושירותיכם ושאלותיכם נכר רוב חשקיכם בתורה ורדיפתכם אחר החכמה ותשוקתכם אל המוימה, וידענו שהחתומים שרינו וכהנינו ולוינו כלם נשיאי עדה אנשי שם, מן הגבורים אשר מעולם אנשי השם יעש ה' להם שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ אמן. ואל יקשה בעיניכם אלופי איחור תשובתם עד עתה, כבר הודענו העלה בכתב הרב ר' יהונתן הכהן בחיר יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח, וכבר השבנו על אותן הספקות ושלחנו לכם עם זה הכתב החלק השלישי ממורה הנבוכים בלשון ערבי, ואשר שאלתם שאעתיקנו לכם אני בלשון הקודש, מי יתנני כירחי קדם לעשות שאלתכם בזה הספר ובשאר הספרים שחברתי בלשון קדר, אשר הקדיר שמישי כי אהליהם (ג"ב ג"ל אהלי חם) שכנתי, ושמחה גדולה היתה לי בזה להוציא יקר מוזלל ולהשיב גולה אל הבעלים, אבל סבות הזמן סבבוני אפילו הפירושים שעשיתי וכמה ענינים שחברתי בלישנא דרבנן שהם עדיין אפילות לא נשאר לי פנאי לרקדק אותן ולהגיהן עד שיצאו לאור העולם, וכ"ש להעתיק מלשון אל לשון, חי נפשכם אלופי ומיודעי אפילו לכתוב פרשה קמנה אין לי פנאי לא ביום ולא בלילה, ומפני כבוד הצבור צערתי עצמי וטרחתי לכתוב כתב זה כלו בכתב ידי, ומכל מקום הנה אצליכם בן החכם משמח אב אשרי יולדתו, הוא התלמיד היקר נזר המשבילים ר' שמואל יצ"ו ב"ר יהודה החכם ז"ל, נבון ומשכיל ורחב לב הרבה ובעל דעה נכונה, ולשון לימודים נתן לו האל ולא יבצר ממנו כל אשר חפצו להעתיק לכם, וכבר כתבתי לו כתב בכתב ידי בלשון ערבי והגרי על עסקי ההעתקה, ואם (ואתם) אלופי ומיודעי חזקו ויאמץ לבבכם הרי אני מודיע לכם שלא נשאר בזמן הזה הקשה, אנשים להרים דגל משה ולרקדק בדברי רב אשרי אלא אתם וכל הערים אשר סביבותיכם, שאני ידעתי שאתם קובעים מדרשות תמיד ושאתם בעלי בינה וחכמה, אבל ככל המקומות האלה אבדה תורה מבינים, רוב המדינות הגדולות מיתות ומיעוטן גוססות, וכמו שדשה

ארבעה מקומות חולים, בכל ארץ ישראל ובכל סוריא מדינה והיא אחרי, שבה מקצת חכמים ועוסקיהם בתורה, אבל אין ממיתין עצמם באלה ובכל הגולה ובכל שער (בכל ושנער), שנים שלשה נגררים, ובכל תימן וערי המצר הערבים כלם מעט עוסקין בתלמוד, אבל אינם מכירים אלא הדרוש וקבל שבר, לפי שבקצוות הן וכבר נתנדבו מהם אנשים בעלי ממון יברכם ה', ושלאו שלוחים וקני שלש נוסחאות מן החבור ונתנו נסחה בכל גבול וגבול, הוא שהאיר עיניהם ותקן מעשיהם עד הודו, אבל היהודים שבהודו, אינם יודעים התורה שבכתב ואין להם מן הדת אלא שהם שובתים ונימוסים לשמנה, ובערי העלונים שהם בדת ושמעאל קוראים בתורה שבכתב ועושין כפשטה, וערי המערב בעונותינו כבר נודע את אשר נגזר עליהם, ולא נשאר לנו עזרה אלא אתם אחינו אנשי נאולתנו, חזק ונתחוקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, השתדלו להיותכם אישים בני חילכם (חיל, כי) הדבר תלוי בכם ועליכם מצות או חלוץ או יבם, ואל תשענו על מלחמתי, אני היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא שכבר זקנתי ושכתי, לא מרוב השנים אלא מטבע הגוף שהוא ידוע חולי, והבורא יתברך יסייע על ידכם וישים אתכם לשם ולתהלה ברכה בקרב הארץ, אמן, תמו דברי משה.

אגרת רבינו הרמב"ם ז"ל להחכם רבי שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון זצ"ל
אדות העתקתו את הספר „מורה הנבוכים" משפת ערבית ללשון עברית.

לפי שכלו יהלל איש וגומר, והגיעו אלי אני משה ב"ר מיימון הספרדי ז"ל, כל כתבי התלמוד החשוב היקר המשכיל המבין, נזר התלמידים, צבי החכמים, כבוד החכם ר' שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון הספרדי זצ"ל, ומקודם שנים שמענו שמע השר ותנכבד החכם כבוד רבי יהודה אביך זצ"ל, והודיענו ברוב חכמותיו וצחות לשונו בלשון הנרי (מצרי) ולשון עברי, מפי אנשים חכמים וידועים מאנשי עיר גרנאטא י"א, שהם מבני אלפכאר ומהם הזקן אבן-מתקא, גם איש חשוב נכבד חכם מחכמי מדינת מולידולה בא הנה, וספר לנו בכבודו זצ"ל, וכן כשבא אצלנו היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר, תלמוד הרב רבי אברהם בן רבי דוד זצ"ל הרב הגדול שבפישקורא י"א, וגם היה לומד אצל החכם הרב ר' אברהם בן עזרא זצ"ל, גם הוא ספר לי אדות החכם הנכבד אביך זצ"ל, והודיע לי כל הספרים שהעתיק מספרי הדקדוק ומספרי החכמות, ולא ידעתי שהניח לי, וכיון שהגיעו אלי כתבך בלשון העברי ולשון הערבי, והבנתי ענייניך ויופי

יופיו ציוריך, וראיתי המקימות שנסתפקו לך במאמרנו הנכבד ספר מורה הנבוכים, והמקימות שהרגשת בהם כשבוש הסופר, אמרתי אז כאשר אמר בעל השיר הקדמוני, לו את אבותיו ידעו אז אמרו, הוא מעלת האב לבן נוסעת, ברוך מי ששלם משכורת החכם אביך זצ"ל ונתן לו בן כזה, ולא לו בלבד אלא לכל החכמים כי ילד יולד לנו בן נתן לנו, וכאמת כי הוא פרי צדיק עין חיים, וטוב העין למאכל וכי תאונה היא לעינים, ונחמד העין להשכיל, וכבר הוביל לנו מפריו תשורה ואיכל, ותחי כפי כדבש למתוק.

יפה שאלת בכל אשר שאלת, וכל המקומות אשר שערת בהם חסרון תיבה או תיבות, כך הוא, וכבר פרשתי לך כל הדברים בלשון ערבי כסוף כתב זה והודעתך כל עניניך וגם הספרים שתתעסק בקריאתם ותניה וזולתם, לך בודאי ראוי והגון להעתיק מלשון אל לשון, לפי שלב נכון נתן לך הבורא יתברך, להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, והכרתי מדברייך שלבך ירד עד עומק הענין ויגלה לך מצפוני הסודות, והנה בארתי לך בלשון עברי איך תעשה בכל ההעתקה, תן לחכם ויחכם עוד חכם בני ושמה לבי גם אני, היך שבשעה ששמעתי כל דבריך, וראיתי יופי מאמריך והבנתי עומק ציוריך, ודעת שפתיך ברור מללו, מאד שמחתי ותמתי להמצאות בן חכם כזה, והוספתי תימה, האיך יהיה טבע בן שנולד בין העלנים כך, וירדוף אחרי החכמות ויהיה מהיר כל כך בלשון ערבי, שהיא ודאי לשון עברית שנשתבשה מעט, ועוד האיך יבין דקדוקי הלשון בענינים עמוקים, אין זה אלא כשרש מארץ ציה, האל יתברך יאיר עיניך כמאור תורתו, עד אשר תהיה מאוהביו כצאת השמש בנבורתו, אמן כן יאמר ה', והגיעו כתבי הישיבה הנשאה הנכבדת המשכלת, יתמיד האל יתברך מעלתה, ויוסיף תמיד הצלחה על הצלחתה, והכמה על הכמתה, ועמדתי על כל מה שנסתפק לך בהעתקה, וראיתי כל המקומות אשר טעה בהם הסיפר, וידעתי ההקדמות מהם, והפרקים אשר לא נתבאר לך ענינים הבנה שלמה, ובקשת פירושים. ואני אבאר לך הכל אחר שאזכיר לך כלל אחד, והוא שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת (אחרת) ג"כ, וישמור ג"כ סדר המאמר וסדר הדברים יטרח מאד, ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר, ואין ראוי לעשות כן, אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון שיבין הענין תחלה ואחר כך יספר ויפרש במה שיוכן ממנו הענין ההוא בלשון ההוא, ויבאר היטב, ואי אפשר לו מבלתי שיקדים ויאחר, יספר מלה אהת במלות רבות, ויספר מלות רבות במלה אחת, ויחסר תיבות, ויוסיף תיבות, עד שיסודר הענין ויבואר יפה, ויובן הלשון לפי הלשון ההוא אשר יעתיק אליה, וכן עשה חנני בן יצחק בספרי

בספרי גאלינוס, ועשה יצחק בנו ג'כ בספרי ארוסמו, ועל כן באו כל פירושיהם מבוארים ביותר, ולכן ראוי לנו שנתעסק בהם לבדם ונניח זולתם, כן ראוי לישיבה המעולה לעשות בכל מה שתתגרמיה ותעתיקהו לאדונים ההם הנכבדים, ועיני העדה הבוחרים באמת, השם יתברך יהדר בהם שאר קהלות חכמי ישראל, ויעורך וירבה שרך :

והנני מתחיל עתה להשיב לך על כל פרק ופרק, ולפרש לך מה שבקשת פירושו, ולזכור לך הנוסחא האמתית וההעתקה הראויה אשר תניה בה הנוסחא ההיא המוטעת, על סדר מה שבא בכתבך, החלק הראשון גם את השני, גם את השלישי, ובורא עולם יתברך יודע איך כתבתי לך השיעור הזה ואני בורח מבני אדם, מתיחד ומתבודד במקום שלא ירנישו בי, ואני פעם נסמך לכותל ופעם כותב ואני שוכב ברוב חולשת הגוף, כי חלוש כחות הגוף מחובר אל הזקנה אני . —

ואמנם מה שזכרת מענין בואך אצלי, בא ברוך ה' ומבורך שבבאים, ואני שש ועלו ושמה כזה והפני נכסף ומשתוקק לחברתך, ותאב ומתאוה לראות פניך הנעימים יותר משמחתך בי, ואף על פי שיקשה עלי רכבך סכנת הים, ואמנם אודיעך ואיעצך שלא תסתכן על עצמך, כי לא יגיעך מבואך אלי זולת ראות פני, ומה שתגיעהו מכבודי כפי יכולתי, אמנם תועלת חכמה מן החכמות, או להתיחד ולהתבודד עמי אפילו שעה אחד (אחת) ביום או כלילה, אל תוחיל בזה כלל, כי תוכן עניני כמו שאספר לך. אני שוכן במצרים, והמלך שוכן באל-קאירה, ובין שני הסקומות שני תחומי שבת, ולי על המלך מנהג כבד מאד, אי אפשר לי מבלתי ראותו בכל יום בתחלת היום, אמנם כשיצאהו חולשה או יחלה אחד מבניו או אחת מפלגשיו, לא אסור מאל-קאירה, ואני רב (רוב) יומי בבית המלך, ואי אפשר לי גם כן כפקיד אחד או שני פקידים יחלו, ואני צריך להתעסק ברפיאתם, כללו של דבר כל יום ויום אני עולה לאל-קאירה בחשכמה, ובשלא יהיה שם שום מכשול ולא יתחדש שם שום חדוש אשוב למצרים אחר חצי היום, על כל פנים לא אניע קודם, ואני מתרעב, ואמצא האכסדראות כלם מלאות בני אדם נכרים ויהודים, בהם חשוב ובלתי חשוב, ושופטים ושוטרים, ואוהבים ושונאים ערב רב, ידעו את עת שובי, ארד מעל הבהמה, וארחץ ידי, ואצא אליהם לפייסם ולרצותם ולחלות פניהם כדי למחול על כבודם, להמתין אותו, עד כדי שאוכל אכילת עראי, והיא מעת לעת, ואצא לרפאותם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות חלייתם, לא יסור הנכנס עד הלילה, ולפעמים כאמונת התורה עד סוף שתי שעות מן הלילה או יותר, אספר להם ואצום ואדבר עמהם, ואני שוכב פרקן מרוב העיפות, ויכנס הלילה ואני בתכלית החולשה לא אוכל לרוב, סוף

סוף דבר לא יוכל אחד מישראל לדבר לי או להתחבר ולהתבודד עמי, זולת יום השבת, אזי יבואו כל הקהל או רובם אחר התפלה, אנהני הצבור במה שיעשו כל ימי השבוע, ויקראו קריאה הלושה עד הצהרים וילכו לדרכם, וישיבו קצתם ויקראו שנית אחר תפלת המנחה עד עת תפלת מעריב, זה תוכן עניני היום, ולא ספרתי לך אלא קצת מה שתראהו אם תבא בעזרת האל יתברך, וכשתשלים לאחינו פירוש והעתקה מה שהתחלת בו, שאחר שהתחלת במצוה תגמור אותה, ואחרי כן בוא תבא כרנה על דרך הבקור, לא לכבל תועלת הלמוד, כי יצר זמני מאד.

(מכאן ואילך כתב לו בלשון ערבי כל מה שיועד להודיעו תשובות על שאלותיו, ובאור כל הדברים המסופקים ששאל ממנו, וצוה לו לחזק את בדיק ההעתקה ולהגיה הספר, ואחר כן הודיעו כלל הספרים שיתעסק בהם בלמוד החכמות, והזהירו מספרים שלא יפסיד זמנו בהם ולא יתעסק בלמודם, ובכלל דבריו אמר לו, וזה לשונו: והזהר שלא תעיין בספרי אריסטו אלא בפירושיהם, פירוש אלכסנדר, או פירוש תמסטיוס, או באור אבן-רשד.)

אמנם הספרים אשר זכרת לי שהם אצלך ועמך מהם ספר התפוח, וספר בית הזהב, כלם היוות ורוחות והבלים, ואלה השני ספרים הם מכלל הספרים המיוחסים לאריסטו, ואינם לו, וספר הכמה אלהית שהכיר אל ראזי הוא לו, אבל אין בו תועלת, לפי שאלראזי היה רופא בלבד, וכמו כן ספר הגבולים, וספר היסודות שהכיר יצחק הישראלי גם הם כלם היוות ורוחות והבלים, כי יצחק הישראלי גם הוא היה רופא בלבד, ואמנם ספר העולם הקטן שחבר רבי יוסף הצדיק לא ראיתיו, אבל אני ידעתי את האיש ואת שיחו, והכרתי ערך מעלתו ומעלת ספרו כי בלא ספק הנהיג בו מנהג בעלי התארים, ובכלל אומר לך לא תתעסק בספרי מלאכת ההגיון, אלא במה שהכיר החכם אבונצר אלפראכי לבדו, כי כל מה שחבר בכלל, ובפרט ספר ההתחלות הנמצאות שלו, הכל סלת נקיה, ויתכן שיכין וישכיל האדם מדבריו, לפי שהוא היה מופלג בחכמה, וכמו כן אבובכר בן אלצאיג, חכם פילוסוף גדול, ודבריו וחבוריו כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, וספרי אריסטו הם הם השרשים והעקרם לכל אלו החבורים של חכמות, ולא יובנו כמו שזכרנו אלא בפירושיהם פירוש אלכסנדר או תאמסטיוס או ביאור אבן-רשד, ואמנם זולתי חבורי אלה הנזכרים כמו ספרי בנדק לוס וספרי פיתאגורס וספרי הרמ"ס וספרי פורפיראס, כל אלה הם פילוסופיא קדומה, אין ראוי לאבד הזמן ולהעבירו בהם, ודברי אפלטון רבו של אריסטו בספריו וחבוריו הם עמוקות ומשלים, והם עוד מטה שיספיק לו לאדם משכיל זולתם, לפי שספרי אריסטו

אריסטו תלמידו הם שייסיפיקו על כל מה שחבר לפניהם, ודעתו (ר"ל דעת אריסטו) הוא תכלית דעת האדם, מלבד מי שהשפיע עליהם השפיע האלהי עד שישנו אל מעלת הנבואה אשר אין מעלה למעלה ממנה, וספרי עלי-אבן-סינא אע"פ שיש בהם דיוק טוב ועיון דק, אינם כספרי אבונצר אלפראכי, אבל ספריו מועילים, והוא ג"כ איש ממה שראוי לך להתעסק בדבריו ולהתבונן בחבוריו, עד כאן הגה היישרתיך, והורתיך למה שתעיין בו ולמה שתטריד שכל נפשך היקרה, ושלומך ידידי, בני ותלמודי, ירבה ויגדל, וישע יקרב לעם עני ודל, כתב.

ביום שמיני לתשרי, א' תקי"א לשטרות, ושלוש.

משה ב"ר מיימון הספרדי ז"ל

המכתבים האלה מלאחי בספר תשובת הרמב"ם ז"ל דעום ליפטיא, אולם באשר היו מכתבים בכתב יד של הספר דברי משה. וגם מפאת גודל ערכם ויקרם עינים, לא מנעתי מלהביאם בספר הזה. יעקב מחרש"ק.

ארזי תשובת רש"י הלבנון

א) וששאלתם ראובן ושותפיו שנשבעו בספר החורה שלא יעכב איש חלקו של חברו מאחר שייסכימו לחלוק. ועכשו הסכימו לחלוק. ומעכב ראובן משכונות בידו מן השותפות עד שיפדו. ושואלים אתם אם עכב על שבעתו אם לאו. יש חילוק בדבר זה. ולא פירשתם ככל הלוקך. אם כך נשבעו שמאחר שירצה אחד מהם לחלוק לא יחא חברו מעכב עליו. הרי עכב. ואם מפני שהוא משכון כלי שלם ואין להפסידו. אית דינא דגוד או אגוד. או יתנהו ביד נאמן עד שיפדה. ואם כך נשבעו שמאחר שייסכימו שניהם לחלוק לא יעכב אחד מהם חלק חברו. הרי בכלי זה לא הסכימו שניהם. ולא היתה שבעה זו אלא שלא יגלגל עליו לתפוס השותפות מחמת תביעה אחרת שיש לו עליו לפני השותפות או לאחר השותפות. וזה שלא עכבו אלא מחמת שלא כפדו. לא עכב על שבעתו. ומכל מקום מאחר שאומר שמעון שמלא בו עול. ואינו נאמן לו עוד. ב"ד כופין אותו לחלוק או לתת ביד נאמן. ואחם תנו לבבכם לרדוף שלום וראו כי צעיתו לקו אותם שצביצותיכם מכה כחלה מאד. ושנו רבותינו גדול

השלוש שניתן בחלקן של לדיקים שנאמר יבא שלום וגו' ולא ניתן בחלקן של רשעים שנאמר אין שלום אמר ה' לרשעים. ומי ששמו וזכרו של שלום ישפות לכם שלום :

ב) וששאלתם מנא אתי בספרי דבי רב בשבועת שוא והרי הכתוב מוסיף מכללה להחמיר. וקשיא לך מה הוא חומר דידה מן שבועת צטוי. היינו חומר דאלו שבועת צטוי ניתנה שגגתה לכפרה. וזו לא ניתנה שגגתה לכפרה. והרי הוא בלא ינקה. ועוד שבועת צטוי לא אוכל ואכל חייב מלקות. דהיינו לאו שיש בו מעשה. אבל אוכל ולא אוכל מזיד פטור מלקות. דאיתמר שבועת שאוכל כבר זו היום ועבר היום ולא אכלה. ר' יוחנן ורשב"ל דאמרי פטור. מר משום התראת ספק ומר משום לאו שאין בו מעשה. ואלו שבועת שוא. לאו שאין בו מעשה היא ולוקה טעמא משום דדמיא לשבועת שוא הוא. דלשעבר נשבע ואתרבי מלשוא לשוא שני פעמים :

ג) וששאלתם ראובן ושמעון שהלכו לשוק והתנו ביניהם שכל מה שיעלה שבר לאחד זין בסחורה זין במזיאה זין בכל דבר. יחלוקו זה לזה. ובחזרה האחד לבדו עם פרקמטיא שקנו בשותפות נתפס בידי רשעים ונתן ממון צדיון וחובע מחברו ליתן חלקו צדיון. שהרי שותפים הם והיה בא עם הסחורה שהיתה של שניהם. לשמרה כדרך שותפים. ועוד שהתנינו להיות שותפים בשכר ובכאן שיש הפסד נשוא בהפסד. והלא משיבו לא היינו שותפים אלא בעירנו בשוק אבל משעת לאתנו מן העיר נפרדה חבילתנו ואלו היית משתכר ממון רב הרבה לא היית חולק לי. וזה מודה בקך. ובאו לפניך לדין ופטרוהו. (אלי ר"ל) ובאו לפניכם לדין ופטרוהו). ויש חולקין בדבר לחייבו. טעם החולקין לא פורש. ואני אין בידי ראיה מהיכן לחייבו. והע"פ שעדיין כל זמן שלא חלקו פרקמטיא שותפים הם. ואלו לא התנו כל מה שיפסיד האחד ישלם לו חברו חלקו. ואם מפני ששנינו קרוב לשכר ורחוק להפסד רשע. לא נאמר דבר זה בנותן פרקמטיא לחבירו על מנת שאם ישתכר יחלוקו עמו ואם יהיה הפסד בפרקמטיא על המקבל להשלים. . . . שכל האחריות על המקבל. מנא אתי פרקמטיא זו עליו מלוב ומה שהנותן נוטל חלק אינו אלא רבית. ושכר בעילות מעותיו עומד ונפול. אבל בדבר זה אין לך עליו אלא תרעומת. שהרי קבל עליו אחריות חלקו. ומפסיד חלי הפרקמטיא. אבל אחריות גופו של שותף זה לא קבל עליו. והע"פ שהי' . . . חלק חברו עם חלקו. אין זו טענה לחייבו לזה. שהרי ראיה גדולה הבאת לדברך שטף נהר את חמורו ואת חמור חברו וכו' וכ"ש זה שהיה טורה זה כבולו. וזה לא אמר לו קום רדוף והכנס למקום גדודי לסטים ועלי פדיוןך. וכי יבא דבר המחייבים וראיות שלהם נדעה מה טוב :

(ד) **וששאלתם** שטידך ראוּבן על בַת אחיו וקיימו דבריהם . והניחו תשומת יד ביד קבלנים . על מנת שהחוזר בו יפסיד ערבנו כדרך שהורגלו ברוב מקומות . ועברו כמה שנים וחוזר בו ראוּבן . והנה שמועון אחיו תובע הערבון מיד הקבלנים שהחזירוהו לראוּבן . ותלמיד אחד מסייעו ואומר קבלן דכתובה לא משתעבד . ואם דאסמכתא היא ואסמכתא לא קניא . טעה התלמיד בכל הדין . חדא דקבלן דכתובה משתעבד . דמשה בר עזרי ערבא דכתובה דכלתיה הוה וכו' (בתרא קע"ד ב') ומוחזיקן וערב דכתובה מי משתעבד . ומשינין קבלן הוה . ועוד מה ענין קבלנות זו אלל קבלנות דכתובה . קבלנות דכתובה זה המתפס מעות או מטלטלין לאשתו בכתובה . ומסרתן ליד שלישי . והחזיקן לבעלים . אלל קבלנות זו אינה אלל ערבות לקיים תנאים . ואסמכתא זו ודאי קניא . ואם נעשה הדבר בפני חשוב בעיר . קיימא לן אסמכתא קניא . והוא דקנו מינייה דדיינים . ואפילו יש חשובין מהם בשאר מקומות . אין לנו אלל דיינים של אותו מקום . דה"כ אין לדבר סוף שאין לך דיינים שלא יהיה חשוב ממנו בסוף העולם . ואומר אלל השופט אשר יהיה צימים בהם וכל שלשה שנתמנו (בארץ ישראל) על ישראל הרי הן כבית דינו של משה לענוש נכסין ולהיות הפקדן הפקר . וכל שכן על שידוכי אשה שהנסיגו הראשונים כן שלא לבייש צנות ישראל . ויש מן הדין לקונסו ממנו . . . ותלמיד המסייעו אין חולק כבוד לתורתו יד מריע (אולי לחלק ידי מריעים) ומן השנים מנעוהו מכבוד ויכסו ממנו גלויותיה של תורה . וכל שכן שלא יבין במעמקה ולמוכיהם ינעם ועליהם תבא ברכת טוב .

שלמה ב"ר יצחק :

(ה) **וששאלתם** מהיזין ב' שלמטן הזכרו כך אמר זה טעם מר' רב האי גאון ז"ל שה' ור' וו' שבתכרו עולים ששי"ג מלות שבתורה והכ"ף הנשאר מחוכה י"ח כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע , פשו לך ב' כנגד ב' פעמים שנאמר אני ה' אלהיכם אני שעתיד ליפרע אני הוא שעתיד ליתן שכר , לכך תקנו להם חכמים אלו ט' תיבות שנאמר באלל נאמן ברך שם כבוד מלכותו :

(ו) **ומפני** מה ישחב ט"ו תיבות כנגד ט"ו קילוסין שבירך המקום לישראל בט"ו תיבות שבברכת כהנים מן יצחק ה' וישמרך :

(ז) **אמרי** במערבא דמשתחחן שמונה עשרה בתפלת חנה . רמה קרני כנגד מגן אברהם . ממית ומחיה כנגד מחיה מתים . אין קדוש כה' כנגד האל הקדוש . אל דעות ה' כנגד חוקן הדעת . וכשלים אחרו חיל הרוח בתשובה . מוריד שאל ויעל מרבה לטוב . כי שמחתי בישועתך גואל ישראל . מקים מעפר דל רופא חולים . שבעים בלחם נשכרו מברך השנים . רגלי חסידיו ישמור מקבץ נדחי ישראל . ה' ידיו אפסי ארץ ארבה לדקה ומשפט . רשעים

בחשך ידמו מכניע זדים . קשת גבורים חתים מבטח ללדיקים . וירס קרן
משיחו את למה דוד . אין לור כאלהינו שומע תפלה . אל תרבו תדברו זו
עבודה . ילא עסק מפניכם זו הודאה . ויתן עוז למלכו שים שלום :

(ח) **וששאלתם** היכי דמני שאסור לי שב בלד ד' אמות של תפלה שכשיעמוד
אדם להתפלל אסור לאחר לי שב בלד ד' אמות של תפלה

שמקום שכינה הוא . ורחיה לדבר שכשנפטר אדם מתפילתו לריך לפסוע
ג' פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי הוא כאלו
לא התפלל . וכל כך למה מפני כבוד השכינה וקיימא לן ד' אמות של תפלה
מקום שכינה ונראה כאפיקורוס שזה עומד בתפלה וזה יושב בטל . אבל
אם היה קורא קריאת שמע או עוסק בתפלה ואין מפליג בדברים אחרים
מוחר . תניא בצרכות סומכוס אומר המאריך באחד מאריכין לו ימיו
ושמותיו . אר' אחי בר יעקב ובל"ת כלומר ובל"ת ולא בחי"ת דכל כמה
דמאריך בחי"ת ואומר ה' בלא דלת לא משתמע מידי . ועוד כי הוא משמע
לשון אחיה הלכך אל יארוך בחי"ת אלא בל"ת יאריך עד שיטור שיעשו
יחידי בלבו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם . דאר' אשי ובלבד שלא
יחטוף בחי"ת . כלומר בשביל אריכות הדל"ת לא ימחר בקריאת החי"ת פן
יקראנה בחטף בלא פתח כלומר בשבא עומדת וידיקנה אל האלף שלא נכון
לעשות כן דאין במשמעו כלום . ולא יאריך יותר מדאי אלא שיטור דמחשב
בלבו לד' רוחות הארץ להאמינו ולייחד אלהותו על כל הילודים על שם ממזרח
שמע ועד מזבחו גדול שמו בגוים . ובלד' רוחות התהום לייחדו בכלם על
שם ומתחת זרעות ובארבע [ובז'] הרקיעים לידע ולהודיע שאין בכלם
אלא רשות אחת כדאמרין התם ה' לבאות אות הוא בלבא שלו לומר מלך
הוא בכלם , ז' שלמען תזכרו לריך להחיו בכה כדי שתהא נשמע אות זה
ואם יקראנה בשפה רפה משמע קריאתה ס' ונראה כאלו אומר למען
תשכרו . ותן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס :
(ט) **מכניסי** רחמים הוקבעו בלשון עברי אע"פ שאומרים בלשון ארמי מחי
ומסי מרן דבשמיא וטעם הדבר לפי שאין מלאכי השרת מכירין
בלשון ארמי :

(י) **ומפני** מה סוטה נבדקת בג' דברים בניים ובעפר ובכתב שנאמר והשקף
את האשה ומן העפר אשר יהיה וגו' וכתב את האלות . כך פירשו
רבותי כי הסוטה והמנאף עמה עברו על ג' דברים שאמרו חכמים הסתכל
בג' דברים ואין אחת בל ידי עבירה . ואלו הן דע מאין באת מטיפה
סרוחה וכנגד טפה סרוחה היו משקין אותה במים . ולאן אחת הולך למקום
עפר רמה ותולעה כנגד עפר היה נותנים עפר במים . ולפני מי אחת עמיד
ליתן דין וחשבון וכתב לה את האלות על שם שעברו על ג' דברים שאמרו

חכמים הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה. לך היו בודקים אותה בג' דברים האמורים למעלה. וכשם שהיו בודקים את האשה כך היו בודקים לאיש שנאמר וצאו בה המים ב' פעמים רמ"ח תמלא המאחרים: (יא) **ושאלתם** הנח לכן לישראל שיהיו שוגגין ואל יביו מזידין והוקשה לו מה נעשה לכמה מקראות הוכח תוכיח ואתה כי הזכרתה רשע ולמוכיחים ינעם אמת כי נלטוו הנביאים והחכמים להוכיח את ישראל אחד יחיד ואחד לבור ואם יראו אותם עוזרים מזידים על התורה יוכיחום וטעם כבזשים להחזירם למוטב ואף אם לא ישמעו ואתה את נפשך הללת. ואף על השוגגין על שאין יודעין שהדבר אסור ואם יודעים יחזרו למוטב עליהם להזהירם את החוקים ואת התורות ודרך הישר ילכו בה אך את המחזיקים התייר אסור ופשטו התיירו ציויכם ואם לא ישמעו אם נודיעם יעברו עליה יפה השתיקה ולא להענישם על המזיד ואין זה דומה לרואה את חבירו עובר מזיד שנלעבה למחות ואפילו אין מקבל כמו שכתב וממקדשי תחלו דהתם כי לא מתיבו בהו מני עונש מזיד עליהן ומחייבו בהו דילמא ליייתי: (יב) **וברבת הלל** של פסח שאין מצרכין לגמור את הלל כשאלו אמרים ההגדה משום שפוסקין אותה לשנים שאומר עד חלמיש למעונו מים ואחר כך גומר את ההלל:

תשובת רב האי לר' נסים מקירואן ז"ל

(יג) **שכתבתם** מנהגינו שמסיימין אחר הפרק בכל יום (כי החיוב הוא לשלש שלישי במשנה וכו'), בבית הכנסת בזה השמועה אמר ר' אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבין שלום וכו' בסוף ברכות ואומרים אחר השמועה אין כאלהינו אין כאלהינו אין כאלהינו (כן המנהג עוד היום אצל הספרדים ואומרים קדים עד שבאו מקצת תלמידים ממארים ואמרו שהרב במארים חבר דבר שיאמר אחר הפרק בכל יום קודם זו השמועה והנה נכתב אותו לאדונינו גאון כדי שיעמוד עליו. ברוך אלהינו אשר נתן לנו חלק טוב וחלק יפה וגורל נעים ונחלה יפה שאין חלק כחלקנו ולא גורל כגורלנו ולא נחלה כנחלתנו לפיכך אנו חייבים להודות לבוחר מנחנו שנאמר חבלים נפלו לי בצנעימים וגו' אברך את ה' אשר יעלני וגו' זה מעין ברוך אלהינו וכו' והבדילנו מן החושים כפי מנהגנו בשינוי לשון אבל בשווי הענין), ואומרים אחר כך אמר ר' אלעזר ואמרנו אנו מנהג אבותינו בידינו לא נחליק ולא נתייר ולא עוד אלא שאם נאמר זה וחבר אחר כמוהו מחר ויאמר אמרוהו ואין לנו אלא מנהג הישיבה הקדושה (ישיבת צבל), וכתבו לאדונינו כדי שיכתוב לנו מנהג הישיבה הקדושה כדי שנעשה כמוה ויודיענו

אם נניח מנהגנו וכאמר זה . ויש ממקלס הסלמודים מי שיערער ואמר כי הקדיש לא יאמר על פחות מג' פסוקים וזו השמועה אין אחס אומרים בה אלא שני פסוקים יודיענו אדונינו אם יש בדבריו (בדברי הרב ממלרים) , ממש ואס לאו . ויבאר לנו כל דבר :

בך מנהגנו כמו שאתם עושים או קרוב ואלו מחילין ובה לליון , ואני זאת בריתי אחס ואתם קדוש וקרא זה ואשר חובר במלרים אין דברים מכוערים אלא דברים יפים לעממיהס . אלא שאתם מנהג הראשונים טוב וטפי עדיף . וכל סכן בזמן שיש מסרבין ומערערין בדבר ולא רליון בו כדקאמרינן רבה בר שמי אמר דלמא אחי לאנלו . ואשר אמרו לא יאמר קדיש על הפחות משלשה פסוקים אין זו הלכה אמורה אלא שכך מלינו בסדרא (סדר קדושה) שאמר ובה לליון ואני זאת בריתי ואתם קדוש ואתריבין יקרא זא"ו ופעמים צבית האבל ובה לליון ואתם קדוש וקרא זא"ו (מדלגין ואני זאת בריתי) אלא שכבר נקראת תחלה פ' תהלה לדוד וכמערערין עליכם אחר הפרק אי אפשר שלא נקרא מקרא אחר קודם לזה . ואס תעשו כמנהגנו לומר אחר (הפרק אי אפשר שלא) אמר ר' אלעזר א"ר חנינא ובה לליון ואני זאת בריתי ואתם קדוש פה לעשות כן אע"פ שלא שמענו אומרים קדיש אלא אחר ג' פסוקים אלא לרוחא דמילתא . . .

יד) ושאלתם מי שנשבע שלא לדבר עם חבירו מס לכחוב לו דברים שבכחב כך ראינו שמוהר לכחוב כל דברים שבלבו ואין בזה חשש אבל אסור ליתן שלום בחבורה שהיא בתוכה . אה"כ אומר שלום עליכם רבותי חוץ מפלוני :

העתק מימרא קטנה מסדר תנאים ואמוראים אשר נתחבר ע"י אחי ר' סאיר משפירא הנמצא באוצר בת"י באוקספארד .

הדקאי ר' חדקאי גרסינן בפרק כל כתבי הקודש מליין מזון ג' סעודות כיצד נפלה דליקה בצילי שבת מליין מזון ג' סעודות . שחרית מזון ג' סעודות מנחה סעודה אחת . ר' יוסי אומר לעולם מליין מזון ג' סעודות ובגמרא ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת ר' חדקא אומר הרבע א"ר יוחנן ושיניהם מקרא אחד דרשו ויאמר משה אכלכו היום וגו' ר' חידקא אומר בני תלתא היום לבר מדאורסא . ורבנן סברי בהדי דאורסא וברייתא זו במכילתא בפ' הסן . ומקשינן והא דתנן בשלסי מס' פאה מי שיש לו י"ד סעודות לא יטול מן הקופס מני לא רבנן ולא ר' חדקא . ומסקינן ודאי דלא ידעינן אליבא דמני דהא מני ר"ע הוא דאמר עשה שבתך חיל ואל תלטרך לבריות . שמעינן מהא דעדיף כמו אחד של ד' כוסות דערב פסח מסעודס שלישים דדייקין החס חפילו מן התמחוי . פ' עני המהפרנס מן התמחוי לא

יפתחו לו גבאי לדקה מד' כוחות. ואמרינן פשיטא. לא לריכא לר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תלעך לבביות בערב פסח מודה משום פרומוי ניסא מיהו יין לקידוש בלילה וביום מודה ר"ע בשבתות כל השנה שאריך לדבר שאומר שאין קידוש על הפת :

י"ז להקשות בענין זה מהא דמס' סוכה פ' היטן דחנן התם ר' אליעזר אומר י"ד סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אטו ר"א לית ליה דר' חידקה ולא דרבנן. והכא ליכא למימר דר"א כר"ע ס"ל. דבשלמא התם חייבי בעניי שיש לו מזון י"ד סעודות ואיכא לאוקומי כר"ע. הכא אטו ר"א עמי אחי לאשמעינן סעודות שאדם חייב לאכול בסוכה אשמעינן וסלכות סוכה אשמעינן אמאי לא חמש עשרה או שב עשרה סעודות אדם לאכול בסוכה : **י"ז** לומר דר"א בלא ליל ראשון פליג דבבבלי ראשון בדברי הכל חייב. והכי מסתברא דקתני אחת ביום וא' בלילה ולא אמר סתם י"ד ש"מ ליל

ראשון הוא דחייב וי"ד סעודות כלין ביום ז' ליל ח' כבר פסור מן הסוכה כמלא ר"א בג' סעודות כרבנן ס"ל ולא כר' חידקה. וכך סדר הסעודות חוץ. מלילה הראשון יום ראשון ויליו יום שני ויליו יום ג' ויליו יום ד' ויליו יום ה' ויליו יום ו' ויליו י"ב הרי ליל שבת כבר אכל סעודה אחת יום שבת שחרית ומנחה שתי סעודות הרי י"ד מולאי שבת יום שמיני, מה שמעתי כך לאו דוקא שהרי יעלה מן הרא"ש ואין יום ערבה בשבת (נראה בחיבות אלה כפ"ט) : **י"ז** לפרש שר"א מונה ליל ראשון ומפיק סעודה שלישית הואיל ואיבעי למיכליה חוץ לסוכה אכילת עראי במיני תרגומא ומיני תרגומא סן מיני פירות כמו שכתבתי למעלה בסדר שם חכם ביריא שהרי ר"א מודה שאם לא אכל בלילי יום ראשון משלים בלילי י"ט האחרון דמסקינן דמשלים במיני תרגומא ופירש"י דסעודה זו דהשלמה חוץ לסוכה היא ואפילו הכי יש לו לילה הראשון תשלומין כמו שיש תשלומין לקרבנות יום ראשון אף ביו"ט האחרון וחוץ לסוכה הוא שלא יהיה עובר על כל תוסוף. כך פירש"י מכלל דבחוק הסג אף מיני תרגומא שהוא אוכל לשם סעודת חובה כמו סעודה שלישית לריכה סוכה. וי"ל דכל אכילה שהוא עראי בחול שהתירו חכמים לאכלה חוץ לסוכה היינו דוקא בחולו של מועד משום דלא חשבוה. אבל אם אוכל אכילת עראי בשבת שבתוך החג י"ל דאסור לאכול חוץ לסוכה דכי סיכי דהתירו לאכול עראי ושתיית עראי לענין מעשר בחול אבל לא בשבת דקי"ל שבת קובעת למעשר אפילו עראי משום דכל אכילת שבת עונג הוא וחשובים הם. הכי נמי לענין בשבת שבתוך החג אסור לאכול עראי חוץ לסוכה דאכילת עונג קבע הוא. ולענין טבל שהכניסו לסוכה החג בחג לחייבו מן התורה פליגי ר' יסודא ורבנן במס' מעשרות בפ' המעביר תאנים ומייתיבין נמי בפ"ח דיומא לפלוגתייהו לענין חיוב מנחה ומעשר ועירוב.

וזמסקנה דכחוב מדאורייתא פליגי מיהו לענין אכילת קבע י"ל דודאי קבע
 היא לאכול בשבת בסוכה:

וּגַם י"ל דסעודה שליטת אין אריך לבטוע על שתי ככרות וא"ל לקדש על היין
 קידושא רבא. אע"ג דאמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכס אע"ג דאמר
 ר"א גבי יו"ט שאין לו לאדם אלא אוכל וסוסה או יושב וסוכה. אלמא אם
 רוצה לשנות כל היום פוער עלמו מסעודה י"ט בשבת אין יכול לפסור עלמו
 משום דכתיב וקראת לשבת עוגג כדאיתא בפ' אלו דברים. וגרסינן בגיטין
 פ' השולח א"ר יוחנן שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעת סעודתא בערב
 שבת והאח קבעת סעודתא בשבתא בזמן בית המדרש וכיון שקביעת סעודה
 ראשונה היא זמן קבוע לכל והשלישית אם מדרש קבוע כל היום דוחה
 ביהמ"ד באותה סעודה. הרי אינה כל כך עיקר כי אם הראשונה של יום
 ושל ליל שבת דבהני הוא דכתיב זכור את יום השבת זכרו על היין בכניסתו
 וזיום ולא על כל סעודה וסעודה. והן נמי לענין בולע ככרות שלימות דהא
 אם רוצה לאכול מיני תרגומא בלא ככרות עולה לסעודה שליטת:

וְר' חידקא הוא שאמר בפ"א במס' תענית נשמתו של אדם היא מעידה בו
 ובמדרש שיר השירים קורא לר' חידקא הינדקא וכן עשה רב החכם ז"ל
 ע' בהשבות חרזו לרשעים כשהזכיר החכמים לשבח הזכיר ר' חידקא כך שם
 חכם קרופאי והנדקי ברחש לבי לחוקקי וכו' ושומעתי מרבנא שמואל דוד אמי
 זל"ע. כי זה הינדקי הוא ר' חדקא וכך הוא מדרש שיר השירים שמתחיל ר'
 נתן אומר מלאכי השרת אמרו לו לריש שמויך טובים היה ר' הינדקא אומר הרי
 את למד שריתן של דריקים יפה שכך מלאחי כתיב שהכיר משה לעלמות יוסף בריח
 וכו' וכן אתה מואל בילחק כשנשק ליעקב, בפ' ארבע מיתות גבי שבע מלות ר'
 חידקא אומר אף על הסירוס ועמו דכתיב שרנו בארץ ורבו בה והא דר' חדקא
 מייחי נמי בהשובר את הפועלים ה"ל דחכימה ורבן ההוא לבכרה בעלמא:

צוואת ר' יהודה אבן תבון ז"ל

בשם ה' יתעלה וישמחה זכרו לנצח.

המוסר הזה חבר אותו החכם הגדול ר' יהודה אבן תבון זצ"ל
 בר שאיל ז"ל לבנו החכם הכולל שמואל בבחרותו וזכרונו לברכה.

קח מוסר אב מלב נכאב לפרידתך בים הומה
 ופרוב תונה מאין פונה עיני נגרה לא תדמה
 נסהו אל בנרוד בנים עד אין לו באבות דומה

דברי משה

נה

וזמן הסית את לבו בו ויפתה אותו וירמה
 השליכו במצולות פירוד וכים תוגזת אותו ירמה
 בנדוד, וכוסף יענהו ובמדיניהם יהיה נדמה
 וכרעש ורזנו יבוא לרזנו את לבו ויגמא
 ובברותו לענה ישים לצמא רוש אותו ויגמא
 פלו עיניו בדמעותיו כמעט לא יראה אור פפומא
 לו ירדו על ארץ צו הצמחו קנה וגומא
 יאכל לחם דמעה ישתה בדמעות שלישי בצמא
 ותתעב כל אוכל נפשו ובעיניו כל לחמו ממא
 אלי אלי במה היתה לי זאת הרעה או על מה
 או עד סתי אשא עלי הפירוד הזה או עד במה

למצותי הקשיכה ואל תפל דבר מכל הדברים אשר אצוך ושים מוסרי
 נגד עיניך ונוכח פניך. כי אז תצליח את דרכיך. ואז תשכיל והארכת ימים
 בשוב ובנעימים.

בני כבר ידעת כי הכורא לא פורש גמול על אחת מעשרת הדברים
 כי אם על כבוד אבות שיעד עליהם באורך חיים וימים טובים. כמו שאמר
 (דברים ה' טו') למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך. ואמר בתוכחות (מלאכי
 ה' ו') אם אב אני איזה כבודי. וכבר ידעת מה היה גמול בני יונדב בן רכב
 ששמרו מצות אביהם והוכיח הכורא בהם את ישראל ויעד אותם במה
 שיעד מהגמול הטוב ואריכות ימים כאשר תמצא בפרשת הענין ההוא
 (יחזקאל ל"ט) ואתה ידעת בני כי מפחתך ורביתך גדלתך ורוממתך. ובדרך
 חכמה הוריתך. ובמעגלי יושר הדרכתך. ובמאכל ובמשתה ובמלבוש כבדתך
 וטרחתי בלימודך מכל פחד שמרתך. ונדדתי שגתי לחכמך מכל חביריך.
 ולהעלותך אל המעלות הרמות בחכמה ומוסר. מנעתי עצמי מכל טובה
 ותענוגות בני אדם בעבורך זה שתים עשרה שנה. ועוד ינעתי להנחילך (חכמה)
 כבדתך בהרבות לך ספרים ולא הצרכתך לשאול ספר מאדם. כאשר אתה
 רואה רוב התלמידים ישוטטו לבקש ספר ולא ימצאו. ואתה שבח לאל
 משאול ואינך שואל. ומרוב הספרים יש לך שנים ושלישים. ויותר עשיתי לך
 ספרים מכל החכמות. הייתי מקוה שתמצא ירך כקן לכולם. כיון שחננך
 צורך לב חכם ונכון טרחתי לקצות הארץ. והבאתי לך מלמד חכמות ולא
 חסתי על הוצאות ועל סכנת דרכים וכמעט הייתי בכל רע אני ואתה
 בחליכה החיא. לולי השם שהיה לנו.

ואתה

ואתה בני הכוננת את תוחלתי ואת תקותי. ולא הפצת להשתמש
בבינתך והתעלמת מכל ספריך אפילו לא היית רוצה לראות מה הם ומה
שמותם. כי אם היית רואה אותם ביד אחרים לא היית מכירם. ואם היית
צריך לאחד מהם לא היית יודע אם ישנו אתך אם אין. עד שהיית שואל
אותו ואפילו המזכרת של ספריך לא היית מעיין אותה. ורכינו שמואל הנגיד
אמר בספרו בן משלו:

אֲשֶׁר יַעַ וְקוֹנָה לֹא סְפָרִים
וְלִבּוֹ מֵאֲשֶׁר בָּם רִיק וְרִיקָם
בְּפִסְתָּ אֲשֶׁר תִּקַּק עָלַי קִיר
מֵאֵת רֶגֶל וּבֵא לְקוֹם וְלֹא קָם

כל זה עשית עד עתה היית סומך עלי להעיר אותך משנת העצלה
ודמית שאחיה לך לעולם. ולא נתת אל לבך ועיניך כי המות יפריד ביני
וביניך או ילדו יום מהיים. כי מי יחמול עליך בני כחמלתי ומי יעמוד לך
במקומי ללמד מאהבה ומחפץ אפילו אם היית מוצא. הנה אתה רואה
החכמים הגדולים שהם טבקשים ומשתדלים מכנף הארץ להועיל בחברתי
ובישיבתי ונכספים לראותי ולראות ספרי. ואתה כאשר מצאת בלא כסף
ובלא מחיר לא רצית ולא נתן לך ה' לב לדעת ועינים לראות ואזנים
לשמוע עד היום הזה. אלהיך יתן לך לב חדש ורוח חדשה והפץ שתשיג
בו מה שחלף ותשיב כל מה שאבד וישכילך ויורך בדרך זו תלך.

גם כתיבת הערבי שהחלות ללמוד אותו היום שבע שנים ועוד הייתי
מפיים אותך עליה ולא רצית לעולם שמוע אלי. ואתה יודע כי הגדולים
שבעמנו לא הניעו אל הגדולה והמעלות הרמות כי אם בכתיבת הערבי.
כבר ראית מה שסיפר הנגיד ז"ל מן הגדולה שהניע אליה בעבודה באמרו
עמ' אני חסדך מספר כו' ומה שהניע בנו אחריו גם כן מן הגדולה בה גם
בארץ הזאת. אתה רואה כי הנשיא רב ששת ז"ל הניע בה אל העושר
והכבוד גם במלכות ישמעאל. ובה יצא מכל חובותיו ועשה כל הוצאותיו
הגדולות ונדבותיו. גם על כתב הערבי לא השגחת כראי. הלא תזכור שהייתי
נותן למשכיל ר' יעקב בן הנדיב ר' עובדיה רבך שלשים דינר זהב בכל שנה
ואם היה לך לב בעבור הדבר הזה שיצא ספיו היית משתדל שתחיה סופר
יותר ממנו ובניו כי הכתיבה היא צורה מן הצורות, ובעיון ובהתכוננות
יוכל אדם לחקותה ובהרגל. ויגעתי ולא מצאתי אל תאמן. (מגילה ו' ב') :

וכן אם היית בוש בעצמך בעבור השם אשר יצא לך למרחוק ורובו

שקר היית משתדל להוסיף על השמועה והיית ירא מהבושת והכלמה כשיגיעו למקומך. ואמר הנגיד ז"ל בכן משלי:

פֶּעַת יַעֲנֵנוּ עֲמֻד שִׁבְחֶיךָ
בְּפִיהֶם, תִּנְהַ לְבָבְךָ לְמַלּוֹתָם
וְאִם יִהְיֶה לְלוֹד בְּאֲשֶׁר אֵין בְּךָ
שִׁקּוֹד עַד שֶׁתֵּהָא צָדֵק תִּהְלֹתָם

ואתה רואה המעלות הרמות אשר הנשיא קורא לך בהם ומה תעשה ליום פקודה. או לאותה בוושה או לאותה כלימה. אלהיך יישירך להשכיל וילמדך להועיל וישם הנדוד הזה סבה לטובתך ולהקיץ מתנומותיך ולא תהיה תנומה כי אם תרדמה. ואמר רבינו שמואל הנגיד ז"ל בכן משלי:

אָבוֹי לְאִישׁ אֲשֶׁר נֶעֱזַר וְלֹא רָאָה. נְתִיבְתּוּ
וְאֲשֶׁרֵי אִישׁ אֲשֶׁר יִישֵׁן וְעֵינָיו בְּלִבְתּוּ

כי עדיין נער אתה ואפשר שתתיישר אם יעזורך מן השמים לתת לך רצון וחפץ. כי תבונה בלי חפץ איננה מועילה. ודוד המלך ע"ה אמר כי אם בתורת ה' חפצו. וכבר ראית בכן משלי:

אָחִי מִדַּע אֲשֶׁר לְבָב יִהְיֶה בּוֹ
לְבָבוֹ בְּעֵבֹר לְבּוֹ יִרְיֵבוֹ

ואמר עוד

וְעֵץ רְמוֹב בְּעֹדוֹ לֹחַ תִּיַּיֶשֶׁר
וְלֹא תִיַּיֶשֶׁר קוֹרָה יִבְשֶׁה

ואם שוב ישיבני אליך ה'. אעמם כל מחסורך עלי. כי למי אני עמל כי אם לך ולבנך. אלהי יראני פניהם בשמחה. על כן בני אל תרף ידך אחרי מעסוק בתלמוד תורתך ובחכמת הרפואות. והוי ממעט בעסק ועסוק בתורה כי יש לך לב חכם ונכון אם תחפיץ לקבוע וללמוד. ויודע אני שתתחרט על העבר כאשר התחרטו רבים לפניך על התעצלם בימי הנערות והבחרות והנגיד ז"ל אמר בכן משלי:

מִדִּין חֲכָמָה לְתַלְמִיד טוֹב יִלְבָּשׁ
 וּבְתַלְמוּד גְּעוּרֹת חוֹסֵן וְנוֹעַם,
 וּמִי יִלְמַד בְּזִקְנָה לֹא בְּנִיעוּר
 יֵאָפֵף מִבְּלֵי חֲכָמָה וְטָעַם.

על כן בני השתדל בעור ימי הבחרות והנערות. כל שכן שאתה מתרעם עתה מן השכחה. ומה תעשה לימי הזקנה שהיא אם השכחה. הקיצה בני משנתך והתעסק בחכמה ומוסר והרגל עצמך במדות טובות. וההרגל על כל דבר שלמון. ואמר החכם הערבי. החכמות שתיים. חכמות התורות וחכמת הנופות:

השתדל בני שתהיה נכבד מחביריך בכבוד החכמה. והחכם ע"ה אמר כבוד חכמים ינחלו (משלי ג' ל"ט) ואמר עוד אורך ימים בימינה וגו' (משלי ג' ט"ז) ואמר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל (קל"ט ד' י"ג) ואינני צריך להאריך בענין הזה ומה שנזכר בו כמשלי ובכ"ן משלי. בני כבר ידעת כי חכמת הרעים מזיקה וכצרת דבקה. והחכם ע"ה אמר בארץ רשעים אל תבא (משלי י"ג):

בני אל תעמוד ברחובות ואל תשב במטלות ואל תלך עם מי שלא תתכבד בחכרתו. והחכם ע"ה אמר (משלי י"ג) הולך את חכמים יחכם. ואמר בן משלי:

בָּחַר אֶת בְּעָלֵי צְדָק לְחֻבְרָה
 וּמוֹעֵצָה וְקוֹצֵה בְּפִסְלִים,
 בְּמִשְׁכֵּיל תִּעְקוֹר סֵלַע וְתִבּוֹא
 בְּמוֹ צָרָה וְחֻשָּׁה אֵךְ פְּסִילִים.

בני שים ספריך חביריך. וארגיך ותיכותיך פרדסיך וגנותיך. רעה בנניהם. ולקוט שושניהם וארה מפריהם בשמיהם ומוריהם. ואם תקיץ נפשך ותלאה. העתק מנן אל גן ומערוגה אל ערוגה ומטראה אל מראה כי אז יתחדש הפצך ותנאה נפשך. וזכור מה שאמר המשורר בשירו. בן משלי.

אֵךְ אֶפְחָדָה מֵאִישׁ. וְלִי נֶפֶשׁ חָתוּ אַרְיוֹת מְכַפְרֵיָה
 אוּ אֲדַאֲגָה מֵרִישׁ וּבָה חֲכָמָה אֶחְצוֹב פְּנִינִים מְהַרְרֵיָה
 אִם אֲרַעְבָה הִנֵּה מְנַדִּיָה. אוּ אֶצְמָא הִנֵּה נְהַרִּיָה

אִיךָ אִשְׁכְּחָה שׁוֹמֵם וּפְנֹדָה אוֹתִי יִשְׁעִשַׁע בְּשׁוּרֵיהָ
 אִיךָ אֲשַׁאלָה רַע יִשְׁחַצְנִי בַּל אֲשָׁמַע חֲכָמַת דְּבָרֶיהָ
 נִבְלִי וְכִזְבוֹרִי בְּפִי עֲטִיה . גְּנִי וּפְרֹדְמִי סִפְרֵיהָ

ואמר עוד בן משלי .

חֲכָם לֵב יַעֲזוֹב נֹחַ עֲדָנִים . וּבִקְוֹרָא בְּסַפְּרִים לֹא מִנּוּחָה
 וּמוֹמִים אִם יֵשׁ בְּאֲנָשִׁים תְּחַפֵּשׁ . וּמוֹם חֲכָמִי לְכַבּוֹת הַשְּׁכִיחָה
 הִיָּה נִוְעֵץ בְּאִישׁ שְׂכָל וְאוֹהֵב . וְאֵל תִּכְמַח לְנַפְשֶׁךָ בְּעֲצָתֶךָ
 וְאִם תֵּמָ אַחֲרֵי אֲהַבְתָּ לְכַבֵּךְ . תִּכְסֶּה עַל נִכְוֹנָה אֲהַבְתֶּךָ
 לְמַעַן פִּי לֶךָ אֹהֶה וְלִכְךָ . יִיפֶה נִגְדֶּךָ אֶת תְּאוֹתֶךָ

בני התייעץ בכל מעשיך עם מי שתבטח כאחבתו והכמתו . ורעך ורע
 אביך אל תעזוב . והנה אהרן וחור עמך החכם ר' אהרן . והחכם ר' אשר :
 בני אל תרכ עם אדם . ואל תתעבר על ריב לא לך . ואל תחלק על
 העקשים אפילו בתלמוד תורה . ואל תתעקש אתה להחזיק בדעתך אפילו
 אם תדע שהאמת אתך והודה לרבים ואל תחלק עליהם :
 בני אל תסכן בנפשך ללכת בדרכים ולצאת מעירך בעתות הסכנה
 ואפילו על טמון גדול . כי אם בענין שיוור לך רבים וחכמים אוהבים . ויכירו
 כי הוא בטוח ובל תסמוך על עצת הבחורים להניח עצת הזקנים . ואל יעורך
 רוב השכר להקל בנפשך . ואל תהיה כעוף שרואה הנגרים ואינו רואה הרשת .
 וכבר ידעת מה שאמר החכם ע"ה חכם ירא וסר טרע . וכסיל מתעבר ובופח
 (משלי י"ד ט' ז) :

בני קבל עליך לכתוב עלה אחת בכל יום ולעיין שעה אחת בבן
 משלי . ולקרוא הסדר ערבי כי יועיל לך כמלות הספרים הערביים ובהעתקה
 אם תרצה להעתיק :

בני כפי יכלתך כבד את עצמך וביתך ואת בניך במלבושים הנונים .
 כי אין ראוי לאדם ממלאכתו להיות מלבושיו פחותים . והסר מכטנך ותן על נכך :
 בני כבר ראית מה שסבלתי מן היגיעה ומן המורה וההוצאה בנשואי
 אחותך הקטנה . הכנסתי עצמי בסכנה שלא נכנסתי בה מימי בעבור הים
 שלשה פעמים וההוצאה הרבה מבלי יכולת משכנתי ספרי לויתי על פני
 שמתי לאוהבי יד אלי במלוה מה שלא נהגתי כזה כל זה עשיתי בעבור שלא
 תפחות אתה בהם . גם בנשואיך אתה ידעת שלא סכרתך בכסף כאשר עשו
 אחרים שהיה עשירים מטני בכניהם ושאין בחברך נכבד מסך בנשואין .
 לקחותי

לקחתי לך בת חכמים ומויוחסים בת גדולי הארץ בחכמה וביחס כלי זרע
אמת קרובים חכמים ואצילים ונשאים. היית מכובד בחופתך מכל חבריך
והיית מכובד מהקהל שלא המילו עליך מס ולא מעמס.

ועתה בני אם הנביר הבורא חסרו עלי ועליך וכבודך עד עתה. השתדל
אתה מעתה להוסיף כבוד על כבודך ויכבודך בעבור עצמך. וזה תשיג
במדותיך המוכות ומנהיך הנעימים עם בני אדם. ושתקבע ללמוד ולעסוק
ביום ובלילה כאשר היית קודם נשיאיך. ואמר בן משלי:

הִנֵּה הַרְבֵּה בַּסְּפָרִים
וְתִמְצָא אִשֶּׁר יִכְשֶׁר עֵשָׂהּוּ בַּשְּׁעָרִים
וַיֵּאָרֶךְ לְשׁוֹנְךָ בֵּין גְּדוֹלִים
וַיִּתְגַּדַּל שְׁמֶךָ עַל הַחֲבֵרִים

בני האר פניך לבני אדם ובקר חוליהם. ויהיה לשונך להם למרפא
ואם תקבל מעשירים היה מרפא הנם לעניהם. והשם ישלם גמולך ויתן את
שכרך וזוה תמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ותהיה מכובד מן
הגדולים ומן הקטנים ויצא לך שם טוב בקרוב ורחוק. ותשמיח אוהביך ותקניא
שונאיך ואויביך. וכבר ידעת מה שנוצר במבחר הפנינים. מי שרוצה להנקם
מאויביו יוסיף מעלה יתירה בעצמו. זכור מה שפירשתי לך במאמר אשת
חיל מי ימצא.

בני הרגל עצמך לראות הסמנים ועשבי הרפואות יום אחד בשבוע ואל
תשמש בדבר שלא תכיר אותו וכמה פעמים פייסתך שתרגול בזה בעודי
עמך ותשלך דברי אחריך:

בני כאשר תכתוב כתב שוב אליו וקראהו כי אין אדם נצל מן השכחה.
ואל יבהלך החפזון לשוב על אגרת קטנה להניחה והזהר מהמעות בלשון
ובבנינים ובדקדוק ובלשון זכר ונקבה. כי פעמים ממעה בזה שגרת לשון הלעז
והמעות שתצא מיד האדם הוא הנתפש עליו ונזכר בה כל ימיו. וחכמים
אמרו מי הוא המראה מיטו בכל מקום הוי אומר זה הכותב כתב ומועה בו.
והוי זהיר בקשרים ובמלות המעם איך תביאם ואיך יתעברו הפעלים אל
השמוש בהם. וכבר החילותי לחבר לך בזה ספר אם יזכני השם להשלימו
והוא סוד צחות הלשון. ומה שתספק בו ולא יהיה לך ספר לעיין עליו רחק
מעליו. והשתדל בכתבך שתהיה מליצתך קצרה וצחה ואל תרדוף החרוז
בכתבך אם לא יבואך לתומו ואל תנהגו בכבודות כי אם תנהגו בכבודות
יפסיד כתבך ולא יהיה ערב לקוראיו ולשומעיו וכן תעשה בשיר. רחק מהביא
מליצותיו בכבודות ובמלות רבות ויהיו המלות ערבות וקלות על הלשון

ובניינו בניינים נמצאים. ואל תבוא בניינים זרים ולא מלות זרות אפילו אם הם עוברות מדרך ההקשה. כי הדבר הנכרי אינו מקובל למכע וזכור מה שאמרתי לך כשכתבת בישבי במקום כשכתי הרחק מעל כל כיוצא בזה דרכך וזכור מה שיהיה מתוק לחכך וערב לשומעיו וכבר ראית ספרים בכתב יד ושמירתי בענין זה. עד שתמה על זה בנו של ר' יעקב רכך לפניך כי הכתיבה כאשר אמרתי לך הוא צורה מן הצורות וכל אשר יזרח אדם בתיקונה תראה נאה יותר. ואלהיך ישמילך וישירך בכל דרכיך ועתה בני מה שנהגת עמי עד עתה שלא שמעת לי ברוב הענינים בהיותי עמך שמע לי עתה בהיותי רחוק ממך. כי אתה יודע כי לא הלקת לי כבוד לשאול ממני עצה בדבר ולא להודיעני היית מעלים ממני. ולא עוד אלא כשהיית כותב כתבך או עושה שירך לשלוח לארץ אחרת לא היית רוצה להראות לי דבר. והיית מונע ממני לראות כאלו אתה היית הושב בעצמך כי אינך צריך לי בדבר וזה מסכלותך ומה שהיית חכם בעיניך. ואמר בן משלי:

אֲשֶׁר יְהִיָּה חֶכֶם לִבּוֹ בְּעֵינָיו
 תִּעֲיִיתוּ תִהְיֶה חוֹשֵׁב נְכוֹנָה,
 וְתִתְחַלֵּף עוֹנָה לִי פְּעָמִים
 בְּאוֹר שְׁמֶשׁ, וְשֶׁמֶשׁ בְּעוֹנָה.

והרב ר' זרחיה ז"ל שהיה יחיד בדורו והיה חכם ממני. מיום שידעני לא כתב ולא עשה שיר לשלוח לשום אדם שלא הראהו לי קודם שיצא מידו. ורבים מכתביו לא היו היה מראה לי קודם שישלחם ואתה יודע כי אני כשהייתי כותב כתבי הייתי אומר לך ראה אותם אם יש בהם להשיג או לתקן. כי מיום שהכרתי בך שאתה יודע מליצה ובדקדוק לא עשיתי כתב שלא אמרתי לך ראה אם יש בו להשיג או לתקן. כי הערב אומר היושב על השפה שוהה כל אלה נהגת עמי וסבלתי והייתי דואג מאד עליהם המקום ימחול לך בעוה"ז ובעוה"ב מחילה שלימה וירצך וילכדך לעשות רצונו. וימציאך חן ושכל טוב בעיניו ובעיני כל אדם. ואם תראה בני להשיג כל מה שחלף לך מכל זה ויכלה לך הכורא ואסלה לך. גם אני כנפש חפיצה וברצון על כל מה שעבר אל תמרה את פי בכל מה שכתבתי לך בצואתי זאת. ומה שלא כבדתיני עד עתה כבדני במה שנשאר מימי ואחרי מותי וכל כבודי שתוסיף מעלה בבקשת החכמה ובמנהגים הטובים והמדות החמודות ושתהיה רצוי לכל ושהיה לך שם טוב שהוא הכתר הנדול ושתדבק ביראת האל ובשכור מצותיו. ושהיה עסקך והכרתך עם בני אדם בענין שיודיך הכל ובוה תכבדני בחיי ובמותי. ואמר בן משלי:

בִּבְנֵי חָכִים שְׁלֵשָׁה מַעֲלָלִים
 שְׁגִיאוֹתָיו מִתִּי מִסֶּפֶר וְשִׁכְלוֹ ,
 וַיִּשְׂמַח בְּעֵבוֹר קָטָנוֹ לְעִמּוֹ
 וַיִּתְנַשֵּׂא בְּרֹאשׁ כָּלֶם בְּעִשְׂכָּלוֹ ,

ותהלה ליוצרי יודע אני כך כי ירא שמים אתה בכל דרכיך. רק בדבר כבוד אב בלבד שעברת על מצותי ולא שמעת לקולי. וגדולה הוא בעיני הכורא ובעיני כל בני אדם וחשיג תשיג והצל תציל. ואני יודע ובוטח ביוצרי שפרידתי זאת תהיה לך לטובה כי תשיב אל לבך לקחת מוסר. כי אין לך בלעדי כי אם נפשך ודעתך ושכלך. והגנדי ז"ל אמר מה טוב בחיים אם פעולתי היום כמו היתה ביום אתמול. על כן בני השתדל בכבודי וכבודך טעתה וכבודי כולו שאזכר לטובה בעבורך בחיים ובמות. ויאמרו רואיך ברוך שזה ילד ברוך שזה גדל כי אין לי בן להזכיר בו שמי בלעדיך וכי כל זכרי ותפארתי אינם כי אם כך. על כן במח שתשים זכרי לטובה יהיה לך שכר טוב אצל הכורא ותפארת בני אדם. וכבר ידעת מה שמסלתי בעבור גדוליך וראית מה שעשה החכם ר' משה בר' יהודה שהיה לו ארבעה בנים ופורם אצל כל פנה והלך והניחם לקחת אשה. ואני בחמלתי עליך לא רציתי להביאך ביד אשה אחרת וסבלתי כל הצער אשר סבלתי מגדול ומשמירתך הגדולה. אתה יודע ההפלגה שהנעתי אליה בשמירתך ובני אדם יודעים זה כי לולא השמירה הגדולה ההיא היית מת או בעל מום קבוע או מחוסר. וזכור אלה בני והשב אל לבך לשמוע בקולי ולקחת מוסרי ומן הדבר הגדול שתקיים בו מצותי. ותשמר דברי שתשמר במאכליך ואל תמיתני בלא עתי כי אתה יודע צערי וצרת נפשי ופחדי עליך בחלייך ויראתי בעבורך וטוב היה לי מותי מהיי ואל אראה ברעתי. ותדע כי אתה סנוסה בחללים בכל שנה בעונותי. ורוב סבתם המאכלים הרעים. ואמר בן משלי:

אִם תֵּאָהֱב הַרְבּוֹת שְׁלוּמִים לְךָ
 עַל תַּאֲוֹתֶיךָ הָאֲרֶץ מְעַנִּית .
 וְלֶחֶם לְךָ עִם נַפְשֶׁךָ בְּאִשׁוֹר
 תִּלְחֶם בְּאִישׁ יִזְרָה בְּחֵץ וְחֶנֶת .

ועתה בני אני משביעך באלהי השמים וכמה שחייבך הכורא מכבודי. וזבמה שיש לי עליך מן הגידול ולמוד תורה. שתשמור בכל יכולתך מן המאכלים הרעים כי כבר ידעת ונסית כי חלייך הן מאשר הקלות במאכלים הרעים והסתפק

והסתפק בני במעמ הטוב והרחק מן הערב המזיק ואל תאכל אכילה שתמנע אכילות. ולמה חכמת אתה אז יותר ואתה מתנקש בנפשי להמיתנו ולמה לא תבוש מעצמך ומכני אדם שכולם יודעים כי בעבור מאכליך הרעים אתה חולה בכל שנה. כי אין ננות ובושה כמו רופא שיהיה חולה ויקשט אחרים ואינו יכול לקשט עצמו. ואמר בן משלי:

סור מִמְצוֹה לַעֲשׂוֹת
צֶדֶק וְהוּא אִישׁ עוֹלָה
אֵיכָה יִרְפָּא הַחֲלִי
מִי בּוֹ פְּחֲלִיו מַחֲלָה

השמר לך בני ושמור נפשך ואל תחבל בעצמך. ואם לא תחמול עלי ולא על נפשך חמול על ילד שעשועיך והטון מעיד. כי אני מעמ יש לי לעמוד עמכם הניח לי בני במעמ ההוא ואל תאשם בעבורי. ואמר בן משלי:

מִהֲלֶךְ בְּעֵצַת מִיִּקֵּל
מְשֻׁנְאָיו בּוֹ יְהִי רוֹאִים
וְהַמִּקֵּל בְּנִיב רוֹפֵא
וְהָיָה נוֹפֵל בַּתְּחִלּוֹאִים

ושבח לבורא תוכל לאכול לחם טוב ולשתות יין טוב ואפילו אם היית אוכל לחם ומים בעבור כבודי וכדי לעשות רצוני היה לך לעשות. והנה בני יונדב בן רכב כאשר אמרת לי לך מנעו עצמם מרוב העולם הם ונשיהם וכניהם. ואני איני מונע אותך כי אם מן המזיקים. ואמר בן משלי:

אֲשֶׁר יֹאכֵל אוֹכְלִים הָרְאוּיִם
לְגוֹפְתוֹ תִּהְיֶה לוֹ מֵאֲכָלוֹ,
וְהָאוֹכֵל אוֹכְלִים לֹא רְאוּיִם
תִּהְיֶה עָלָיו אֲכִילָתוֹ וְלֹא לוֹ.

ולא תאמר בני אצא כפעם בפעם ואנצר. כי כל העולם כי לולי חסד ה' ורחמו ושהייתי קרוב אליך קרוב היית לחיים. המקום יחיך חיים טובים ולא

ולא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא והן כל אל יפעל אל פעמים שלש
עם גבר :

ועתה בני איננו רחוק ממך יום אחד ולא יומים ולא עשרה ימים
ולא עשרים יום השב אל לבך כל זה ועשה כפיהו :

בני אל תרבה לשיח במסלות ובדרכים . ואל תאכל בסעודה חוץ לביתך
כל ימי נדודי ממך . ואם יקראך לסעודה מי שיקר בעיניך . אוהב או קרוב
כבדהו בעמידתך ושמושך בלבד :

בני למוד לעתים לפני החכם ר' אהרן מן העבור כי חכמה שהצורך
אליה היא בני גם אני מצוה שתכבד אשתך בכל יכלתך כי אשה משכלת
וצניעה ובת גדולים בחכמה וביחוס ושמשת טובה לך ולבנך . ואינה מפזרת
ולא מבקשת גדולות לא במאכל ולא במשתה ולא במלבוש ובכסות וזכור
שמושה הטובה לך בחלייך . והיא כבדה ויחודה ונידלה את בנך אחר כן
בלי עוזרת ובלי עוזר . ואפילו אם היתה מיניקת לבניך היה לך לכבדה ולפייסה
כל שכן אשת חיקך ובת גדולים אל תנהג לקלות ולהבוות כי כן מנהג
הפחותים . והכם הערב אמר על הנשים . לא יכבדם כי אם נכבד . ולא יבזם כי
אם נבזה . ואמר בן משלי :

סֵלַח לְבִן וּלְאִשָּׁה מְרִיָּהֶם
וְשׁוֹבֵה עוֹד וְצִנָּה בֶן וְאִשָּׁה
כְּמוֹ לֹמֵשׁ פָּנֵי חָרָב אֲשֶׁר הוּא
בְּרוֹב הוֹלִיךְ וְרוֹב הִבִּיא לְמוֹשֶׁה

ואם רצונך לקנות אהבתי ככדנה בכל יכולתך ואל תמיל עליה אימת
יתירה . ורבותינו ז"ל הזהירו מזה ואם תצוה ותוכיח יהיה דבריך בנתת
ותספיק שתראה הכעס בפניך במה שלא כרצונך ואל תוציאהו למעשה
ושתנהוג בהוצאתך בסדר נאה . וכבר נאמר במסכת הפנינים :
ומשל הקרמוני

הסדר בהוצאה חצי חספוק , לין בלא סעודה והשכם בלא חוב .
ולא תחלל בני הדר פניך ויוצרך יצילך ממדה זו . ואמר בן משלי :

בָּעֵת תִּדְלַרְכֵּב עַל נֶב אַרְיֵאל
מְזוֹנָה וְאֵל תִּשְׁאַל לְאִישִׁים
וְאֵל תַּחְמוֹד לְמַעַן פִּי בְּחַמְדֶּךָ
לְבָבְךָ תַעֲצֵב מָרָם אֲנָשִׁים

וכבר ראית מה שנאמר בזה במכתר הפנינים ובבן משלי כי המדה
הזאת דבקה כצרעת ומפחיתה כל מעלה. בן משלי:

אָכַל יֶרֶק בְּמִבְטָחִים
וְלֹא בָשָׂר בְּסִפְּנָה,
וְקָח אֶחָת בְּחֶק מִקָּח
וְלֹא אֶלֶף בְּמִתְנָה.

בני הרגיש על בניך כאשר הרגשתי עליך. וחמול עליהם כחמלתי.
ויסרם כמוסרי. ושמרם כשמירת. ותשתדל ללמדם תורה כהשתדלתי.
וכאשר עשיתי לך כן תעשה להם. ואל תקל במעט מיחוש שיקרה להם,
וזן בעצמך והאלהים יצילך ויזילם מכל מחלה ומכל נגע. ואם תרגיש בשום
מיחוש בעצמך או באחד מאברייך. מיד תשתדל לעשות כל הצריך לענין
וכבר ידעת מה שאמר אפוקראט כי העת צר והנסיון סכנה. ע"כ היה זריו
ואל תאריך והשתמש במובטח ורחק מן הספק, ופקוד ספריך העברים בכל
ראש חודש. והערכים פעם בשני חדשים. והכרכים הקשורים. פעם בשלשה
חדשים. ומדר הכל מדר נאה כדי שלא תיגע לחפש ספר כשאתה צריך
אליו ושתדע מקומו מן הארמדים והתיבות. ואם היית כותב ספרי כל בית
מן הארמדים באגרת ותשומנה בבית ההוא כדי שאם תחפש ספר תראה
באגרת באיזה בית הוא קודם שתכלכל הספרים היתה זריות נאה. וכן
תעשה בתיבות ועיין בעלים אשר ככרכים ובאגרות ושמרם ואל תבו להם
כי יש בהם חמודות גדולות ממה שקבצתי וכתבתי ואל תאבד כתב ולא
אגרת מכל מה שהנחתי, וכן עיין במזכרת ספריך תמיד כדי שתזכור מה
שיש אתך מן הספרים. ואל תגוה לעסוק בתלמודך לפני רבך ואל תקבע
לתמוד עם הבחורים כי אם אחר שתקים מבית מדרש רבך בקצת הלילות
וכל מה שלמדת ממני ומרבותיך. למד לתלמודים הנונים תמיד כדי שיתקיים
תלמודך בידך ובתלמודך להם תדע אותו על פה ויחדוך בשאלותם לצאת
מן הספק שבתלמודך. ואל תמנע מלהשאל ספריך למי שאין בידו יכולת
לקנות ספר. ובלבד שהוא מובטח שיהזירם לך. וכבר ידעת מה שאמרו
רבתינו (נכמונו ל' ב') בפסוק הון ועושר בכיתו וצדקתו עומדת לעד
(סכלים קי"ג ג') ואל תמנע טוב מבעליו ושומר ספריך שמירה רבה. וכמה
הארמדים בתבואת כסוי יפה ושומר אותם מן המים מלמעלה מן העליה ומן
העכברים ומכל נזק. כי הם אוצרך הטוב וכאשר תשאל לאדם ספר כתבתו
במזכרת קודם שיצא מן הבית. וכאשר ישיבהו העבר עליו קולמוס. ובכל

פסח וסוכות השב לביתך כל מה שהשאלת מן הספרים לחוץ. וקבע בביתך לקרוא המקרא ולעיין בספרי הדקדוק. ובמשלי:
 בני אני מפיים ממך גם כן שתעיין בכל שבת בפרשת בני יונדב בן רכב כדי שתהיה זריו לשמור מצותי:
 בני אם תשמע הרפתי וגרפותי כפי הנבלים שתוק ואל תענם. ואם ידברו בי אל תרגיש להם. בן משלי:

אֶהֱבֶת בְּנֵי אָדָם פָּרִי לְעֵנֹה
 וּפְרִי לְשֹׁמֵחַ בְּחֻלְקוֹ מִנְחָה,
 וּפְרִי לְשׂוֹמֵעַ וְשׂוֹתֵק הִיזְתוּ
 שׂוֹקֵט וּבּוֹטֵחַ וּנְפֹשׂוֹ שְׂמַחָה,

בני היה זריו בכבוד מוריך ומלמדיך ועבוד אותם. ואהוב את אוהביהם ושנא שונאיהם. והדרם בכל מקום במעמד ומושב. ואף על פי שאינך צריך להם והם צריכים לך. כל שכן אלה אלפי כפלים אם אתה צריך להם. בן משלי:

חֶכֶם לֵב אֶהוֹב הַכֹּל
 וְאוֹהֵב לֵבֵל בְּאֵי
 וְסָכַל שְׂנוֹא הַכֹּל
 וְשׂוֹנֵא כֹל רוֹאֵי

ולכן שקוד ודרוש היותך אחי חכמה ורחוק שמך משם אחי ריק וסכלות אב:

בני כבוד חבריך והרגיש עליהם להועיל להם בחכמתך בעצה ובמעשה. ולכן הרב ר' זרחיה ז"ל רבך תזכור אהבת אביו בי ובך ותאהב אותו כאח ותכבדהו כחבר גדול. כי כן היה מכבדך ואוהבך ומשבח אותך אביו זצ"ל גם הניח לך ברכה ותהלה אחרי מותו ז"ל:

בני אל יספיק לך במי שנמלך טוב במעשה או בכבוד או בדבור שתשלים לי כמעשהו בלבד. כי לא יוכל אדם לשלם למקדים כל ימיו כמו שאמר הכתוב מי הקדימני ואשלם (איוב מ"ב') והזהר מהשונא והמקנא:
 בני פקוד אהיותיך תמיד בכתביך ושאל בשלומך. וחלוק כבוד לקרוביך ויתכבדו בך. ואני מצוה:

בני וגזר עליך לקרות צוואתי זאת פעם אחת בכל יום או בלילה .
 ותן לבך לקיומה ולעשות בכל הכתוב בה . כי אז תצליח את דרכיך ואז
 תשכיל . ואם טובה עצתי בעיניך בחר לך מספריך הערבים ספר אחד
 שתהיה כתיבתו נאה בעיניך . והשתדל לדמותה ולחקותה כי הנשיא ר'
 שמואל לא למדו אדם כתיבת הערבי . אך לקח כתב אחד מכתבי הסופרים
 החשובים והשתדל לכתוב כדמותו וטרה עד שעלה בידו :
 ואתה בני קנא במשכילים ובאנשי מדות המודות . ואל יקנא לבך
 בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום והנה לך בחרו כל האגרת . אשר כל
 המזר בשיר אגרת ומספרת :

בתורת אל תהי לבך חפצה
 והצדק רדוף ורעה אמונה
 ותתנך אמונתך תהלה
 ואז תשבע בכל דשן וחלב
 וחקיו לעשות הכון יזכרה
 ומגדול עוז כיום זעם ועברה
 ושים נפשך בנפשותם קשורה
 וצורך דע תהי צדיק ונושע
 וחברת דורשה תבחר ותקרב
 וברר מאמריך באמריך
 והוא ימשול בדברך בניבך
 ואל תבחר בתענוג והנחה
 למען אחריהם לאנחות
 ואל תבטח עלי נחלה לאבות
 ושמח בחלקו הוא יבורך
 ועצלת העצלים תעבדים
 ושים כבוד ותן תודה ליוצרך
 לאביונך ולרעב תפנק
 ואל תנאה ברוב עשרך ותעז
 ואל בית הכנסת בא תחלה
 בני ולשונך יהיה למרפא

שמור מצוה בני ושמע לעצה
 והטה את לבך לתבונה
 תשימך התבונה רק למעלה
 ועבדה את אלהיך בכל לב
 ומצותיו ותורותיו לשמרה
 הכי מצוה ותורה נר ואורה
 וכבד אב ואם כבוד ומורא
 וסור מרע ואל תתרע לרשע
 והשכם אל נוח חכמה והערב
 וקצר את דבריך בדברך
 בהחרישך תהי מושל בניבך
 וחק אל תתנה לשחוק ושמחה
 ואל יטה לבבך למנוחות
 ויגע נפשך לא להרבות
 וגע אך עד מלאת די מחסורך
 הכי שלות כסילים תאבדים
 ואל ירום לבבך בעשרך
 ותן מלחמך לדל והעניק
 ומגדל עוז היה להם ומעוז
 והתפלל בעתות התפלה
 ולבני איש כנפיך תרפה

והפל בנעימים לך חבלים
 וקרב את קרוביך וכבד
 בהכשלים עוזר להם כיכלך
 ואל תחמוד אשר בידי אחרים
 וימך במכאובים וכעס
 ובמלאת ספקך תשבע בכל הון
 ואל תחמוד בני אשת עמיתך
 רחק מדוברי שקר וסורה
 ומעל דוברי סרה והפכם
 ואת צור בוראך תירא ותפחד
 והעלם עינך ממום חברך
 וברר לחבירך אהבתך
 ואם לא יאזין אל מאמרך
 ולאזהבים היה נושא פשעים
 ויהיה עסקך טוב עם בני איש
 ועת תלוה פרע קודם תביעה
 אל תגוש בהלותך חברך
 ושמרה ועשה מוצא שפתך
 והצל מדבר שקר לשונך
 הכי כל דוברי שקר גרועים
 ומה נכבד בעין כל איש אמונים
 וסודך אל תגלה לאחרים
 ושים האזהבים בזה כנכרים
 וסוד אחר לאדם לא תגלה
 ואל תתן כבודך בשאלה
 והירק אכול עם פת שעורים
 ואשת חיקך כבד וקרב
 למען זאת תכובד בעבודך
 וכבד בעבודה הקרובים
 והוכיח וצוה אך ברכות

ואל תהבל בהבלי הכסילים
 חבריך והונך אל תאבד
 ועינך אל תהי רעה בשלך
 בני פן נפשך תשבע מרורים
 ומה יועילך כעס ויעש
 ותלעג לאשר לא אמרו הון
 ורוב לקחה ויפיה אל יסיתך
 בני מהולכי רכיל יגורה
 נמה פן יחטיאוך בדרכם
 להשבע בשם אל המיוחד
 ומומך דע והבט אל מעמדך
 והועילו בהונך ועצתך
 בני אל תוסף שגיאה על דברך
 ואל תבוא בסוד זרים ורעים
 בני פן נפשך תחפיר ותוביש
 וסורה מדין וגורה משבועה
 ואל שדי ישלם את שכרך
 ושימה זאת בני חקך ודתך
 והארך אפך בגלות חרונוך
 בעיני כל ובשקר ידועים
 ומה יקרו דרכיו הנכונים
 ושים את לבך לו בית אסורים
 ושוכבת בחיקך כזרים
 ורכיל אל תהיה הולך לכלה
 הכי משאל מחלל כל גדולה
 ואל תפל הדר פנים יקרים
 ויהיה לך דברך טוב וערב
 ובכבודה כבודך והדרך
 ושיתמו לאחים ואהובים
 ואל תלמד עזות והכות

ואל תעש בהכרח ואיבה גדולה היא ואיננה נקלה ותורה למדם יומם ולילה והשכילם והורם מצעורים ואת נפשך שמור מבוא ברעה לכל יבזו לך עם הקריאה ותחשוב לך מום וחטאה לבלתי תחסור בו אות ותיבה מעידים על צפון שכלו וסתרי ובכתבו יהיה לבז ולשחוק ובתבונה יכובד בעדתי אשר מפז ומזהב חמודה תשמח אב ותקנא חמודיך תהי נכבד בכל קהל ועדה ומכל תאותיך תהי סר והכנע לרעך תהי שר וימעט רישך בזה ויחסר ומצותי צפון ונצור דבר שמת בהם כעל גביש ורמות לך אם אחיה כהם וכהם

ומוב שתעבוד אותך באהבה ואל תלמד לקלל כי קללה וחוסה על ילדיך וחמלה ומוסרם שחר לבקרים ושמרם מנתיב מכשול ותועה והזהר בכתבך משניאה ולבישת במקהלות מביאה ושוב על ספרך אחר כתיבה ודע כי מדברי פי איש וספריו ובכתבו יהולל איש לרחוק ובחכמה יהיה יתר שאתו חתום תורה בני ונצור תעודה ומוריך עבוד ומלמדיך ולשמור לעשות הכון ולמדה היה נעצר ביד שכלך ונמסר ואל תקיץ בתוכחת ומוסר והתנשא בהתנבל בספכר ומוסר אב קחה ושמור אמרי ושלישים כתבתים לך וחכמות עשה בהם ועוד אוסיף עליהם

הנה עב קמנה עולה מים השכל והתבונה. ברוח חכמה ובינה. ואם תריק על ארץ שמנה. להצמיח מוצא הצדק והאמונה. ולהפריח כנת הדעת הנאמנה. תכבר להדשיה. ותשרש שרשיה. ותהיה פוריה וענפה. והיה פרי למאכל ועליה לתרופה. וחסד יוצרה יצרנה. ולרנעים ישקנה. ומכל רע ישמרנה. ונותן לפתאים ערמה. לנער דעת ומזמה. ותן לב שומע ואזן שומעת. ונפשינו תגל בה' תשיש בישועתך:

הצוואה נשלמה

הרוזים רבים ושלמים בסלואה הזאת המה קפי הסבנה מלד, ועסם הדבר, יען כי באיום מקומות הים הכחב יד מטופטם מרוב יושנו, ומן הכמנע היה לרון קורא בו, ולא חפשי לתקנו מדעתי כי ירחטי פן אשחית הכונה הנכונה, ואמרתי אולי לא בחתי להכלית חקר רעיוני ולא הנכתי חוקן מוסרו הספון בקרבנו, וכל קורא יוכל להבין לפי הכרת שכלו ורוחב דעמו.

הוראה על שאלת המלאכים

הוראה שחורה החכם ה"ר אברהם הלוי ז"ל בן החכם השלם הרב לבית הלוי ששלה לאדוננו הנגיד. ואלה דברי החסיד.

(ב) שמעו רבנים האוינו תלמידים שרי קודש שרים הנצבים לפני שהשלום שלו. שרפים עומדים ממעל לו. כל היום וכל הלילה אל יחשו ממחללו. שנאנים ואראלים. אופני קודש וחשמלים. והנשיא בתוכם דגול מרכבות קודש בתחלה עולה. מים עמוקים דולה. הוא הרב המופלא צדיקיא סחור סחור ליה. מושך נהרי נחלי התורה לקראת צמא. ועבדי אוריתא באולפן עמיה. הוא אדוננו. עמרת ראשנו. ואור עינינו. ראש הגולה סופת הדור השר הנעלה. לשם ולתהלה. החכם השלם כמה"ר יצחק הכהן שלאל יר"ה יגדיל ה' מעלתו. ויפה תפארתו. וקדוש ה' בראשו:

אליכם אנשים אקרא שמעו שמוע מלתי. ואם טעיתי הורוני ואני אהריש כי תורה וללמוד אני צריך. ואם אין בלשוני עולה. יקובל האמת ממי שאמרו לשמוע בקול דברו. אמנם כי אתם עם רבנים ותחכמונים יושבי על מדין על כסא ההוראות לדון ולהורות. את החקים ואת התורות. ואם יש אתנו בעיר אשר בהר ה' אנשים חכמים וידועים רבוחי וגאונים. קמנם עבה מטנני לתורה ולתעודה. אחודה נא לכם חידה. יען שנפלה מחלוקת ביניהם על הדבר הזה. ולא באו בהסכמה אחת אבל זה אומר בכה וזה אומר בכה. ועדיין אנו צריכין למודעי. הענין הוא זה שנמצאו בקצת סידור תפלות ומעמדות קצת בקשות ותחנות מיוחדות למלאכי השרת בדרך כלל ולמלאכי רחמים ומכניסי תפלות בדרך פרט. ופרט מן הפרט למלאך ידוע ונקרא בשם מטמרו"ן שר הפנים ומיכאל שר הפנים ומיכאל השר הגדול או לאליהו ז"ל ולאחרים (מבלד) מלבד אלה. והנה אביעה לכם רוחי. אדון בקרקע לפניכם. אודיע דברי אתכם. ועליהם יצא דבר מלפני חכמתכם הנאמנה להשיב אמרים אמת לדופק על דלתות שערי אהלי תורתכם הקדושה. ואומר:

(ג) הנה דרכי הדבור עם המלאך יחלקו לשני חלקים. החלק האחד כשישמחו האדם אמצעי בינו לבין קונו להכניס תפלתו לפניו. או שהוא עצמו יתפלל עליו לשו"ת. ואע"פ שיתכן לומר שזה החלק יתחלק לשנים. אבל לי לא נראה לחלק בין האומר התפלל עלי או הכנס תפלתי. והחלק השני שאינו מכניס אמצעי בינו לבין קונו אלא מנמת פניו אליו לבקש ממנו שאלתו ובקשתו. החלק הראשון יחלק לדרכים רבים. א' שיאמר למלאך מתפלל אני אליך שתכניס תפלתי לפני המקום. או שתתפלל עלי.

שנית

שנית שאינו אומר מתפלל אני אליך אלא אומר יהי רצון מלפניך. שלישית. שאינו אומר אלא מבקש אני מלפניך או ממך או בבקשה ממך. רביעית. שאומר אזעק אליך או אתחנן לפניך וכיוצא באלו. חמישית. שאומר לו בלא בקשה ובלא תפלה ובלא יהי רצון ובלא שום דבר אלא אמירה נרידא חכנים תפלתי או התפלל עלי. ששית. שאומר משביע אני עליך ואל אלו יתכן החלק השני כמו כן אין הכדל ביניהם זולתי שזה על דרך אמצעי וזה שלא על דרך אמצעי. ויש עוד שביעית מתיישב בשני החלקים אבל יותר בשני. והוא שאומר בעבור כבוד ה' עשו כך וכך. ואם יש דרכים יותר מאלו כלם נכללים באלה לפי דעתי וגם בפחות מאלה שהארבעה הראשונים לא נראה לי לחלק בהם שכלם הם אחד לפי דעתי כאשר אכתוב בשם האל יתברך ודין אחד להם. וחלקתים לארבעה לפי שהם דברים שונים. ויתכן שיאמר האומר שכן הדין משתנה בהם אבל לדידי לא סבירא לי. מעתה נחזור על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. אמנם בדרך הראשון בחלק השני. והוא מי שמנמת פניו אל המלאך וכוונתו אליו לשאול ממנו ועצמו בקשתו ואומר לו מתפלל אני אליך שתעשה לי כך וכך. ולא שמבקש ממנו שיעמוד בתפלה לפני השי"ת דמזון לכולא ביה ועיני כל אליו ישברו עליונים ותחתונים, ואין (אין) מי שיפקפק שהוא עבודה וזה גמורה כי לא יאתה התפלה בלתי לה' לבדו. וכל המתפללים לשום נמצא מבלעדי ה' הם כופרים בעיקר ופורקים עול מלכות שמים מעל צוארם וכבודו לאחר יתנו. . . . ואף על פי שיש קצת מקובלים חדשים מקרוב באו נמו מני דרך טעו מני ארץ השביתו מפניהם את קדוש ישראל. זה יתפלל לכת"ר וזה אל החכמ"ה וזה אל הכינ"ה וזה יבקש מן הנדול"ה וזה יתחנן אל התפארת ולבאות אחריהן. אין בכאן מקום להאריך בזה. גם כי היה צריך להרחיב הענין בדברים שלא ניתנו למכתב. כי אם בדרך קצרה אשיב עליהם ואומר כי כבר הזכירנו ע"ה נתעסק בחכמה זו מדרך סברה בשום שכל וכינה. כי לא יושנו דברים אלה רק בקבלה מפי מקובל חכם לאזן מקובל משכיל. ולא יתפתה שום מתחכם להתחכם ומשכיל להשכיל מלבו ומסברתו. כי יבוא לכפור ויתחלף לו העבד באדוניו ה"ו. וזה אירע לאלו המתפתים בדעתם העוזבים אורחות יושר ללכת בדרכי חושך ועובדים אלהים מבלעדי ה'. אבל מה שצריך לדעת. כי כשאומרים מקבלי האמת והצדק כשיצטרך כך וכך יכוין לגדולה או לשאר המדות. כוונתם לומר שיכוין אליו יתברך באותה מדה ולהפיק משם שאלתו ובקשתו. ויכוין לבקש מאת השם המיוחד במציאותו כמו שמתפלל כנגד קדשי הקדשים ומכוין לבקש משם לטי ששכן שמו בבית ההוא. ככה יכוין באותה המדה לשאול משם בקשתו מאת השם יתברך ולהמשיך השפעתו כי שם באותו אוצר הוא הדבר המבוקש וכן כתב הר"ק ז"ל על מה שאמרו

ע"ה בבתרא הרוצה להתחכם ידדים. שפירושו שיכוין למדת היסוד לבקש את מס"ה הקב"ה. וכן הרוצה להעשיר יצפין. כלומר יכוין למדת צפון לבקש את השם יתברך משם ע"כ. אבל הלילה וחס שיתפלל אדם לשום ספירה או לשום מדה כי אין לך כופר ומין גדול מזה שהוא עובד ע"ז ומספר אצבעות ידיו היו אלהיו. ראוי לקרעו כדג ומנכו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. לא כאלה חלק יעקב הלילה. כי אל אחד לכולם אל אחד בראנו. אליו יתפללו. ובשמו יתהללו כל זרע ישראל. והנה כבר יאמר לשון תפלה על המבקש ומתחנן על דבר מה. כי לא מפני שלא יאמר אני מתפלל אליך אלהי שתעשה לי כך וכך איננה תפלה. אם יאמר יהי רצון מלפניך או מבקש אני מלפניך. דאי לא תימא הכי א"כ כל התפלות שאינו אומר בהם אני מתפלל אליך אינם תפלות. והם אמרו על כהן גדול שהיה מתפלל בהיכל תפלה קצרה. ור' נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש. הרי שיהי רצון הוי תפלה. והוא הדין אם יאמר מבקש אני מלפניך שהכונה בו מבקש אני שיהיה הפצך בכך והתפיים אלי לעשות רצוני. אבל מי ששואל מן המלאך בדרך יהי רצון או בלשון בקשה שאומר לו מבקש אני ממך הוי תפלה. והוא הדין אם אומר אזעק אליך. או אתחנן לפניך. ואפילו שיאמר ככה בכל אלו הלשונות בחלק הראשון. כגון שאומר מבקש אני ממך ממטרון שר הפנים שתעמוד בתפלה עלי לפני המקום ב"ה או שתכניס תפילתי לפניו. כמו שנמצא בקצת קונדריסין. הרי זה מתפלל אליו שיעמוד גם הוא בתפלה לפני השם יתברך ויהיה אמצעי בינו ובין המקום כי את פניו ישא לחיותו מרום וקדוש ונכבד בעיני אלהים ואדם. והנה האמצעים נאסרו בפירוש דכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. והרב הגדול המייסודי ז"ל כתב בפירוש במשנה פ' חלק וז"ל. היסוד החמישי שהוא יתברך הראוי לעובדו ולגדלו ולהודיע גדולתו ולעשות מצותיו. ושלא יעשו כזה למי שתחתו במציאות מן המלאכים וככבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם לפי שכולם מומבעים על פעולתם אין משפטם ולא כהירה אלא לו לבדו יתברך. וכן אין ראוי לעובדם כדי לחיותם אמצעים לקורבה אליו אלא אליו בלבד יכוונו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו וזה היסוד החמישי הוא שהזהיר על ע"ז ורוב התורה מזהרת עליו עכ"ל. הישר הולך יבין ויכלול מדברי הרב. שכמו שאסר לעובדם מה שיהיו אמצעים בינו לבין השם יתברך אף על פי שמאמין שהשם יתברך הוא האלהים. כמו כן אסור לבקש מהם דרך תפלה ובקשה שיהיו אמצעים אף על פי שיודע ומאמין שהם הוא האלהים. ובפי' אמר כי אליו לבדו יכוונו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו. נראה מפורש שבשום צד ואופן אין לשום אמצעי בינו לבין השם. וכתב בעל העיקרים בפרק י"ח ממאמר שלישי שאסר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. מפני שאף על פי שפסוק

אנכי מורה שהוא יתברך משניה בנו ומדריך אותנו לפי שעדיין אפשר שישארו דעות אנשים שיהיו המלאכים או הכוכבים או המזלות אמצעים בין האדם ובין השם יתברך או שיעבדם להיותו חושב לרומם את השם ולעשות רצונו אחר שהוא חלק להם כבוד. ע"כ סמך לזה הדבור השני שהוא לא יהיה לך אלהים אחרים שהוא להזהיר שלא לעבוד את השכלים הנבדלים שחם המלאכים כי כפי מה שביארו ז"ל במכילתא הם הנקראים אלים בכל מקום כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ' וישמע. ואמר על פני. כלומר אפילו עם האמנת השגחתי לא יהיה לך אלהים אחרים להכניס אותם אמצעים ביני ובינך או שתחשבו לרומם אותי בעבודתם וכל שכן כדי שתשיג על ידם איזה שפע שלא מדעתי ע"כ. טבואר מזה איסור המכנים אמצעים בין דרך עבודה בין דרך תפלה באיזה אופן שיהיה. וע"ד צחות הלשון יתכן שיאמר לא יהיה לך אלהים אחרים. כלומר כנגד פני אלא שתתפלל אתה אלי פנים כנגד פנים ר"ל שלא תשים אמצעי. שבשיש אמצעי כינינו פני האמצעי כנגד פני לא פניך. עוד אמר בעל העיקרים בפ"ג מאמר הראשון בהשגתו על הרב ז"ל אמר כי המאמין שהוא יתברך אמת ותורתו אמת אלא שהוא מכנים אמצעי בינו ובין ה' הנה הוא עובר על לא יהיה לך וגו' כמו שאמרתי לעיל. הישר הולך אין לומר כוונתו באיסור הכנסת האמצעים שהוא בדרך ויכוח וקישור לבד אלא שאסורים אפילו בדרך בקשה ופיוס. עוד כתב יותר מפורש בסוף פ"ה מאמר ג'. כי הנביא האומר לעבוד ע"ז אפילו לפי שעה אין שומעין לו. אבל אם יאמר שנחלל שבת או נעבוד על אחת מן המצות בתוראת שעה או בענין שלא יחרום שרשי התורה ראוי שנשמע אליו משום שנאמר אליו תשמעון. ואם יאמר השם צוני שתתפללו לכוכב פלוני או למלאך פלוני להיות אמצעי ביניכם לאל יתברך לא נאבה ולא נשמע אליו לפי שזה כנגד אנכי ולא יהיה לך ע"כ. הרי מפורש שהמכנים אמצעי בדרך בקשה ותפלה הוא עובר ע"ז. וא"כ אותם הבקשות הנמצאות באיזה סדורי תפלות שאומרים אחר סליחות בלילי אשמורות. במטותא מינייכי מלאכי מרוטא וכמטותא מינך ממטרון ספרא רבא. ראוי למחקם. ואין לומר מנהג ראשונים הוא וקדמונים אחוזו שער וכמה כיוצא באלה נמצא כספרי הקבלה המעשה. כי אין זה מנהג אלא מעות ולא נתפשט. ופוק חזי מאי עמא דבר ברוב המון ישראל. ולא תשית לבך למה שנמצא בקונדרים מכני... שיש בהם כמה זיופים. ואין לתלות כי אם באילנות גדולים. הם ארזי אל ארזי לבנון אשר נטע המה הנכורים אנשי כנסת הגדולה שלא תקנו לנו שום בקשה בלתי לה' לבדו. האמת שהכנסת האמצעים שלא בדרך בקשה שלא נתברר אם יש בה איסור ונבאר אותה עתה. אמנם החמשי שכבר עשינו אותו שני והוא האומר למלאך אמירה נרידא בלא יהי רצון בלי בקשה בחלק השני הענין

הענין תלוי בכוננת הלב שאם מתכוין לתפלה ובקשה הוי תפלה, שהרי כמה תפלות אנו מתפללין בתפלה נרידא כגון תפלות י"ה וכן רוב ספר תהלות דוד בן ישי ובדברי הנביאים מאמר מוחלט בלי שום ליווי. פקח נא את עיני ויראה. ה' פקח את עיני אלה ויראו. וכמה דבורים כמו אלו. ולכן אם מתכוין לומר כך למלאך דרך בקשה ופיוס כמי שמפייס לחבירו ומבקש ממנו הוי תפלה כאשר הקדמנו שבקשה זו תחינה לגבי המלאך הוי תפלה. ואם אינו מתכוין לכך לא הוי תפלה. הרי אהונינו יהושע ע"ה אמר שמש בנבעון דום וירח בעמק אילון ולא היה אלא גוהר. שהנביא שמים וארץ משועבדים למאמרו. ואינו אסור אם אינו מתכוין לבקשה ופיוס אלא שהענין מורה בעצמו שהוא בקשה ופיוס כמו שרנילין קצת בני אדם לומר בסוף בקשת המכדיל חרוז ג' שאומר כן. מיכאל ונבריא אליו ודניאל. כואו נא עם הגואל. קומו כחצי הלילה, ודודי החכם השלם ר' אברהם נחמייאש ז"ל היה נוער באומרים כן. והנהיג לומר יבואו נא עם הגואל. יקומו כחצי הלילה. דהשתא הוי תפלה להקב"ה. ואמנם יקשה מה שמצינו במועד קמץ (פ' ואל' מגלמין). רבה הוה יתיב קמיה דרב נחמן הזייה דהוי מנמנס אמר ליטא ליה מר דלא ליצערן. פירוש רב נחמן שהיה נוטה למות היה אומר לרבה שיאמר למלאך המות שלא יצעררו ואי אפשר זה אלא שהוא בדרך פיוס. והנה יש להשיב שלא מצינו שפייס, ואף על פי שרב נחמן אמר לו כן יתכן שמצד צערו נעלמה ממנו הלכה. ועוד אפשר להשיב שכשהגיע אדם למדרגה כ"כ גדולה שמתגלה אליו המלאך פנים בפנים ורואהו בחוש הראות ממש כאשר יראה אדם לחבירו. וזהו כשמתלבש המלאך באויר העולם ומתראה בצורת אדם למי שזוכה לראותו כמו שנראו לאברהם אבינו ע"ה באלוני ממרא שלא במראה הנבואה. וכן הנראים להגר שלא היתה נביאה ולמנוח ואשתו שלא היו נביאים. אף על פי שיכיר בו האדם שהוא מלאך. אם הגיעה מדרגתו של אדם זה עד שיכול לדבר עמו כאשר ידבר עם חבירו וכן נילו בלא גדולות ונפלאות. אז יוכל כמו כן לדבר לו דרך פיוס. שהרי לא יבוא למעות בו. ומצד זה יתכן שיאמר לו רבה למלאך המות לא תצעררו. שהיה רואהו ומדבר עמו כאשר ידבר איש אל רעהו:

ג) והנה בענין חלק הראשון מצינו במדרש שכשהתפלל משה רבינו ע"ה כמה תפלות שלא ימות ולא נענה שהלך למלאכי השרת ולשמים וארץ ולים ואמר להם התפללו עלי שלא אמות. והנה זה יקשה עלינו שזה מכנים אמצעים הוא בינו לבין המקום. וכן בפ"ק דע"ו שאמר על ר' אלעזר בן דורדיה שהיה אומר הרים ונבעות בקשו עלי רחמים. והנה יש פנים לכאן ולכאן. יש לומר שאין להביא ראיות מן המדרשים כי דברי חכמים בדרשותיהם יש בהם מן הסודות ואין כל דבריהם כפשוטים. וגם שיש להקשות על מדרש

זה שאומר שאמר לשמים וארץ התפללו עלי שלא אמות והם השיבוהו עד שנתפלל עליך נתפלל עלינו דכתיב כי שמים כעשן נמלחו וכו'. וכי אפשר לומר כן שדברו עמו השמים ותפתח הארץ את פיה וכי יש בה חיות וכו' הדבור. ואם יתחכם אדם לומר כי למלאכים מניעי הנללים ולשר הארץ ולשר של ים אמר כן וכגון ר' פנחס בן יאיר כשפנע ביה ננאה נהרא שכל אותם הדברים היו עם שרו של נהור כאשר פירש הרמב"ן ז"ל גם התוספת כמו כן אמרו שמא שר של ים הוה וכן יש לפרש כל פרק שירה מ"מ שיש להקשות כולם היו שולחים אותי בפחי נפש ואין גם אחד שיתפס אלא לעשות רצונו אין זה אלא שדברי חכמים כדרבנות ומדברים על דרך משל כאלו משה דבר עם כלם. ובא להודיענו שאין שלטון ביום המות ואין מי שיוכל להצילו ממנה והחריצות שקר ואפילו אמר לכל העולם עליונים ותחתונים שיתפללו עליו. הרי פנים לצד זה. ויש פנים לצד אחר לומר שהתורה לא הקפידה בהכנסת אמצעים רק כשיעשה זה בדרך עבודה או תפלה שחשם על זה מקנא שלא יעשו זה לזולתו. כי התפלה והעבודה לו לבדו יאתה. אבל אם ידבר אדם למלאך דבור גרידא לומר עשה כך וכך או בקש והתפלל לאל יתברך שיעשה לו כך וכך מבלי שיאמר לו דרך פיוס ולא יאמר לו מכקש אני מסך אין זה רע ומוזה יהיה מותר לומר מכניסי רחמים הכניסו תפלותינו. שנמצא זה באיזה סידור בענין סליחות והיה מותר למשה רע"ה לומר התפללו עלי שלא אמות. וכן מצאתי בספר מנהג אבות בסוף סדר תפלת המעמדות שאומר ז"ל ונפלים על פניהם ואומרים רחום וחנון ומכניסי רחמים ואומרים מחי ומסי. ומצאתי הר' אבי גדוד (אביגדוד) שאין בזה משום משתף שם שמים בדבר אחר. והביא ראיה מהא דאמרינן א"ר יוחנן לעולם יבקש אדם רחמים שיהיו הכל מאמצין את כחו מלמטה ואל יהיו צרים לו מלמעלה. ובמדרש שיר השירים על פסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים. אומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפלה ועל שערי דמעה הולוכו תפלתי ודמעתי לפני הקב"ה. ותהיו מליצי יושר לפניו שימחול על הזדונות ועל השגנות. ונאמר אם יש עליו מלאך מליץ וגו'. ויש מקשים לפי שאומרים אותם הבקשות בלשון ארמי כמו במטותא מנכון מלאכי מדומא ובמטותא מינך מטמרו"ן ספרא רבא. מפני שאמרו השואל צרכיו בלשון ארמית אין מלאכי השרת נזקקין לו עב"ל. והנה אף על פי שאין משיבין את הארי לאחר מותו וכ"ש שועל קטן כמוני מ"מ מקום הניחו לי אבותי ורבתי להתגדר בו. והנה לא נראו לי דברי הר' אבי גדוד (אביגדוד) ואע"פ שנודה שיהיה מותר לומר מכניסי רחמים מ"מ אין שום ראיה סר' יוחנן שמה שאמר ר' יוחנן אין הכונה שיבקש אדם רחמים מן המלאכים אלא שיבקש רחמים ממי שכלו רחמים. (נשמט מדלעיל ואל יסיו נכיס לו מלמעלה ופירש"י ז"ל שסייעו מלאכי השם לבקש רחמים

ושלם יהיו מעטנים למעלה). שיסיעוהו מלאכי השרת בתפלתו ויליצו טוב בעדו והוא עצמו מה שפירש"י ז"ל והוא מה שאנו אומרים בתחנונינו. ינער בשמן ואל ישמן עלינו. ועום בו וידום ויעמיד מליץ טוב לצדקנו. הוא יניד יושרנו וגם מן המדרש שהביא אין לו שום ראיה כאשר נפרש בדרך הששי א"ה:

ז) הדרך הששי והוא האומר משביע אני עליכם מלאכי השרת או מכניסי רחמים או משביע אני עליך המלאך פלוני שתעשה לי כך וכך או שתעמוזי בתפלה לפני הקב"ה. הנה בזה אין איסור מצד זה לומר. הסכלי אין אלהים בישראל אתה הולך לרוש באלהים אחרים ולבקש מהם שאלותיך ובקשותיך. אין תפיסה בזה ודאי עליו לומר שמורה בענינו ומעשהו שיש להם שום אלהות. אדרבה במשביעם בשם האל או כמה שמשביעם ומכריחם התכרת ההוא מורה שאין להם שום אלהות. וראיה לזה שהוא מותר המדרש שזכרנו למעלה על פסוק השבעתי אתכם וכו'. וכן נהגו קצת בני אדם לומר כמוצאי שבת אשבעתי עלך פות"ה (פורח) שר של שכתה כאשר כתב הר"י בן הרא"ש ז"ל שמוצא בן בספר רב עמרם. אבל שיאמר בממותא מנכון מלאכי טרומא ובממותא מינך ממטרו"ן ספרא רבה זה אסור ודאי כאשר כתבנו למעלה. ואותם המקשים למי שאומר כן בלשון תרגום יותר היה ראוי להם לומר כן בין בלשון ארמי בין בלשון עברי. אבל יש איסור גדול בהשבעות מטעם שאין ראוי לאדם להטריח ולהכריח הרוחות העליונות רק כשיהיה על דבר קידוש השם או להציל נפש מישראל וזהו כשאין צד אחר בעולם להצילו כאשר מצינו בפרקי היכלות כשעלה ר' ישמעאל כהן גדול לשאול מאת לבוש הכדים וא"ל באתי לשאול ממך אם גזירה זו מן השמים נקבלנה ואם לאו נבטל אותה. א"ל ובמה אתם יכולים לבטלה א"ל בשם המפורש. וזה אחרי שידע כל התנאים הראוים לאותה פעולה ויהיה יודע ומכין ובקי מאד ממה שקיבל מאדם גדול שראוי לסמוך עליו ומי הוא זה בזמן הזה. אמנם המזכירים שמות בהשבעותיהם ותפלותיהם לפעול פעולת טבלי קבלה נאמנה אלה הם משחיתי העולם. כי מלבד מה שכתוב בספר יש דברים שבעל פה ולא נתנו לכתוב ואין בכתב זולתי סימנין ורמזות לבד. ויש שצריך להוכיח השמות לעשות ציורים רוחניים בתנבורת הדמיון כגוונים שונים כל אחד כפי מה שהוא וכפי המדה שימושך ממנה ושאותו השם יונק ממנה. וכל זה לא ניתן לכתוב יען לא יבוא ליד מי שאינו כדאי ויחריב את העולם. וחושבים כמה מעניי דורנו שאין צריך דבר רק הנמצא כתוב בספר וחישיבים לעשות פעולות ומזכירים שמות לבטלה ואחרי לא יועילו ילכו. וחרם יעלה כמצירתם והשמן עומד על ימינם לשמנם ולהוליד נפשותם לאבדון ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה והם לדמם יארכבו יצפנו לנפשותם לקצר ימיהם או למות מיתות משונות

רחמנא ליצלן. וכן יש להזהר אדם על נפשו שלא יאמר יהיה רצון לשום שם אם לא לשמות המיוחדים לשי"ת פן יבוא למעול מעל בד'. ואמרתי זה לפי שיש בפעולות כמה פעמים יהי רצון מלפניך השם פלוני ולפעמים הוא שם מלאך והוא אינו יודע, ומצאתי שכתב הר' יצחק דמן עכו שחיה נוהג לכתוב בעניניו שמו בראשי תיבות כזה. ויה"ב שנ"ר דעת'ו אומר כך וכך. ופירושו ואני יצחק הקמן בן שמואל נמריה רחמנא דמן עכו תכנה ותכונן. ונפל הקונדרים מידו והגיעה העתקתו לחכם אחד והיה כתוב בו ככה כנזכר. פעם אחת פגע בו הר' יצחק הנזכר. ומצא הקונדרים בידו ופתחו ומצא בו האותיות הנזכרות לעיל וא"ל לאותו חכם מהו זה. א"ל שם גדול וקדוש משמות הקדוש ואני עושה בו שאלת חכם ואומר יהיה רצון מלפניך יה"ב שנ"ר דעת'ו. שתודיעני כך וכך. אמר ליה אינו כאשר דברת אלא שם קטן משמות החול והוא שמי ולמה זה תשאל לשמי ורוב הכוונה ותנבורת הדמיון הוא גורם שיבוא פסוק לפיו שלפעמים היה מוציא בו תשובה לשאלתו. וכן יש רעה חולה מזו שיש אומרים אחר ע"ב פסוקים מזמור בקראי ענני ואחריו אומרים יהי רצון מלפניך השם הגדול והקדוש י"י היוצא מן המזמור הזה ומזכירים שם זה באותיותיו וזה לפי שמצאו במקצת הסידורים מחולק שם זה לשנים וחושבים שהם שני שמות האחד ל"ה והשני ו"ה מנוקד כל אחד בקמץ ואינם יודעים שכיון שהאותיות אותיות שם הוי"ה אע"פ שיתחלפו הנקודות הם מזכירים אותו באותיותיו י"י. ושנינו בפ' חלק שהחונה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב לכן אמרתי שיתרחק האדם מן החוכרות ושימושם וכמה הזהיר בזה בעל ספר האורה בהקדמת הספר:

ה) והדרך השביעי והוא האומר למלאך הממונה על דבר מה עשה כך וכך לכבוד קונך. זה נראה לי שהוא מותר לגמרי. שזה כמו שמהירו לעמוד על משמרתו לעבוד עבודתו אשר צוהו קונו. ומטעם זה בשעה שאדם נכנס לבית הכסא היא אומר למלאכים המלוים אותו. התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני וכו'. פירוש לפי שנוהג בהן מנהג שאינו ראוי כשנכנס לבית הכסא וזלתי שעושה קן על צד ההכרה כמו שהוא אומר שכן דרכן של בני אדם. לכן אומר להם התכבדו מכובדים כי אתם מכובדים מצד עצמיכם לא מצדי. משרתי עליון שאתם משרתים אותו כמה שצוה עליכם ללוות אותי לשמרני. כמו שאמר הפסוק כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. וכיון שכן תנו כבוד לאלהי ישראל לקיים מצותיו ושמרוני שמרוני עזרוני עזרוני שכן צוה אתכם. ואין בזה הוראת שום אלהות למלאכים. אדרבה מורה היותם עבדים משועבדים לאדוני האדונים וזה טוב והגון. ומזה המעם ג"כ הוא מותר מה שנמצא למקובלים בקצת שאלת חלום או שאלת בהקיץ שאומר השואל למלאכים הממונים

אתם מלאכי עליון פלוני פלוני הממונים על שאלת בני אדם תנו כבוד לה' אלהי ישראל ותודיעוני כך וכך. ואין בזה איסור רק מצד שאין להטריח הרוחניים האלהים כאשר אמרתי למעלה:

ו) והנה נשאר עלינו לתרץ ספק אחד שאף על פי שאינו עושה לענין הנושא שלנו יתכן שמא מתוכו יבוא אדם להקשות עלינו. והוא שמצינו שיהושע השתחוה למלאך ואין בזה קושיא מאברהם שהרי נראו אליו כאנשים וחשב היותם אנשים והיה מותר לו להשתחוה. אבל יהושע ידע שהוא מלאך שאמר ליה איש שר צבא ה' עתה באתי וכתוב ויפול יהושע על פניו ארצה וישתחו. והנה בזה תירץ בעל העיקרים בפרק כ"ט מטאמר שני שהמשתחוה למלאך מצד עצמו היא מקצין בנטיעות הוא עובד ע"ז שהוזהר עליה בדבור לא יהיה לך וכו' כמו שביארו רז"ל במכילתא. אבל המשתחוה לו מצד שהוא שליח השם הוא מותר. כמו שהמשתחוה לפקיד המלך מצד עצמו וכחו ומקבלו כארון ולא מצד הכח שיש לו מהמלך הוא מורד במלכות והמשתחוה לו מצד שהוא שליח המלך הוא כבוד על המלך. ובעבור זה היה מותר ליהושע להשתחוה למלאך כשנראה אליו ביריחו עם היות ששאר עבודות כמו זיבוח וקיסור אסור לעשותם אפילו למלאכי השרת אלא לפי שההשתחוויה ההיא היתה לכבוד השם להיות זה שלוחו בלבד מותרת. אבל המתפלל למלאך או משתחוה לו מצד עצמו וכחו המיוחד ומצד מה שיוורה עליו שמו הוא מה שהוזהרנו בדבור לא יהיה לך וכן כתב הרמב"ן ז"ל. ולפי מהסס בכל זה ובפרט במה שאמר אבל המתפלל למלאך או משתחוה לו מצד עצמו וכחו וכו'. וגם שיתכן לדחוק עצמינו ופלגינן דבוריה ולומר דהרי קאמר אבל המתפלל למלאך באיזה אופן שיהיה בין לכבוד עצמו בין לכבוד קונו והמשתחוה לו מצד עצמו וכחו הוא מה שהוזהר בדבור לא יהיה לך הא ודאי שינויא דחיקא הוא. אבל יותר דוחק לומר שסבר החכם הזה שמותר להתפלל למלאך בשום צד ולא נראו אלי דברי החכם ככל אלה כי מה הכדל בין זיבוח וקיסור להשתחוויה הכל אסור. ואם יהיה מותר להשתחוות למלאך לכבוד השם יהיה ג"כ מותר לזבוח ולקטר לכבוד השם. ומה שהכניס בזה הדוחק לזה החכם הוא מפני שמצא הכתוב מעיד שהשתחוה יהושע שאלו לא מצא ככה לא הורה כן. והתשובה היותר עיקרית בזה הוא שיהושע לא השתחוה למלאך כלל. ולא אמר הכתוב שהשתחוה לו. אלא יש לומר שכשאמר לו אני שר צבא ה' עתה באתי ויפול על פניו והשתחוה לשם. וחזר ואמר למלאך מה אדוני מדבר אל עבדו. כי זה מותר לאמרו מדרך המוסר. וכן אמר דניאל ע"ה והיך עבד אדוני זה וכו'. וחו הנראה אלי בדרוש זה עד יבוא דבר תורתכם ודעת קדושים אדע. ואם כוונתי אל האמת החזיקו בזה ויצא דבר מלכות מלפני תורתכם הנאמנה לנדר נדר

דבר. כי עליכם המלאכה לגמור. ואין אתם בני חורין להבטל. ולכם רבי המשורה לתורה ולתעודה. להכין אותה ולסעדה. וחפץ השם בידכם יצלה כנפשכם החכמה והקדושה ונפש משרת תורתכם. היוצק מים על ידיכם. השמה בתורתכם. ומתפאר בהכמתכם. מתברך בכרכתכם.

הן תוי אברהם הלוי. ברוך ה' לעולם אמן ואמן.
בגל'ך ואע"י. (נכתב בחודש תשרי שנת הש"ב).

מאת המעתיב

י'הכרך ה'בורא י'שפחה ה'יולר אשר הביאני להיות מסייע לדבר מצוה רבה להוציא לאור הכתבי יד קודש מגדולי הראשונים ז"ע"א לכל עמ וזמן לכל חפץ.

עד כה היו ספרים וספרים אולם נחמד פנינים יקרים אמרות טהורות אשר נטעו ארזי הלבנון קדושי עליונים בחתי אל המנח"ם מהנחלה אשר השאיר אחריו שארי החריף וירא ה' הסיד ונדב מ' אלעזר ז"ל הלוי בן הרב הגאון הנביר מ' מאפיל נ"י הורוין מפיטערקוב. זאת ועוד אחרת יחד עם הספר דברי משה מקביו הרמב"ם ז"ל אשר נחמי כבר בדפוס להפצרה ובקשה רבים אשר ראו זאת ספון בזהלי החוס באורחותי. ובקשו פני ליתן גם זאת בדפוס למען יהנו רבים מאור דברי הראשונים עמודי בית ישראל ודבריהם עשו שרש בלנבי. וסדרתי הדברים לזכות את הרבים השמחים לראות דברי הקדמונים. טוב פסקן של ראשונים כמלאכים. הספר ארזי הלבנון כולל בחוכו שלשה ספרים:

הראשון הוא נושא ר"י אבן תבון ז"ל הוא המדע בכל תפוזות ישראל אחד מן הספרים ראשון בראשונים אשר העתיק ספר הכוזרי לרבינו יהודה הלוי ז"ל בשנת ד"א

תקכ"ז ליצירה וכן העתיק הספר חובת הלבבות מרבינו בחיי הספרדי ז"ל. הנושא מוסר הזה כתב לגנו רבינו שמואל אבן תבון ז"ל הוא אשר העתיק השמונה פרקים המורה להרמב"ם ז"ל. וראיתי באגרת הרמב"ם מכתב שכ' לר"ם מגדולות אביו ר' יהודה אבן תבון ז"ל:

הספר השני הוא תשובת אדונו רבן של ישראל רש"י ז"ל ותמנית תשובת א' הוא בהגהות מרדכי לב"ק פ' הגזל בפרט סי' ר"י ד"ה הסיב רש"י. ותשובת בסימן סי' י' י"ג

י"ד ט"ו ט"ז הוא בליקוטים בספ' הפרדס לרש"י וסימן י"א הוא בפרד"ם סימן כ"ע וסימן י"ב הוא סס סימן ס"ג. ומה שמוצא סימן י"א בשם אמרו במערבא ראינו בס' הרוקח סימן שכ"ו בשם מדרש ויכלו ועיי' רש"י ברכות דף כ"ט ע"א. ולספר זה גלוח גם איזה ענינים מרב האי גאון ז"ל ומסדר תנאים ואמוראים מאחי רבינו משפירא ז"ל:

הספר השלישי הוא קונטרס הוראה על שלח המלאכים מרבינו אברהם לבית לוי ז"ל וכפי המבואר בספרי הדורות בשלח"ק ובסה"ד ובסאר ספרים היה ר"ה בר' אליעזר

הלוי מחכמי ספרד אשר הגלו לקושטאנטינא והיה גיסו של בעל ספר היוחסין ותלמידו של המקובל אלהי ר' משה קרדוארי ז"ע. — הרב ר"ה הג"ל עשה פירוש לנבואת הילך נחמן קפוח גם חיבור ס' משרי קטרין על ענינים וסודות שבדניאל ועיי' בסה"ד שכתב וזה הספרש לנבואת הילך אמר שאל בתלום מתי קץ השאלות והוסיבוכו מי שאל ואל קץ וסתיי. ובסה"ג למרחיד"א ז"ל מביא זאת השאלת חלום בשם הר"א מודייה אחד מרבני ימח מר"ם. עיי"ש אח"כ בא הר"א לבית לוי לשה"ק לירושלים חובכ"א בזמן הנגיד רבינו ימח שולאל

שולל ז"ל ולמד שם בחברה הר"ש מסעוד והמסר"י קולין ושאר גדולי דורו ואח"כ כתב זאת הקונטרס להנגיד ז"ל. ועיין בענין זה משאלת המלאכים לאח"י הגאון הקדוש המסר"ל משראג צם' ותיבות עולם נתיב עבודה פי"ב. ועיין בש"ע או"ח סימן תקנ"ט ובבבא"ס או"ח סי' תקפ"ח סק"ז בשם המסר"ל ועיין בשו"ח החתם סופר (חלק או"ח סימן קס"ו) : **והנה** בעת העתקתי דברי הספר הזה עלה ברעיוני חיזה חידושי תורה אשר חנני השי"ת בהעניינים המבוארים בהספר אמרתי להגיד מהם רק מעט ובקלרה כי אין הזמן מספיק בעת להאריך כי הימים אשר שולחין ודורשין בעניני דפסחא ולהורות נתן בלבם את המעשה אשר יעשון למענו יעש עד ביאת הגואל צב"א :

(א) **בתשובת** רש"י סימן י"ב אבל אם קורא ק"ש ג"כ הנה צדקת דף ל"א ע"ב ובהאור זרוע הגדול ח"א סימן ק"א ובהרא"ש ושאר ראשונים שם מביאין זאת בשם השו"ת הגאונים. אכן בהלכות גדולות פ"ד דברכות ובתיאור רבתי סימן ה' מביאין זאת בשם בריתא והנה מלשון רש"י יש לדייק כדברי הב"י או"ח סימן ק"ב דלחא דוקא ק"ש אלא אף בשאר עניני חפלה דהא רש"י כתב אבל אם היה קורא ק"ש או עוסק בחפלה וכאשר כ"ה בהגהות מיימוני פ"ה לדייק מיניה הב"י. ועוד יושר יש לדייק כדעת הב"י אליבא דהסמ"ג דאף בעוסק בתורה דינא הכי דהא רש"י נקיט בלשוננו וזה עומד בטל וכו' ואין מפליג בדברים אחרים מותר משמע דדוקא צדקת דף ל"א וכו' דדייקינן מעלי ככר חי' הב"י דדוקא צדקת דף ל"א וכו' דברכי דברכי בשפתיו עיי"ש :

(ב) **והנה** הא דאין ליבש צדקת המחפלה ד"ח הוא בש"ס ברכות שם אני האשה הנצבת עומדת בזה אחר ריב"ל מכאן שאסור ליבש בחוץ ארבע אמות של חפלה. ופירש"י שם הנצבת עומדת משמע אף הוא עומד בעמידה עיי"ש. והנה הסו"ר באו"ח שם סק"ח הקשה הא עלי חשבה לשכורה ולא מחפלה. וסו"ר דחשב עלי שהיא מחפלה בלחש מחמת שהיא שכורה עיי"ש. ויש להטעים הדבר ע"פ דברי הש"ס ה' ר"ה חלק נ"מ שמיא. מקשים העולם הא ממ"ג עלי או חנה אחד עשה שלא כדון. ומתנין דעלי חשבה לשכורה יען שהחפלה בלחש ואז היה ר"ה כדברי חז"ל דמחפלין בקול כדאיחא צפי' החוס' סוף מס' ר"ה. וחנה ג"כ דקה שהחפלה בלחש דהא לא החפלה אז חפלה ר"ה רק על בן ובחמת ידע שהוא מחפלה. ולפי"ז יש ליבש קושיות המהרש"א שם על סו"ר"י ויחשבה עלי לשכורה משום שלא היה רגילין להחפלה בלחש עכ"ל רש"י ובגמ' אמרינן וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בחפלתו עיי"ש ולדברינו יוחא דבאמת מוכח מכאן שאסור להגביה קולו דהא חזינן שהחפלה בלחש ועיין בש"ס ברכות דף ק"ד ע"ב המשמיע קולו בחפלתו הרי זה כ"ד ע"ב המשמיע קולו בחפלתו הרי זה מביא השקר. ועיין בהרא"ש ברכות דף ק"א שגרס מכאן שאסור להשמיע קולו וכו' וכ"ה בגרסא צעין יעקב. והא דחשבה לשכורה הוא רק משום שחשב שהיא מחפלה חפלה ר"ה וזה רגילין להחפלה בקול :

(ג) **עוד** נלעג"ד לכאורה ליישב קי' הסו"ר דהא דחשבה לשכורה נוכל לפרש בעוה"ס' בזה האופן דהנה היה בשו"ס הרמ"ע מפאנו סי' קי"ג וז"ל שאסור לנענע גופו בשפה שאדם מחפלה וכו' למדנו בה כמה הלכתא בצרייתא מקראי דחנה וזו לדידן אחת מהן דכ' רק שפתיים נעוה וכו' הא אינו ממעט אלא תועה הגוף וכו' מנוחה הגוף עדיף עפי וכו' עיי"ש. והנה בשו"ס או"ח סימן תקפ"ב מוצא נוהגין באשכנז להחפלה ב"ה ויהי"ש בצריעה וכו' והמדקקים מכווין לחוף בסוף הברכות עיי"ש. וא"כ היה ב"ה המהרה לנענע גופו. וא"כ י"ל כעין דברי הש"ס דעלי חשבה לשכורה דהא אז היה ר"ה והיה נוהגין להחפלה בנענוע ובכריעה. וחנה לא כך עשה כפי' הרמ"ע הנ"ל והוא משום דאז לא החפלה חפלה ר"ה רק על בן אבל באמת ידע עלי שהיא מחפלה ושפיר דייק רש"י שם הוא עמד ומיבש

ומושב קי' הנו"ז. אכן באמת ראיתי לרבינו יונה החסיד בס' היראה שם' ויוענט כל גופו לקיים כל מצוותיו וכו' ובס' הסיני כתב בס' ה' וז"ל כתב במעשה מרכבה ובשעת הפלגה נריך אדם לנענט עיי"ש. וכן ראיתי בס' חסידים סימן נ"ז ובס' לרור המור ס' יתרו ובס' מסה משה סימן קי"ח בשם המהר"ל וראיתי שם"כ דרו"ה הגה"ק מ' יעד"ן בסידור שער סולם בית אל ס' המעשה אות ד' ושכן מלא בזוה"ק ס' פתחה דרי"ה ע"ב אלא ישראל דכד וכו' מהגענען להבא ולהכא עיי"ש וכו' הכוזרי מ"ב סימן כ' ועיי"ש לרו"ז מ' יעד"ן שמביא דברי הרמ"ע הנ"ל ודחה את ראיומו מקרא דחנה. וא"כ ז"ל כ"ל ע"ש דברי השלה"ק ושפיר ידע עלי ועמד עמה וניחא דברי רש"י ז"ל :

ד) אכן

אכתי ז"ע לי לכאורה לפירש"י דגם עלי היה עמה בעמידה הלא מצינו מפורש בקרא בשמואל (א' א') ועלי הכהן יושב על מזוזות היכל ה' ובאמת בחוס' שם פירשו דייקוקין מאות ה' דעמכה דיבב באמה החמישית ולא ישב ד' אמות ללד חפלה. אבל באמת ישב עלי. ולפירש"י קשה. אך יש לתרץ ע"פ דברי הסור שם וז"ל ואם היושב ישב כבד ועמד זה והסתכל בלדו היה אומר א"ל ז"ל שאינו נריך לקום וכו' אע"פ שיש להשיב דהא ילפינן מעלי והוא היה יושב חלה דכתיב ועלי הכהן יושב וכו' ואפ"ה הולרך לקום. והב"י שם כ' ומ"ש רבינו שיש להשיב אין זה קושיא דהא ח"כא למימר דהא דכתיב ועלי יושב לאו למימרא: שיהי יושב ממש אלא לעמידה נמי קרי ישיבה. כלומר שמהעבכ כמו והשבו בקדם והפטר דנקיע לשון ישיבה כדי לדרוש מה שדרשו חז"ל יושב ישב כתיב מלמד שצאמו יום מינו אחרו כ"ג עכ"ל הב"י וא"כ לא קשה כלל ושפיר פירש"י דגם הוא היה עמה בעמידה ונכון בעזרש"י :

ה) והנה

לכאורה יש להביא ראיה לדברי הב"י דעלי באמת לא ישב וכפירש"י אף הוא עמה בעמידה דהא קו"ל בסנהדרין (ק"א) דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וגם הכ"ג לא ישב בעזרה כמפורש וז"ל בש"ס יומא (דף כ"ט) גבי הא דכ"ג עומד ומקבל עומד מכלל שיהי יושב והא אין ישיבה בעזרה וכו' עיי"ש ולכאורה יקשה מהא דעלי יושב אלא ע"כ ז"ל כפי' הב"י. אלא דלפי"ז יקשה לרש"י מנא לן למידק דעלי עמד משום שהסתללה דילמא משום דאין ישיבה בעזרה. אכן י"ל דייקוקין משום דאמרה חנה אני האשה הנלצת עמכה משמע דהוא עמד אודותיה משום חפלה. ולפי"ז יש לומר דלשיטתיה אזלי רש"י וחס' דהא החוס' סי' דעלי ישב באמה באמה החמישית ולקב מביאין בחוס' סוטה ד"מ ע"ב מהירושלמי ומדרש שוח"ט דכ"ג מוחר יושב בעזרה מהא דעלי יושב. אבל באמת ש"ס דידן סובר דגם כ"ג אסור לו ליטב. ויכול לתרץ לשיטתם הא דעלי יושב ע"פ סברה הבהר שבע מס' תמיד דכ"ז דעלי יושב על כסאו אלא מזוזות וכו' ושם אין האיסור ישיבה או לסברתו שם דדוקא ממלכי ב"ד ולירך אסרו ישיבה אבל קודם לא עיי"ש ובמקום אחר פלסתי בזה מהש"ס קידושין (דף ע"ח) מהא דמקשה שם הש"ס על ושמאל שוכב והא אין וכו' ועיין בס' ארעא דרבנן מ"א סי' ג' ובס' עיין זוהר מ"א סי' מ"ג ואכ"מ להאריך :

ו) והנה

עיין בסור שם מביא רמז מהנ"ל הנלצת עמכה בזה. ז"ה בגימטריא ו"ב היינו ד' אמות לג' רוחות עיי"ש והולרך לזה דבשלומא להחוס' שפיר ידעין מספר ד' אמות מאות ה' דעמכה דיבב דוקא באמה החמישית. אבל הסור שאזיל לשיטת רש"י דייקוקין מהא דגם הוא עמד עמה. אך אכתי מנ"ל ד' אמות לזאת מביא הרמ"ז מז"ה אך ז"ע מדברי המדרש רבה (קדושים פ' כ"ה) וכו' במדרש נשא ושחטתם בזה בגימטריא י"ד מכאן לכסין של שחיטה שיהיה אורך י"ד אצבעות עיי"ש. ומובא בהרמ"א יור"ד סימן ח' הרי דדרשינן גס אוח ב' מחיבות בזה' וכאן מרמז הסור עמכה בזה' בני' ו"ב ומתאני שנסאל בזה ביד שאלו יור"ד שם ומביא בשם הראב"ד בס' תמים דעים שם' באמת בכסין של שחיטה י"ב אצבעות מהא דשחטתם בזה' עיי"ש. ובאמת עיין בסור יור"ד סי' י"ח ואחריו

ואחריו בשו"כ מהר"י ווייל סימן ט"ו וכל האחרונים כתבו ושחטמס בז"ה בני' י"ב היינו שזריך ליום י"ב בדיקות עיי"ש ובס' חרות זבח סימן י"א כ' ואלתס בז"ה היינו י"ב בדיקות . והסג בתחילת ימי החורף בפ' וישב נסעתי על הדרך ובלכתי בדרך הרסתי אז בפ' השבוע ועלה ברעיוני לפרש דברי רש"י נסעו מז"ה מן האמוס . היינו ממספר אחיס שהיה אז י"ב אחיס וזה נסעו מזה . ולא יכולתי אז לעיין בחוטש עלי דרכי בנשף באישן לילה ואח"כ בנחאי לנוח בהאכסניא . לקחתי את החומש מחרמולי ומלאתי שפ"ה הש"ה שס . וברכתי את השי"ה שכוונתי לדבריהם אך הוא לא מביא כל דברי הקודמים בענין מספר ז"ה , ועיין במדרש רבה וי"א פס"ט וז"ה בנימטריא י"ה מיל עיי"ש :

את זה המעט אמרתי לספח בהקדמתי . ואם כי ת"ל בעת העתקתי נתחדש לי רבות בכל ענינים מהספר , אך אין המקום והזמן גרמא לבוא בארוכה כי מרדות הימים האלה מרובים . מרדה דמצוה להכין א"ע לחג המצות ולבטל השאור שבעיסה לטהר הלבבות ולקרב הרחוקות . לשוב להשי"ת בלב ונפש לקבל עול מלכות שמים ולשעבד כחנו וכל תנועותינו לעבודתו יתברך .

וה' הטוב יראנו נפלאות כימי צאתנו מארץ מצרים . ישלח לנו גואל צדק לקבץ נדחנו לארצנו ותפארתנו ושכינתו ישכון בתוכנו ויבנה ציון במהרה בימינו אמן .

הכותב אור יום ה' ויקרא ג' ניסן שנת תרמ"ה , וכאור בוקר יורח השמש לפ"ק

פה קראסניבראד

זעירא צבי יחזקאל ז"ק מיכלזאהן חופ"ק הג"ל בלאאמו"ר
המנוח מוהר"ר אברהם חיים זצ"ל מפיעטרקוב

להתודע ולהגלות i

כי על ידי יוכלו להשיג ספרים מכל המינים שנרפסו בארצנו או מדפוסים חוץ למדינתנו ע"י בית הבקורת (צענוורניא קומיטאט) במחירם הקצוב; ואחלה את פני כבוד ידידי הקרובים והרחוקים, אם יהיה להם דבר מה בווארשא לקנות או למכור פה או בערי המדינה, או באיזה עסק הקומיססיאן, אוכל לשרתם על צד היותר טוב והמועיל ובחסדי ה' אקוה כי לא יבשו משברם ואפיק טהם רצון. כן אודיע להרבנים או יתר המחברים החפצים להדפיס בווארשא. יהיה מאיזה בתי הדפוס שיאבו, אוכל אני לקבל עלי את הטורח להעבירם תחת שבט-הבקורת ולעשות חוזה עם המדפיסים ולקבל עלי את אחריות ההדפסה; הן ביופי הדפוס והנייר; והן בהגהה מדויקת בתכלית השלימות כאשר יעידו עלי מחברים רבים שהדפסתי ספריהם ומצאו קורת רוח במפעלי זאת. ולא יצטרכו לבא בכבודם ובעצמם לווארשא לעשות הוצאות כהנם ולאבד זמן ללא תועלת, אך נחוץ כי יפנו אלי במכתביהם להודיעני תבנית האותיות, וגודל הפארמאט. איכות הנייר, וכמות המספר, ואקוה כי אבוא עמם לעמק השוה במחיר הרצוי לשנינו.

ואת המחברים ומוציאי לאור ספרים יקרים בארצנו או בחוץ למדינתנו אבקש כי יואילו נא בטובם לשלוח אלי ספר אחד לבחינה מהספרים אשר הוציאו לאור, ואם אמצא לטוב לפני אקנה מהם סך מסוים, או בתורת הקומיססיאן באופן הטוב לשנינו, וזאת אודיע לאחינו ביתר הארצות החפצים לשלוח ספרים לרוסיה ופולין אם על ידי הפאסט או על ידי מסלות הברז, שיוכלו לשלוח על שמי, ואנכי אשתדל במקומי להעבירם בשלום על ידי בית המכס (צ'אלאטאט) ובית-הבקורת (צענוורניא קאמיטאט) כחוק הממשלה יר"ה ואשלחם למחוז הפצם, והכל בעד שכר מצער לפי הערך. ולפי העבודה.

מאת המוכן למלאות משאלותם באמונה ובדורות

יעקב מהרשיק בווארשא

(האדרעסע אלי :)

ЯКОВУ МАРШАКУ, ВЪ ВАРШАВУ, НАЛЕВКИ N. 23.

Jacob Marschak, in Warschau, Nalewki N. 23. ; או

רחשי לב ! תודה וברכה אל כבוד הגאונים המפורסמים . החכמים המהללים ,
הגבירים הנכבדים , ואחריהם ישרי לבב , אשר הואילו בטובם לתמכני בימין
צדקם ועוררוני להוציא לאור הספר הזה בכסף תמימתם על ידי הודעותי בכתבי
העתים העבריים , ברוכים יהיו מאת ה' הטוב ומעשה ידם יכונן מלה :

ואלה המה הנכבדים הנקובים בשמותם למקומותיהם !

הר"ר שרגא פיביל יאנאווער באטאראבנאר
הר"ר פנחס נפתלי סירקיש בקיוב
הר"ר דוד יאקאבזאהן בטאלסען
הר"ר שמחה הויטמן ביאנאווער אצל לעמבערג
הר"ר משה שטיאוו בלארובש (גאליציען)
הר"ר עזרא שלמה סילורא בארם צובה (אה"ק)
הר"ר שלמה עפשטיין בירושלים עת"ק
הר"ר לוי ין קלוטא בקאנסטאנטינאפול
הר"ר חיים זיפרתי באריא (מצרים)
הר"ר דן ין בנבשתי (שם)
הר"ר אליהו כהנאוועקי בשדה לבן
הר"ר אפרים זשודעוועצקי באטאנאווער
הר"ר משה פאקאנדעל (שם)
הר"ר ראובן גאדראן בערשיצא (פלך וויטעסק)
הר"ר מרדכי מאיר אלטער מאנן (שם)
הר"ר אברהם מנחם מאן שערשעוועסקי (שם)
הר"ר געציל זאלקנד (שם)
הר"ר זלמן ליפשיץ (שם)
הר"ר מיכאל ב"ר ניסן הלוי רוטסקי בערדיטשוב
הר"ר אהרן וויינברויב סאראנאווער
הר"ר ישעיהו מיוזל בטולשעין
הר"ר אברהם האינישטיין בראדאמיסל
הר"ר לוי פעכבראנץ בנייארק
הר"ר יחזקאל סיגוט (שם)
הר"ר משה קראענעטמאן (שם)
ע"י הנכבד הה"ר הר"ר זיסא אווערבאך בינקאווער
הר"ר ישראל לעמבערג (פלך אדאליען)
הר"ר זוסא אווערבאך (שם)
הר"ר מאנש רובינשטיין (שם)
הר"ר שלמה זלמן נאליס (שם)
הר"ר צחק זאנדמאן (שם)
הר"ר יוסף זינדמאן (שם)
הר"ר יעקב הלוי דיואר ברעגענשטיין
הר"ר טוביה מאיר שעפסקי בלאדו
הר"ר שמואל ברוידא בוילנא .

הרב הגאון ר' שלמה זלמן פינקער אב"ד הערסאן
הרב הגאון הצדיק ר' חיים חזקיא מדיני הי"ד
המכונה חת"ם אב"ד בקאראשובאור .
הרב הגאון ר' משה נחום ירושליםקי אב"ד קאמענקא
הרב הגאון הרב הכולל ר' יעקב בהרי"ץ אב"ד
בדרעבענש (בחבל דאנעסמאן)
הרב הגאון ר' שלמה מארקאו בערעש עניקאל
הרב הגאון ר' יוסף זופא כ"ץ אב"ד בראדאמיסל
הרב הגאון ר' יוסף ירוחם מאסאיין אב"ד בעלעץ
הרב הגאון ר' יצחק ציוני אב"ד בריעווצא
הרב הרח"ג מו"ה יעקב ליב ראזען ז"ל אב"ד רביעווען
הרח"ג ר' יצחק ליב בלושטיין קאמעניץ פאדאלסק
הרה"צ הנכבד עושה צדקה וחסד ככל עת מוה"ר
מרדכי מאיראוויטש באירקופסק (סיביר)
הרה"ה הרב מוה"ר ח"י גורלאנד באדעסא .
הרה"ח מו"ה צבי הירש סירבנער ברוביסארי
הרב החכם מו"ה יעקב אלווער בקיוב
ש"ב החכם הר"ר צבי זאב בורשטינאוויטש בערעזין
הרה"ג מו"ה משה לאזאראו בוויטעסקא
בהמ"ד ע"י הנכבד הנ"ל בוויטעסקא
הרח"ג הנכבד מו"ה ר' יהודא בעקערמאן בלאשין
הר"ר יצחק אייזיק מאדילעוועסקי בקיוב
הר"ר יעקב יוסף בלעכמאן בקאנסטאנטיין-ישן
סופר המלך הר"ר נרשון הרוויץ באלכסנדריא
הר"ר דוב בער זאחארין באצשאקאו
הר"ר משה שערשעוועסקי בקרישטאפארסקא
הר"ר אברהם ראזענמחאל בפרושניץ
הר"ר ישראל פירשטענבערג במושין
הר"ר עזיאל קאווע בשעלדיץ
הר"ר ילפע געללער קאמעניץ פאדאלסק
הר"ר ליב איינארין בקאספיוקאוויץ
הר"ר יעקב בהר"ד משה שפערנבערג בוטאמיר
הר"ר זלמן מרגליות זאווער ציע
ה"ס שפירא בפאפעלנא
הר"ר מענדיל בוילנא בשאסלי

בווארשא

הר"ר נחמן נתן קאיעליניץ
הר"ר פיביל ראבינאוויטש
הר"ר שמואל קיפער
הר"ר רפאל באביץ
ובנו הר"ר יוסף זאלצשטיין
הר"ר הירש בנימין לעבענסהאלר
הר"ר שמעון פויגעלעסקא
הר"ר הירש יאקאוויאק
הר"ר יונה לעבענסבוים
הר"ר שלמה וילבערשטיין
הר"ר מענדיל פלינקער

הרה"צ ר' בוגם סופר , ובנו החתן ר' זושע
הרה"צ משה אילריך ובנו הח"ר זלמן מאיר אילריך
הרה"ג ר' שמואל דוד זאלבערג ובנו ר' חיים מרדכי
ובנו ר' יששכר דוב
הרה"צ ר' משה פנחס פילחער
הגביר ר' יעקב הגיער
ההה"ש הר"ר יהונתן הלוי בירנבוים
הר"ר יהושע וויינגרטויב
הר"ר משה באלטער
הר"ר אברהם זאב אלראק
הר"ר הירש פינקסלמווער

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ.

Варшава 23 Января 1886 года.

B 159.

B 159.